

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Kovács András El Camino erdélyi zarándokai. A homoródjánosfalvi szentély gyámköveiről	3
Koppándi Botond Temetési szolgálatunk homiletikuma – 2.	13
Pál János Paradigmaváltó kisebbségi sors – 1. Az Unitárius Egyház gazdaságszervező stratégiái és tevékenysége 1920 és 1940 között	26
Dr. Gaal György Gyergyay Árpád, a tudós orvos, kollégiumi felügyelő gondnok. Születése 130. évfordulójára	48

MŰHELY

Jánosfalvi Sándor István Oráció azon városfalvi új korona felszentelésére 1843-ban május 14-én, melyet készített Brassóba telepedett cseh fiú, Pekácz Fridrich, 22 éves.	62
--	----

SZÓSZÉK – ŪRASZTALA – SZERTARTÁSOK

Pálfi Dénes Keressétek az Urat! (Zof 2,3).	72
Székely Kinga Réka A kigúnyolt hit diadala (Lk 23,35–37).	75
Pap Mária Az első mérföld (Mt 5,41)	79

Lőrinczi Lajos
Szolgálj az Úrnak! (1Sám 12,23–24) 83

Bálint Róbert
Mindennapi reménységünk: Isten (2Móz 16,13b–21; Jn 6,35) 86

KÖNYVSZEMLE

Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához* (Koppándi Botond)..... 93

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1–V/2. köt. (Gaal György) 97

Kivonatok 106

A tanulmányok szerzői 108

Kovács András

El Camino erdélyi zarándokai

A homoródjánosfalvi¹ szentély gyámköveiről

A középkori magyarországi művészetnek azok a végvidékei, amelyeket később is sorozatosan elkerültek a nagy fellendülések, gyakran lepik meg a kutatót olyan emlékekkel, amilyenekre a tehetősebb vidékeken végbement sorozatos igényváltások, átépítések következtében nem számíthat. Ezt a gondolatot Marosi Ernő a mai Magyarország falusi templomairól szólva évtizedekkel ezelőtt már megfogalmazta,² s megállapításai megszorítások nélkül kiterjeszthetők Erdélyre is. Egy ilyen, korántsem egyedi, de jelenleg csupán a periférián kimutatható jelenségre szeretnénk felhívni a figyelmet a következőkben.

Az egykori Udvarhelyszéken fekvő Homoródjánosfalva unitárius temploma kétségtelenül középkori eredetű.³ A korábbi kutatások eredményeit áttekintve úgy tűnhet, hogy az 1448-ban először említett Nagy-Homoród menti falu⁴ plé-

¹ Ionești, Brassó megye, Románia.

² Marosi Ernő: *Magyar falusi templomok*. Corvina, Budapest, 1975. 8.

³ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. I–VI. Pest, Budapest, 1868–1873. I. 170., <http://www.mek.oszk.hu/04800/04804/index.phtml> – Balogh Jolán: *Erdélyi renaissance*. I. Kolozsvár, 1943. 98, 255. 120–123. kép. – Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981. 143–150., <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=797> – Entz Géza: Erdély építészete a 14–16. században. EME, Kolozsvár, 1996. 141, 199, 200., <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=785> – Lángi József–Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések*. 2. ÁMRK, Budapest, 2004. 43. – Jékely Zsombor–Kiss Lóránd: *Középkori falképek Erdélyben*. Értékmentés a Teleki László Alapítvány támogatásával. Szerk. Kollár Tibor. TLA, Budapest, 2008. 120–133.

⁴ A pápai tizedjegyzék egyesek által Jánosfalvával azonosított *Villa Eyanis* nevű települése valójában a Segesvár mellett fekvő Héjasfalvával azonos. Vö. Erdélyi Okmánytár/Codex Diplomaticus Transsylvaniae II. 1301–1339. Regesztákkal és jegyzetekkel közzéte-

bániatemplomát még a 13. században megépítették, 1522 táján pedig bővítették volna. Ezt a szinte másfél százada megfogalmazott s a templom románkori eredetét valló elképzelést azonban a ma látható építészeti részletek egyáltalán nem igazolják.

A dombtetőn álló, torony-hajó-szentély térfűzésű templomot támpillérekkel is megtámasztott, ovális alaprajzú cinteremfal övezi. A templom középkori alakjának felidézése érdekében el kell tekintenünk nyugati tornyától, amelyet 1749-ben építettek, a déli oldalához ragasztott modern (1788 utáni) portikusztól és a mai szószekére, illetve keleti karzatára vezető lépcsőktől, amelyek közül az előbbi részben a középkori sekrestye pusztulását is magyarázza.

Ha ezektől a toldásoktól eltekintünk, akkor előttünk áll a háromszakaszos hajó és a vele egyező szélességű, a nyolcszög három oldalával záródó, kissé szabálytalan alaprajzú szentély. Mindkettőt szabályosan kiosztott, s a boltszakaszokkal nagyjából megfeleltetett⁵ támpillérek fogták körül.⁶

Mindkét térrészt boltozták. Kúp alakú, gyűrűkkel tagolt gyámokra támaszkodnak a hajó hálóboltozatának kétszer hornyolt bordái, míg a szentély valamivel alacsonyabb, egyszer hornyolt kerámia bordákkal alakított hálóboltozatát az előbbinél mutatósabb, pajzzsal díszített, gúla alakú gyámok tartják.

A hajó románkori keltezésére vonatkozó vélekedés a templom nyugati bejáratának félköríves záródású, erősen tagolt, de primitív faragású és igen sérült keretére támaszkodik.⁷ Részletei – mint a vájatok közé fogott pálcás, a keret vállzónájában is folyamatos profil – arra utalnak, hogy legkorábban a kései gótika utolsó évtizedeiben készülhetett ez a faragvány.⁸ A hajó déli portikusztát egy ugyancsak késő gótikus, szemöldökgyámos ajtókeret védelmére építették. Ennek

szi Jakó Zsigmond./Ad edendum in registis preparavit notisque illustravit Sigismundus Jakó. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004. 1142. sz.

⁵ A templom Dávid László: i. m. 144/135. által közzétett alaprajza a szabálytalanságokat kissé eltúlozza. Pontos felmérés hiányában gyarló eszközökkel végzett ellenőrzésünk során az általa közzétett alaprajzon a szentély nyugatról számított második déli gyámjának a helyzetét vizsgálva úgy találtuk, hogy nem méteres, hanem alig 20 cm-es az eltérése a támpillér tengelyéhez viszonyítva.

⁶ 1788-ban még 14 támpillért számoltak meg a vizitátorok, számuk arra utal, hogy a hajót is szabályosan kiosztott támpillérek vették körül. Vö. Unitárius Püspöki Vizitáció. 622. Id. Dávid László: i. m. 148.

⁷ Nagyon kis méretű felmérési rajza Dávid László: i. m. 145/136. ábra.

⁸ Az erdélyi emlékanyag keltezésében mind a mai napig erősen kísért az a régen meghaladott, a 19. századból öröklött tévhit, amely minden félköríves záródású keretelést a romanika korába utalt. Ez a törekvés a magyarázata egy sor hibás, protokronikus keltezésnek.

kialakítása, szarköveinek késői, már a reneszánszra valló, kimás profilja kétségtelesenül a 16. század elejére mutat.⁹ Hasonlóképpen késő gótikus faragvány, szarkő (?) részletét ágyazták be másodlagosan a déli portikusz lábazati falába: szabad felületének pálcával alakított élét egy vajatok közé fogott, kettéágazó pálcá kíséri.

Tekintettel tehát a gótikus szerkezetre – a kizárólag késő gótikus részletekre is, amelyek valamennyien a 16. század elejére látszanak utalni – a hajó románkori eredete semmivel nem bizonyítható. Így pontosabb keltezése is a szentély részleteiből adódik: késő gótikus jelenség a hajóéval egyező szélességű szentély,¹⁰ s az építés vagy átalakítás egyidejűségére utal a két térrészt fedő boltozat azonos technikájú megoldása. A magasabb hajó keleti és az alacsonyabb szentély nyugati gyámkövei sarkosan illeszkednek a csúcsíves záradéku diadalívhez. A diadalív jelenlegi vállkövei és északi szárának aszimmetrikus, karéjos megoldása a szószék (1802) kialakításának a következménye, így jóval későbbi fejlemény. A szentélyt, szemöldökgyámos keretű, szerény tabernákuluma mellett, két évszámos felirat is keltezi: egyik gyámkövébe az 1522-es évszámot vésték, s ugyanezt az évszámot festették az északi oldal ma már feltárt, töredékes falképsorozatának nyugati kompozíciójába is. A feltárt falképek a restaurátor megállapítása szerint röviddel a boltozás után készültek, színeikre pedig a gyámköveket díszítő pajzsokon is ráismerünk.¹¹

A templomra vonatkozó írásokban közkeletű románkori keltezést elvetve arra kell tehát gondolnunk, hogy a 16. század első negyedében jelentős átépítésen – nyilván bővítésen – esett át a falu középkori temploma,¹² amelynek korábbi formájáról így, ásatás és falkutatás nélkül semmit nem tudunk.

A szentély gyámkövein domborodó ábrázolások sorozata viszonylag régen magára vonta a kutatók figyelmét. A szentélyboltozat a leírt szerkezetnek megfe-

⁹ Dávid László: i. m. 145/137. ábra.

¹⁰ A térség középkori templomai közül Dálnokon, Esztelneken, Homoródszentmártonban, Kézdiabison, Lemhényben, Nagyajtán, Sepsiszentgyörgyön, Zabolán találunk hasonló térszerkezetet, s az idézett esetek mindenikében bizonyítható vagy legalább valószínűsíthető egy 16. század eleji újjáépítés, átalakítás. Vö. Gyöngyössy János–Kerny Terézia–Sarudi Sebestyén József: *Székelyföldi vártemplomok*. Budapest, 1995. Passim.– Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981. 157 skk. – Tüdő S. Kinga: *Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században*. Háromszéki remplomvárak. Püski, Budapest, 1995. Passim.

¹¹ Jékely Zsombor–Kiss Lóránd: *Középkori falképek Erdélyben*. Értékmentés a Teleki László Alapítvány támogatásával. Szerk. Kollár Tibor, TLA, Budapest, 2008. 120–133. – A feltárás előtt Dávid László: i. m. és Lángi József–Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések*. 2. ÁMRK, Budapest, 2004. 43. foglalkozott a falképekkel.

¹² A templom korábbi meglétét esetleg az 1481-ben öntött harang bizonyítja.

lelően tíz, fordított gúla alakú gyámkőre támaszkodik. Ezeket a megrendelők és a kivitelező kőfaragó szándékai szerint csücskös talpú tárcsás pajzsokkal díszítették, a pajzsformák azonban a kőfaragó kezén leegyszerűsödtek, körvonalaiuk szinte szimmetrikussá alakultak, előképükre csupán felső sarkaik eltérő formája utal. A pajzsokon címerszerű ábrázolások és emblémák domborodnak. Ezeknek az értelmezésével azonban – noha Orbán Balázs óta többen is leírták és reprodukálták részleteiket – a kutatás mindeddig adós.¹³

Dávid László leírását követve, a szentély délnyugati sarkától kiindulva s az óramutató járásával ellentétes irányban haladva a következő ábrázolásokat találjuk:

1. A Dávid László által „szívalakból felfelé kiálló nyílhegyként” leírt kompozíció leginkább egy fordított ómegából kiálló nyílhoz hasonlít. 2. Jobbharánt állású, nyíllal átütött szív. 3. A Dávid László által „tőr, mellette még egy fegyver”-ként értelmezett ábrázolás tulajdonképpen egy aránytalanul rövid botra akasztott tarisznyát ábrázol. 4. A zöld (?) pajzsban lebegő „liliomos korona” fölé vésett 1522-es évszámot a bordákhoz hasonlóan angolvörösre színezték. 5. Négyszirmú rózsza díszíti a következő, a társainál valamivel nagyobb méretű pajzsot, amelynek bal felső sarkába kőfaragójegyet véstek. 6. A Dávid László által „barázdált cseppalak”-ként leírt motívum egy kagyló. 7. Ugró mókus (?). A viszonylag hosszú farokkal, függőleges testtartással jellemzett, szembeforduló fejű állat ábrázolása annyira kezdetleges, hogy egyértelmű meghatározása lehetetlen. 8. Zölddel vágott¹⁴ pajzsban haránt állású, élével balra fordított tórt (inkább aránytalanul kis méretű szablyát!) markoló kéz. 9. Zöld pajzsban haránt állású gerezdes buzogányt markoló kéz. 10. Ágról szárnyra kapó, balra forduló madár.

Ezeknek a címereknek a tulajdonosai a templomépítés vagy -átalakítás előmozdítói, a középkori székely település jelentősebb birtokosai, plébánosa, esetleg Udvarhelyszék főemberei lehettek, azonosításuk azonban aligha remélhető. A településre vonatkozóan a 16. század második feléig nem rendelkezünk adatokkal, így olyan nevekkel sem, amelyek alapján a címerek azonosítása megkísérrelhető lenne. Az eddigiek során csupán a „mókusos” pajzsban vélték egyesek Thuróczi Miklós erdélyi alvajda címerére¹⁵ ismerni. Jellemző ennek a próbálko-

¹³ Balogh Jolán: i. m. 98, 255. 120–123. kép.

¹⁴ Csak az északi falon konzervált falképek alatti gyámkövek letisztított felületein fedezhetők fel az eredeti kifestés nyomai, a pajzs felső felének a színét nem ismerjük, a zölddel vágott mező felső határát viszont fekete vonallal is hangsúlyozta a festő.

¹⁵ Turócszentmártoni Thuróczy. Vö. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wapenbuch. Der Adel von Ungarn. Bd. I–V. Nürnberg, 1893. S. v. – Lestyán Ferenc: *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai*. I. Gyulafehérvár, 2000. 303.

zásnak a kilátástalanságára, hogy Orbán Balázs ugyanezt a címerállatot még kutyának nézte. Valóban, elég egyetlen pillantást vetnünk a nem túl sikerült ábrázolásra, hogy ráébredjünk: medvétől mókusig jóformán bármilyen állatot belemagyarázhatunk ebbe a primitív formába. Nem támogatja ugyanakkor ezt az azonosítást az évszám sem: a familiárisként Erdélybe került és a vajdai kancellária kialakulásában jelentős szerepet játszó hivatalnok-alvajda 1517-ben ugyanis elhagyta Erdélyt, és tudomásunk szerint többé nem is tért vissza.¹⁶ Így címerének felidézése 1522-ben anakronisztikus lett volna. Hasonló a helyzet a második címerrel is: ettől csupán a nyílvevessző vízszintes irányában különbözik az 1495-ben emlegetett Lábatlani János székely ispáné,¹⁷ de éppen a nagy időkülönbség miatt ez az azonosítás sem elfogadható. Mérete és az együttesben elfoglalt helye alapján kiemelt jelentőséget kellene tulajdonítanunk a rózsás pajzsoknak is, esetében azonban annyira elterjedt címeralakról van szó, hogy viselőjének azonosítására aligha számíthatunk. Ennek a pajzsoknak a bal felső sarkában mellékesen megjelenik egy bevéselt polgári jelvény is, amelyet kőfaragójegyként, a faragványokat készítő kőfaragó szignójaként értelmezett már Balogh Jolán is. Valószínűnek látszik, hogy a kőfaragójegy tulajdonosa egyúttal a templom 1522-es gótikus átalakításának a mestere lehetett.¹⁸ Jegyének feltűnése nem céhes követelményekből, inkább kézműves öntudatból fakadt, s az is lehetséges, hogy helybélivel van dolgunk. Kora újkori adatokkal igazolható ugyanis, hogy a környék híres és keresett kőbányája kitermelt egy kőfaragókból/kőművesekből álló réteget.¹⁹ Ez a 17. századi állapot talán visszavetíthető a kései középkorra is.

¹⁶ Jakó Zsigmond: *Az erdélyi vajdai kancellária szervezete a XVI. század elején*. In Jakó Zsigmond: *Könyv, írás, értelmiség*. Tanulmányok Erdély történetéhez. Kriterion, Bukarest, 1976. 43–44.

¹⁷ Vö. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Bd. I–V. Nürnberg, 1893. S.v.

¹⁸ Hasonlóképpen jelölte munkáit, egy átmetsződő pálcátagos csúcsíves és egy másik, egyenes záródású keretet a dálnoki templom 1526-os átalakításának a mestere is.

¹⁹ 1646-ban Bethlen János saját homoródmonti kőműveseit küldte segíteni Kolozsvárra: „Az Homorod mellől Bettlen Janos Uram jószágábóll jötenek öt kőművesek, aznap az bányában vittük őket kőhanni, ők praetendálván, hogy az urok őket nem arra külte, hanem kőfalt rakni. Fizettünk nekik aznap napszámot f. 1. d. -. Haza bocsátván őket, adatott Bíró Uram és az Becsületes Tanács nekik talpok munkájában f. 1. d. 80.” Az Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága – Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj. Kolozsvár Város Levéltára. Számadások, 1646. április 14.: 24. kötet XV. csomó 751. – Orbán, I. 170.: „Fentebb a Köveshegy oldalában pompás kőbányák vannak; a könnyen pattintható s szilárdsága mellett könnyen faragható finom szemcsés homokkővel nagy kereskedést űznek a jánosfalviak s azt Kőhalomig, Udvarhelyig, sőt tovább is elhordják. A kőfaragás mestersége annyira fejlődött, hogy sírköveket, oszlopokat is készítenek.” – A jánosfalvi

Nézetünk szerint a fentebb elősorolt ábrázolások értelmezésében döntő jelentősége van a harmadik és hatodik pajzsnek, melyekkel kapcsolatban eltérő véleményekkel találkozunk. Az előbbit díszítő domborműves kompozíciót Orbán Balázs is reprodukálta, de nem értelmezte, Dávid László pedig, mint fentebb láthattuk, fegyverekként írta le. Valójában a középkori zarándokok közismert jelvényeiről van szó: hegyes végű, külön alakított markolatrésszel és kampóval is ellátott zarándokbotról, illetve a rá akasztható tarisznyáról, melynek a faragványon a rojtjai is megfigyelhetők. Az előbbi kampó nélküli változata jóformán minden zarándokábrázoláson feltűnik, kampós változatának az ábrázolása az arányviszonyok miatt valamivel ritkább, de még így is gyakorinak tekinthető.²⁰

Indulásukkor a zarándokok a plébániatemplomban meggyóntak, misét hallgattak és áldoztak. A szertartás végén a misét végző pap nemcsak őket, hanem utazásuk sajátos kellékeit/jelvényeit, a botot és a tarisznyát is áldásban részesítette. A tarisznyát „a tiszteletreméltó kereszt jelével” látták el. A megáldott kellékeket a következő szavakkal adták a zarándok kezébe: „Vedd ezt a tarisznyát, zarándokságod jelét, hogy az Isten által rendelt úton haladva szent jó angyal kísérsen téged, és áldja meg ajándékaidat az Atya, Fiú és Szentlélek nevében. Vedd Isten támogatásának botját, hogy képes legyél kitartani és a bölcsesség útján, az igazság ösvényén járni, és örömmel térj vissza házádba az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.”²¹

kőbányát már a rómaiak is használták, innen szállították a kőanyagot a homoróddaróci templom építésére is. Vö. Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981. 149. – A jánosfalvi templom 1817–1824 közötti javításakor a kőművesmunkát szintén helybeli, a szomszédos homoródkarácsonyfalvi Benkő Mihály végezte. Vö. Dávid László: i. m. 148.

²⁰ Merész Károly burgundi herceg Dijonban őrzött zászlaján. Vö. *Lexikon der Christlichen Ikonographie*. Begründet von Engelbert Kirschbaum S.J. Hrg. von Wolfgang Brauenfels. Bd. 7. Herder, Freiburg in Breisgau, 1994. Abb. 28/2. Későbbi, de a középkori formákkal teljesen egyező ábrázolása Cesare Ripa 1603-as kiadású *Iconológiájában*, s.v. *Esilio*, Fra Ignazio Danti Perugino (1536–1586) atri-i püspök művére hivatkozó metszeten: Ripa, Cesare: *Iconologia...* Ford., jegyz., utószó Sajó Tamás. Balassi, Budapest, 1997. 172.

²¹ Az áldás Magyarországon elterjedt változatát lásd Zalán Menyhért: *A Pray-kódex benedictiói*. Magyar Könyvszemle 1927/I–II. 48. „Accipe peram signum peregrinationis tue, ut per uiam mandatorum dei currens angelus sanctus bonus comitetur tecum et benedicat munera tua in nomine patris et f. et sp. Accipe baculum consolacionis dei, ut possis sustentari atque incedere per uiam sapientie et per semitam iusticie reuertaris ad propriam domum tuam cum gaudio in nomine patris et f. et s”. Az általa kiadott latin szöveg id. magyar fordítását lásd Csukovits Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. História-MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2003. 107.

A hatodik pajzson nem barázdált cseppalakot, hanem a *Pecten Jacobaeus* L. rendszertani nevű fésűs- vagy zarándokkagylót ábrázolták. Ezt a 10–20 cm-es nagyságú tengeri kagylót szerte a Mediterraneumban ivóeszközként használták az úton járók, utóbb id. Szent Jakab apostol egyik attribútuma lett.²² A zarándokként ábrázolt apostol puha kalapját díszíti többnyire, s mert zarándokjelvényként árulták, az ő compostelai sírját felkereső zarándokoknak is jelvénye, jámborságuknak beszédes, messziről felismerhető jele lett.

Ezeknek a tárgyaknak a pajzsok faragványain való megjelenítése egy nálunk jóformán csak az utóbbi években méltatott, igen fontos középkori társadalmi jelenség, a zarándoklatok történetéhez kapcsolódik.²³ Erdélyi harangöntésről szóló dolgozatában Benkő Elek hívta fel újabban a figyelmet a középkori zarándokjelvények és -érmék harangokon kiöntött másaira.²⁴ Amint vizsgálatából és a kérdést taglaló gazdag szakirodalomból kiderül, ezeknek a jelvényeknek védő-bajelhárító képességeket tulajdonítottak, úgy gondolták, hogy a felkeresett szent- és mártírsírok csodatevő erejét őrzik, így többek között harangokba öntötték vagy házfalra akasztották, hogy megvédje hordozóját minden baj ellen.

Bár a Benkő Elek által ismertetett ábrázolások között olyan példával, amely El Caminót idézné, nem találkozunk, munkája a mi szempontunkból inkább azért fontos, mert útmutatással szolgált a harangok díszítéseéhez nagyon is közel álló jánosfalvi faragványok értelmezésére.

A bevégzett zarándoklat bizonyosságaként sokszor a zarándokbotot is a templomnak ajánlották,²⁵ joggal gondolhatjuk tehát, hogy a szóban forgó faragványok is bizonyosságokként készültek: a homoródjánosfalvi templom általunk csak kőbe faragott címerükről ismert patrónusai a 16. század elején egy nagy compostelai zarándoklattal összefüggésben kezdtek templomuk késő gótikus átalakításához,

²² Helyesen, kagylóval azonosította Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance*. I. Budapest, 1943. – Kakucs Lajos: *Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon*. Budapest, 2006. 269. A Szent Jakab kagylójaként értelmezett ábrázolás okán Homoródjánosfalvát is beemelte adattárába.

²³ Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. METEM (utánnymás), Budapest, 2000. – Csukovits Enikő: A római Szentlélek-társulat magyar tagjai (1446–1523.) *Századok* 134/2000. 211–244. – Csukovits Enikő: *A lovagi zarándoklat*. *Történelmi Szemle* 2001/1-2. 33–42. – Csukovits Enikő: *Bűn és bűnhődés. Vezeklő zarándoklatok a középkori Magyarországon*. *Századok* 2002/2. 303–326.

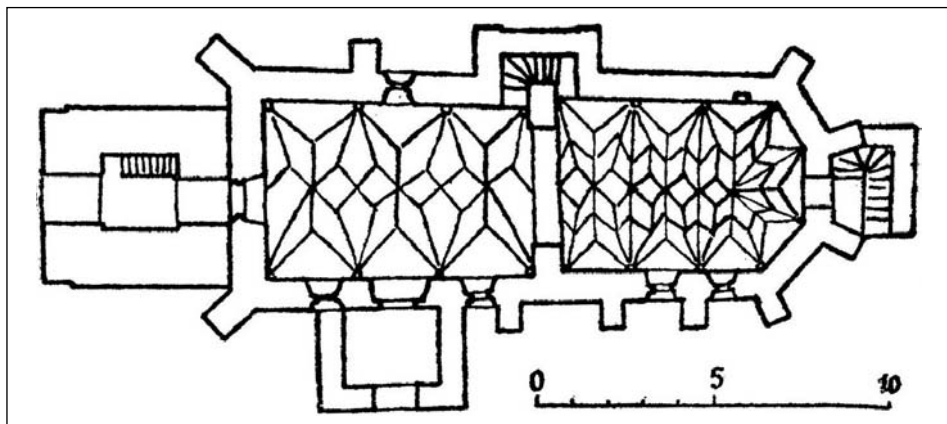
²⁴ Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelőmedencéi*. Teleki László Alapítvány, Budapest–Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002. 187–191.

²⁵ Zalán Menyhért: *A Pray-kódex benedictiói*. *Magyar Könyvszemle* 1927/I–II. 48. Idéz egy vizitációs bejegyzést, amely szerint a lóki (Sopron vm) templomban 1674-ben a vizitátorok „16 baculi pro peregrinantibus violacei coloris cum stellis ornatí” találtak.

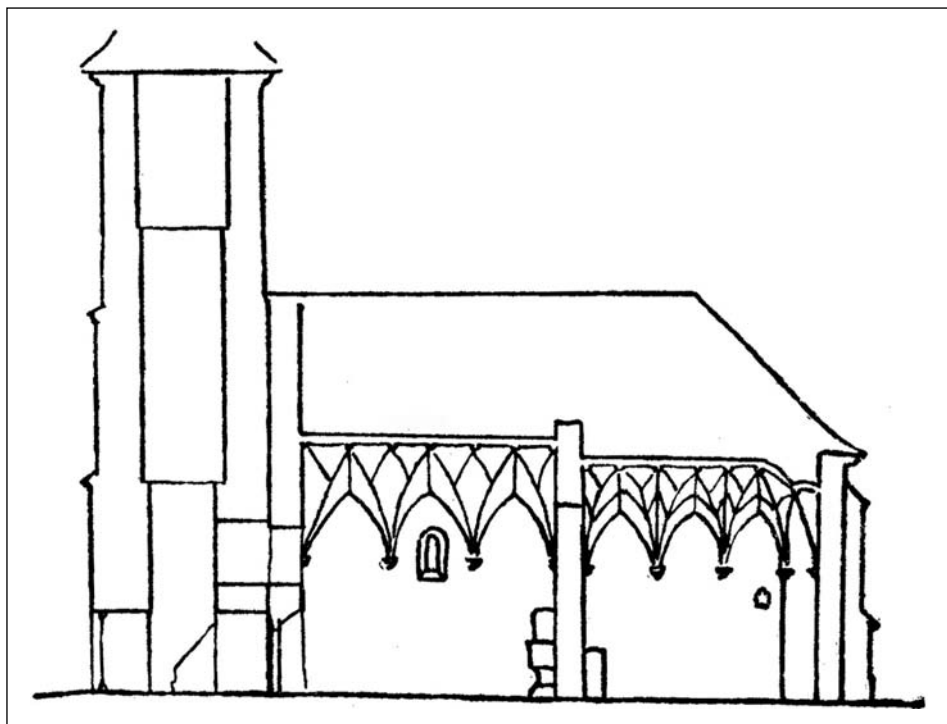
s vállalkozásuk emlékéét a szentély gyámkövein meg is örökítették. Id. Jakab apostol kagylós emblémájának és a zarándokkészségeknek így emlékeztető és bajelhárító szerepe egyaránt lehetett.

A távoli Santiago de Compostela – noha a magyarországi zarándokokat a 15. században kelt ottani források a jelentős létszámra valló negyedik vagy ötödik helyre sorolják – nem tartozott az erdélyi zarándokok legkedveltebb úticéljai közé.²⁶ Amennyire ma megítélhetjük, tájainkról többen indultak a közelebbi Róma, Aachen és Közép-Európa nagy zarándokhelyei felé. Minthogy 1522-ben Homoródjánosfalván a szentély s valószínűleg a hajó építése, átépítése is befejeződött, sőt a szentély kifestése is elkészült, valószínű, hogy a költséges nagy utazásra korábban, akár évekkel a templom nem kevésbé költséges átépítése előtt sor kerülhetett. Arra gondolunk, hogy leginkább valamelyik compostelai szentév – azoknak az éveknél egyike, amelyekben Szent Jakab halálának napja (július 25.) vasárnapra esett – gyakorolható akkor vonzerőt a jánosfalviakra, hogy elinduljanak a nagy útra. Így, ha valaki rászánná magát a fennmaradt, de helyi fonetika szerint lejegyzett nevekből álló zarándoknévsorok kutatására, elsősorban az építkezést megelőző szentévekben, 1507-ben, 1512-ben vagy 1518-ban kelle-ne keresnie Homoródjánosfalva zarándokait El Camino vándorai között.

²⁶ Csukovits Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. História–MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2003. 145. – Schuller, Richard: *Pilgerfahrten im Mittelalter aus Ungarn und aus dem Siebenbürger Sachsenlande nach berühmten Gnadenorden*. In Festschrift für Bischof D. Dr. Friedrich Teutsch. Honterus, Hermannstadt, 1931. 322. Id. Pásztor Lajos: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. METEM (utánnymás), Budapest, 2000. 113/3., 118. jzet. 1493-as brassói adat szerint a gyóntatók híveiket bűneik bocsánatáért a közeli kerci kegyhelyhez, vagy pedig Rómába, Mariazellbe, Lorettóba, illetve Compostelába szokták küldeni.

1. Homoródjánosfalva. Az unitárius templom alaprajza. Dávid László után

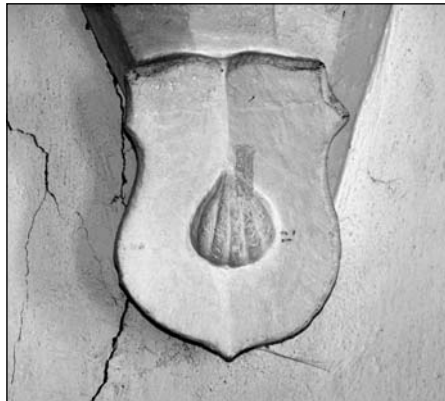
2. Homoródjánosfalva. Az unitárius templom hosszmetsete. Dávid László után

3. Homoródjánosfalva.
Gyámkő zarándokjelvényekkel.
P. Kovács Klára felvételei

4. Homoródjánosfalva.
Gyámkő évszámmal

5. Homoródjánosfalva.
Gyámkő Szent Jakab kagylójával

Koppándi Botond

Temetési szolgálatunk homiletikuma – 2.

A temetési beszéd tartalma

A temetési beszéd tartalmára nézve is azt mondhatjuk, amit a felépítésére mondtunk: nincs recept. Ettől függetlenül fontos, hogy a beszéd *legyen* textuszerű, *legyen* benne keresztény, nemes veretű bibliai üzenet, *jeljen meg* benne a halállal és az örökéttel kapcsolatos egyházi tanítás, *legyen* benne gondosan megválogatott, rövid életrajz és jellemábrázolás és *legyen* benne vigasztalás. *Lehet* benne személyesség, *lehet* benne hiterősítő idézet, vigasztaló jellegű tanítás, de mindez az evangélium hirdetésének jegyében! Stílusában legyen biblikus, a sokrétű hallgatóságra való tekintettel használjuk benne a mai kor nyelvét, és az alkalom tragikus volta miatt legyen fokozottan egyszerű.¹

Mondanivalónk a halálról és örökéletről

A temetési beszéd tartalmának igen lényeges eleme az egyháznak a halálról és az örökéletről vallott felfogása. A hallgatók szívében minden temetés alkalmával az élet és a halál vív párbajt, és a lelkésznek ebbe a harcba bele kell avatkoznia, annak alapján, hogy ő a temetésen tisztségéből adódóan és Isten akaratából megszólalhat. Hozzáteszi, hogy a halál ténye az, ami a ravatal mellett összekapcsolja a lelkészt a gyászolókkal. Ebben a helyzetben a legfontosabb, hogy a gyászoló gyülekezet tagjainak úgy hirdessük az evangéliumot, hogy az vigasztalást nyújtson, és megérezzék Isten gondviselésének erejét.²

Hozzá kell tennünk, hogy az örökéletről meglehetősen nehéz beszélni, mert az örökélet mindenekelőtt a hit függvénye. Róla meggyőzni valakit, létezését bizonygatni még a temetési beszédben sincs értelme, hiszen a temetés nem a fejtegetések, a racionális ismertetés helye. Hit és meggyőződés, elmélyült vallásosság

¹ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. In *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, 2000. 127.

² Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei. 5. szám, Debrecen, 1993. 13.

kell ahhoz, hogy a lelkész az örökélet hitét a gyászban lévő gyülekezet tagjainak úgy tudja megjeleníteni, mint megnyugvást adó reménységet!

A halállal kapcsolatosan a következőket mondhatjuk:³

A Bibliában nemcsak egyszerű halál-elbeszéléseket találunk, hanem magyarázatokat a halálra, különleges „halál-élményeket” vagy éppen ún. „meghalás-modelleket”. A Teremtés könyve szerint a halál az első ember bűnének büntetése. Dániel könyvében a feltámadás-hitről olvasunk: „Azok közül, akik alusznak a föld porában, sokan felébrednek majd: némelyek örök életre, némelyek örök gyalázatra.” (Dán 12,2) Ézsaiásnál ezt találjuk: „föltámadnak a holttestek”. Az ősi Izraelben a zsidó ember vágya az volt, hogy magát ne csak életében, de halálában is szolgáltassa ki Istennek. Felfogásuk aztán eljutott addig a reménységig, amely Ézsaiásnál csúcsonyúl ki, aki szerint Isten „örökre megsemmisíti a halált. Istenünk, az Úr, letörli a könnyeket minden arcról.” (Ézs 25,8) Pozitív meghalási esetként Jákób példáját említhetjük, aki családjá körében halt meg úgy, hogy előbb összehívta szeretteit, megbeszélte velük temetésének részleteit, elbúcsúzott, majd megáldotta az őt körülvevőket, megteremtve az úgynevezett Jákób-modellt.

Az Újszövetségben Jézus is foglalkozik a halál kérdésével, de csak utalva rá. Saját halálát keserűnek és komolynak fogja fel, az Olajfák-hegyi imádkozás a készülés áldott alkalmának is tekinthető. A megfeszítésekor kiáltott „én Istenem, miért hagytál el engemet?” ma is erőteljes hatást vált ki a vallásos emberben. Jézus tanítása ebben összegezhető: „Isten pedig nem a holtak Istene, hanem az élőké. Mert az ő számára mindenki él.” (Lk 20,38)

Pál apostol olykor gúnyolja a halált – „Halál, hol a te fullánkod, halál, hol a te győzelmed?” (1Kor 15,55), de eljut oda, hogy a korinthusi gyülekezethez így szóljon, biztatólag: „Azért igyekezzünk is, hogy akár itt lakunk, akár elköltözünk, neki [Istennek] kedvesek legyünk.” (2Kor 5,9)

A tudomány az életet folyamatnak tekinti, és azt hirdeti, hogy a halál az ún. „agyi elektromosság” teljes megszűnésével áll be. Felfogásunk szerint azonban az élet túlmutat a halálon, mert nekünk „valahol” el kell érni a „legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,48) jézusi követelményt! Ez a „hely” pedig az örökélet!

Az örökélettel kapcsolatos unitárius felfogást Rezi Elek foglalta össze nemrég megjelent könyvében. Eszerint az unitárius teológia az örökélet kérdésének meghatározásában Isten atyaságában való vallásos hitére, erkölcsi indokokra és

³ A halál kérdésével kapcsolatosan lásd bővebben: Koppándi Botond: *A halál megközelítése lelkigondozói szempontból*, Lelkészképesítő Dolgozat, Kolozsvár, 1999, kézirat.

az értelemre támaszkodik. A vallásos ember Istent szerető Atyjaként fogadja el, Aki – meggyőződése szerint – nem hagyja el az embert élete földi utolsó óráiban sem. Az örökélet hitét az ember abból az isteni ígéretből nyeri, amelyet Isten ígért az ő gyermekének, és ez az ígéret az embert reménységgel tölti el, mert tudja, hogy Isten gondviselésében bízhat! Az erkölcsi indokok közé soroljuk azt, hogy a földi életben gyakorolt erények nem mindig nyerik el jutalmukat, ezért lennie kell egy olyan életformának, amelyben a jók jutalmat nyernek! Szükségét érezzük egy olyan „helynek”, ahol ez az erkölcsi igazságszolgáltatás megtörténik, még akkor is, ha ez „a lélek kívánsága”, és nem tudunk róla bővebbet mondani. Az értelmi indokok közé soroljuk azt a „tudásunkat”, hogy a halál az emberi létezésnek kikerülhetetlen része, de azt a „megsejtésünket” is, hogy „az ember igazi személyiségét meghatározó lélek nem veszhets el”. Következésképpen „az örökélet tehát, az értelem kívánalmi alapján, egy olyan létállapot, amely a halál után következik be, és a lélek [...] önálló létezését jelenti.”⁴

Az unitárius teológia az „Isten lélek, és akik Őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják” (Jn 4,24) jézusi tanítás alapján az örökéletről azt vallja, hogy az szellemi-lelki életforma. Hasonlóképpen, az örökélet személyes létforma is, mert meggyőződésünk, hogy az életünk folyamán igazi személyiségünket megadó lélek az örökéletben nem olvad bele a személytelenségbe.⁵

Borbély István az örökélettel kapcsolatosan így gondolkodik: „Az örökélet nem térbeli és időbeli fogalom; az nem kezdődik a földi halálunkkal, és nem végződik az Istennel való lényegegyesülés által, tehát nincs az idő és a tér korlátai közé szorítva; és nincs térben sem egy más, nem e földi világhoz kötve.” Hozzáteszi: „a halhatatlanság nem mennyiségi, hanem minőségi fogalom, s a létnek, mégpedig a mi földi életünknek minőségét jelenti.”⁶

Czire Szabolcs az örökéletéről szóló tanítást így összegzi: „Az örökélet az emberben (is) levő, tér- és időkategóriák felett álló isteni lélek (Szellem) életére utal, amely a születés előtt is élt, és a halál után is tovább él. A halál életünknek azt az elkerülhetetlen eseményét jelzi, amikor a testünk és a lelkünk végleg különválnak, amiként a születés azok összekapcsolódása. Isten halálunkkal átemel az időből az időtlenbe, a végesből a végtelenbe. [...] Elég a bizonyosság, hogy ott/akkor is Isten van velünk, és mivel megszűnnek a Tőle elválasztó földi, anyagi körülmények, teljesebb közelségben élünk ott/akkor Istennel és egymással. (1Jn 4,16) Hi-

⁴ Rezi Elek: „Az Úr, a mi Istenünk, egy Úr”. *Bevezetés a vallás és a teológia világába*, Kolozsvár, 2009, Egyetemi Kiadó. 251–256.

⁵ Uo.

⁶ Borbély István: *Unitárius Egyházszertartástan*, Kézirat. 148.

tünk szerint a földi körülmények között részlegesen birtokolt örökélet halálunk után az istenközelségben kiteljesedik.”⁷

Fontos, hogy a temetési beszédben szólaljon meg az örökélet hite, illetve a halállal kapcsolatos felfogás. Mondjuk el, hogy a halál az élet része, és nem jelent teljes megsemmisülést. Mondjuk el, hogy a hitünk szerinti Gondviselés túlmutat a halálon; igaz, hogy a test követi az anyagmegmaradás törvényét a „porból letünk, porrá leszünk” felfogás szellemében, de az Istentől kapott halhatatlan lélek tovább él Annak az Atyának a közelében, Akitől ered. Ahogy a Prédikátor könyvének írója mondja: „A por visszatér a földbe, olyan lesz, mint volt, a lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta.” (Préd 12,7) Mondjuk el, hogy itt helyet kap az isteni igazságszolgáltatás is, mert a bennünk levő erkölcsi törvény szerint ennek be kell következnie, hiszen azt valljuk, hogy Isten előtt számot kell adnunk életünk-ről és cselekedeteinkről. Ennek is a „helyszíne” az örökélet, amelyről tér és idő kategóriáiban nem tudunk beszélni, de amelynek létezése is hit és meggyőződés kérdése.

Végezetül Rezi Elek szavait idézzük, biztatásképpen: „Az örökéletet szellemi-lelki létformájában ragadjuk meg. Hisszük, hogy a lelkünk halhatatlan és a halál után tovább létezik Istennél. Az örökélet mint az Istennel való szellemi-lelki szeretetközösség reménysége már itt a földön elkezdődik azáltal, hogy igyekszünk az ő szeretetének, jóságának a megtapasztalására és Isten gyermekeihez méltó életvitelre. Erre figyelmeztet Pál apostol is: »Azért igyekezzünk is, hogy akár itt lakunk, akár elköltözünk, Neki kedvesek legyünk.« (2Kor 5,9)”⁸

Vigasztalás

A temetéskor elhangzó vigasztalás a lelkésznek nemcsak kötelessége, hanem egyben a legáldásosabb tevékenysége is. A vigasztalásnak leginkább a koporsó mellett van a helye, ahol – Fekete Károly szóhasználatával élve – „az összomorúság” a legláthatóbb.⁹

A vigasztalás úgymond emberi kötelességünk, de vannak teológiai vonzatai is. Az emberi vigasztalások közé soroljuk azokat, amelyek leggyakrabban elhangzanak temetésekkor: A „Ne féljetek, a jó Isten megsegít!”, a „Hál’Istennek, szép, hosszú életet élt!”-szerű megnyilvánulások túlságosan közhelyesnek hat-

⁷ Czire Szabolcs: *Hitelvek és eszmerendszer*, In *Unitárius ösvény*, Kolozsvár, ³2010, Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház és az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet. 101–104.

⁸ Rezi Elek: *Hiszem az örökéletet*. Unitárius Közlöny 2000/3–5. 3.

⁹ Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*, 18.

nak! Ellenben vigasztaló az, ha a lelkész a beszédben az elhunyt életéből olyan erkölcsi tulajdonságokat, példás magatartást emel ki, mint amelyre a hozzátartozók büszkén nézhetnek. Vigasztaló az elhunyt vallásossága, egyház- és ember-szeretete, az élet végső kérdéseire még életében adott válaszainak a felidézése, de ezen túl a lelkésznek tudatosítania kell azt is, hogy neki mindenekelőtt *Isten* vigasztalását kell hirdetnie úgy, ahogyan az a bibliai kijelentésben megnyilvánul. Ezt természetesen nem valami felsőbbség tudatában lehet megtenni, hanem abból kiindulva, hogy a lelkész mint halandó ember maga is rászorul arra a vigasztalásra, amelyet hirdet.

Vigasztaló jellegű az isteni gondviselés életünkben megnyilvánuló felvillanása, vigasztaló Isten atyai tulajdonságainak ismertetése, valamint az Isten alkotta közösség megtartó erejének hangsúlyozása. Vigasztaló a szeretet gyógyító hatása, a hit „hegyeket mozdító” ereje, az a vallásosság, amely áthatja az egyén és a közösség mindennapjait. Ezeknek megszólaltatása, tapintatos és pasztorális hangvételű elmondása a lelkészi munka „gyönyörűségei” közé sorolhatók.

Személyesség, életrajz

A prédikáció személyes jellegével kapcsolatos vélekedés kapcsán Helmut Schreiner idézzük, aki arra figyelmeztet, hogy a lelkésznek két szélsőséges állapot között kell elhelyezkednie: az egyik esetben „be sem lép az alkalom Isten keze által kinyitott ajtaján”, azaz a gyászolók fájdalmát nem veszi figyelembe, a másik esetben pedig „elmerül az alkalom tengerében”, azaz az evangéliumot úgy hirdeti, hogy az teljesen nélkülözi a pásztori empátiát. Az első eset úgy is nevezhető, mint „üzenet szeretet nélkül”, amikor is az történik, hogy az evangélium hirdetése teljesen háttérbe szorítja az elhunyt személyét és a gyász alkalmát; a másik eset az „üzenet igazság nélkül”, amikor a Biblia igazságai teljesen elsikkadnak, helyette az emberi szempontok és a személyes jelleg teljesen eluralkodik a beszéden, és benne banalitások hangzanak el.¹⁰

Vannak, akik a személyességet teljesen mellőzik, és prédikációjuk „tisztá igehirdetés” marad. Ez a megoldás, bár „nagyon evangéliuminak” tűnik, veszélyes, mert a hallgatóság szemében „szükséges rosszá” válik, hiszen így az emberek személytelen és objektív értekezést hallanak minden temetés alkalmával. A Schreinerrel azonosuló Fekete Károly szerint a temetés olyan alkalom, amikor bizonyosságát tudjuk adni „az örömmüzenet életünkre való vonatkozthatóságának, illetőleg alkalmazhatóságának.” Míg más prédikációs alkalmakon a lelkész

¹⁰ Fekete Károly: i. m. 22.

verítékezve keresi a példákat, addig a temetés alkalmával eleve adva van az elhunyt élete és a család helyzete, és ezek értékeinek felmutatása az evangélium fényében mindig lehetséges!

Fekete Károly arra a kérdésre is választ ad, mi van akkor, ha az elhunyt élete nem volt kiteljesedett, sőt „csak egy siralmas sikoltás vagy száralmas próbálkozás volt a soha meg nem talált vagy el nem fogadott értékek után?” Ebben az esetben is evangéliumot kell hirdetni, és fel kell mutatni azokat az erkölcsi értékeket, amelyekben hiszünk, de *soha nem ítéletként*, soha nem pellengérré állítva az ezekben szűkölködő elhunytat, hanem mint az élőknek szóló olyan lehetőséget, amelyet Isten ezzel az alkalommal is felkínál! Lényeges, hogy a bibliai tanítást soha ne válasszuk el mereven az elhunyt életrajzi adataitól, hanem a textus mondanivalóját alkalmazzuk az elhunyt életére ott, ahol ez természetesen adódik.¹¹

Az életrajzról elmondhatjuk, hogy az adatokat pontosan kell rögzíteni, és csak a beszéd szemszögéből legszükségesebbeket kell belőle használni. Fontosak: a családi háttér, az iskolázottság, a mesterség, az életút állomásai, a betöltött tisztégek, a nyilvánvaló, de a nem mindenki által ismert adatok is, mindezek természetesen az evangélium fényében bemutatva. El lehet mondani az elhunyt életének egyházi vonatkozásait is, annak pozitív, más emberek előtt példaként álló tanulságaival! Az adatszerűség mellett mindez legyen életízű, a számadatokon és az „életállomásokon” túl legyen érezhető az a nagybetűs Ember, aki Isten gondviselésének vigyázása alatt próbálta önnön sorsát alakítgatni. Minden esetben az igazat kell mondani, ellenkező esetben megkérdőjeleződik a prédikáció hitelessége más alkalmakkor is!

Megfogadhatjuk Sándor Endre biztató tanácsát, aki azt mondja: a lelkésznek nagyon jól kell ismernie az embereket, de a Szentírást is. Szíve legyen a lelkésznek az emberek felé, és lelke Isten felé, és ekkor megtalálja mindig azt, amit és ahogy mondjon!¹²

A temetési beszéd buktatói

Fekete Károly szerint a temetési beszéd legnagyobb buktatója az, ha a lelkész beleül három „székbe”: a „bírói”, a „királyi” és a „legjobb ismerősi” székbe.

A „bírói szék” azt jelenti, hogy „a mennyek országa portásának” magunkra öltött „tiszttségében”, a lelkész bizonyos emberekről dicséreteket zeng, másokról

¹¹ Fekete Károly: i. m.

¹² Sándor Endre: *A temetési prédikációkról*. Református Egyház 1995/3, 66.

pedig nyers szókimondással vagy – ami még rosszabb! – finomnak képzelt célozgatásokkal lényegében ítéletet mond. A „királyi szék” azt jelenti, hogy a lelkész „az élet és halál mezsgyéjén” álló, maga-képzelte magasságból fölényesen beszél a halálról és az elmúlásról. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mi magunk is ugyanazokat a terheket viseljük, mint a gyülekezeti tagok, ugyanúgy alá vagyunk vetve az elmúlás tényének, és ez már önmagában is együttérzést és szolidaritást kell hogy kiváltson bennünk. A feladatunk az, hogy lelkigondozói minőségünkben is szóljunk, halandóságunk és vigaszra várásunk tudatában. A harmadik szék a „legjobb ismerősi” szék, amelybe talán a leggyakrabban „beleülünk.” Sok esetben, főleg kisebb gyülekezetben, ahol a lelkész rendszeres családlátogatás és szoros együttműködés révén jól ismeri a híveit, különösen nagy a kísértése annak, hogy bizalmaskodó hangnemben, időnként „kulisszatitkok” feltárásával beszéljen az elhunytól. Ez egy bizonyos határon túl ízléstelen, és nem lelkészhez méltó!¹³

Igazat kell adnunk Fekete Károlynak, amikor így fogalmaz: „Sem a személyes barátság, sem a személyes ellenszenv nem lehet vezére a temetési igehirdetőnek!”¹⁴ Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy ráadásul a lelkész nem ismer mindenkit egyformán, és így a temetési beszédek között nagyfokú egyenetlenség lehet! Híveink pedig „kényesek” az ilyen dolgokra! Jogos elvárásuk, hogy minden ember ne csak „Isten szemében”, de a lelkészek előtt is „azonos jogú” legyen, és így meggyőződésük, hogy minden ember tisztességes, objektivitásra törekedő beszédet „érdemel!”

A temetési beszéd buktatói közé soroljuk azt is, amikor a lelkész nem egyháza hivatalos teológiai álláspontját képviseli, hanem – az úgynevezett „népi teológia” hatására – téves fogalmakat használ. Ilyen például a halál megszemélyesítése, személyi vonásokkal való felruházása, aminek következtében különálló entitás lesz. Ne beszéljünk a halálról úgy, mint „a vén kaszásról”, aki jön, és lekaszabolja a védtelen embereket! Beszéljünk a halálról úgy, mint ami „az élet része”, mindenkinek életében törvényszerűen bekövetkező változás, és ezt tegyük az „elvégeztetett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak” (Zsid 9,27) természetességével!

A „népi teológia” számlájára írandó az is, ha a lelkész az „olcsó vigasz” eszközeit kezdi használni! Az „azért vette el őt Isten, mert szerette”-szerű megfogalmazásoknak nincs köze a teológiához! A népünk által előszeretettel hangoztatott „azt bünteti, akit szeret” mondás is csak töredékes és felekezeti függő válasz a ha-

¹³ Fekete Károly: i. m., 24.

¹⁴ Uo.

lál misztériumára, következésképpen, használata nem ajánlott! Hasonlóképpen, azt sem mondhatja a lelkész „vigasztalásképpen”, hogy az elhunyt „előrement”, hogy „előkészítse az utat” valaki számára, mert erre senkinek nincs sem megbízatása, sem felhatalmazása!

Buktató és szigorúan tilos, hogy a lelkész valamilyen szerepet öltön magára! Ilyen például a „halott földi képviselője” szerep. Erre akkor kerülhet sor, amikor a lelképásztor „az elhunyt nevében” beszél a gyülekezethez, aki „testamentumot hagyva” az emberekre, „odaátról” üzen az élőknek! A lelkésznek nincs ilyen megbízatása, nem vagyunk „szócsövek” és „szóvivők” sem, akik valamilyen okkult kapcsolatban lennének az eltávozottal, következésképpen nem beszélhetünk az eltávozott helyett vagy az ő nevében!

Az sem helyes, ha a lelképásztor a temetés közben az elhunyttal „beszél”, azaz az elhunythoz szól a gyülekezet vagy maga nevében! A jelenvaló világ és az öröklet világ közötti kapocs szerepét nem lehet magunkra öltetni, még ha ez temetésen nagyon erőteljesen is hatna! Az eltávozottal a valóságban nincs verbális kapcsolatunk, tehát a temetési beszédben sem használhatjuk ezt a hatásvadász gesztust!

Különösen nagy tragédia esetén a lelkész abba a hibába eshet, hogy megpróbálja a veszteséget minimalizálni, és Isten „fogadatlan prókátoraként” úgy érzi, hogy Őt meg kell védenie. Ez is téves! Nem az a feladatunk, hogy „megvédjük Istent”, vagy a szenvedés misztériumát próbáljuk meg racionalizálni, hanem az, hogy szólaltassuk meg a Jóisten szeretetébe és gondviselésébe vetett hitünket, a „mert Ő megsebez, de be is kötöz, összezúz, de keze meg is gyógyít,” (Jób 5,18) illetve a „még a fának is van reménysége, ha kivágják, újból kihajt, és nem fogyanak el hajtásai” (Jób 14,7) erőt adó üzenete alapján!

A búcsúztató

Az unitárius egyházban is „divat” a búcsúztató.¹⁵ Bár már az 1643-as szent-ábrahámi zsinaton elhatározták, hogy „a praedikátor a halottat az élőtől ne búcsúztassa, versificálást ne tegyen”¹⁶, a búcsúztatás mind a mai napig gyakorlat-

¹⁵ A halotti búcsúztatókkal, főleg néprajzi vonatkozásairól, lásd bővebben: Adorjáni Rudolf Kálmán: *Kisgyermek temetése Vámosgálfalván*. In *Vallási néprajz (14), Az unitáriusok öröksége*, Budapest, 2008, Barca Kiadó, 104–110; Ferenczi Eszter: *Fiatal halott temetése Aranyosrákoson és Várfalván*. In *Művelődés* 2005/október; Hantz Lám Irén: *A vár árnyékában – Torockószentgyörgy*, Kolozsvár, 2003, Tinivár Kiadó.

¹⁶ Boros György: *Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban*. KerMagv 1932. 108.

ban van. Az unitárius szertartásrendben a búcsúztató a liturgia része, annyi megjegyzéssel, hogy a hozzátartozók kifejezett kérésére történjék, és minden esetben prózában! Erre a kikötésre egyértelműen azért volt szükség, mert a kezdetben kántorok által végzett verses búcsúztató iránti igényt a gyülekezetek átruházták a lelkészre, akinek aztán minden (fűzfa)poétai tehetségére szüksége volt ezek megírásához. A 20. század végén még gyakorolták, tudomásunk szerint ma Erdély egyetlen unitárius gyülekezetében sincs lelkészek által mondott verses búcsúztató. Elrettentő példaként álljon itt egy rövid részlet:

„...elesett egy küzdő család hős apja,
szívettépő zokogással siratja most
e gyászoló gyülekezet apraja-nagyja;
vigasztaló szavakat alig talál papja...”¹⁷

A prózai búcsúztatóval kapcsolatosan is le kell szögezni, hogy abban minden esetben az élők búcsúznak az elhunyttól, és nem fordítva! Egyszerű szavakkal, a rokoni szálakra való odafigyeléssel kell búcsút venni az eltávozottól. *Miért?* című könyvében Hézsér Gábor ajánl egy követendő modellt a halottak kórházi búcsúztatására nézve, ez alapul szolgálhat a templomi búcsúztatásra is. A szövege így hangzik:

„Jöjjetek, vegyünk búcsút XY-tól, kérjük Isten áldását reá és magunkra!

[...] Véges lehetőségeink között, megkíséreltünk együttérző és segítő társai lenni.

Bízunk abban, és hisszük, hogy az élet Ura holtában sem hagyja magára!

[...]

Hálát adunk Istennek mindazért, amit XY-tól és általa kaptunk:

- minden pillanatért, amikor sikerült igaz kapcsolatot kialakítanunk vele;
- minden pillanatért, amikor félelmeit és reményességét megértő együttérzéssel fogadtuk;
- minden napért, amikor életünk és munkánk általa értelmet kapott;
- minden napért.

Elcsendesedve, emlékezzünk most egyen-egyenként arra, amit nekünk XY az együtt töltött életidőben jelentett.”¹⁸

¹⁷ Kovács István: *Liturgika. Unitárius Egyházszertartástan*. Kolozsvár, 1993, Kézirat. 18.

¹⁸ Hézsér Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat*. Budapest, 1996, Kálvin Kiadó. 63.

Ezt aztán kiegészítjük a „Búcsúznak a...” kezdetű, név nélkül megemlített rokonok felsorolásával, a legközelebbiektől a távolabbiak felé haladva. Mindezt egyszerűen, méltóságteljesen és szépen, „gyantázás” és „sirattatás” nélkül!

A temetés formai elemei

Szükségesnek tartjuk összefoglalni a temetéssel kapcsolatos formai szempontokat. Ezek közül néhányat tartalmaz az Unitárius Istentiszteleti és Szerartási Rend, de szükségét érezzük kiegészíteni, az alábbiak szerint:

– Temetési szertartást csak a hivatalos közegek által kiállított halotti bizonyítvány kézhezvétele után végezhetünk.

– A temetési szertartás igényét bejelentőlapon rögzítjük, és az iktatókönyvben iktassuk.

– Gyakorlatunk szerint csak egyházfenntartó tagok igényelhetnek szertartásokat. Az Unitárius Alaptörvény értelmében egyháztagnak az tekinthető, aki fenntartó tagja valamely egyházközségnek. A nem egyháztagok temetésének anyagi kérdései a keblitanács érvényes határozata alapján kezelendők.¹⁹

– A temetéssel kapcsolatos anyagi ügyek kérdésében a keblitanács határozata szerint kell eljárni, ezeknek intézése a gondnok hatáskörébe tartozik.

– A harangozás a helyi szokás szerint történjék.

– A temetés előtti virrasztón a lelkész belátása szerint vegyen részt, és hason oda, hogy a virrasztás vallásos cselekedet legyen, zoltárénekléssel és imádsággal.

– A temetési szertartást a koporsó lezárása után lehet elkezdni.

– A torozás, mint vallásunkkal nem megegyező szokás, mellőzendő. Ha mégis megtartják, a lelkész azon ne vegyen részt!

– A sírnál a hantolás végéig ott kell maradni, a temetés végeztével a lelkész fejezze ki részvétét és együttérzését a gyászoló család tagjai iránt.

¹⁹ Az Erdélyi Unitárius Egyházban ez a kérdés általában úgy rendeződik, hogy az egyházfenntartást nem fizetők, szertartás igénylése esetén, a méltányosság jegyében, a Közgűlés által meghatározott egyházfenntartás annyiszorosát fizetik, ahány éve nem volt fizető tagja az egyházközségnek. Meglehetősen furcsa helyzet alakul ki: holtában lesz egyházfenntartó az, aki életében sosem volt! Érdekes és megfontolandó Nagy István vélekedése, aki szerint a „kívülállókat ingyen kéne eltemetni és esketni, mert az evangéliumot kötelesek vagyunk mindenkinek hirdetni, de ingyen.” Vö. Nagy István: *A kazuáliák, mint a gyülekezetépítés eszközei*. Református Egyház 1999. 33.

– A temetési szertartást a legközelebbi vasárnap ki kell hirdetni, az elhunyt-ról meg kell emlékezni, az istentiszteletre a hozzátartozókat tapintatosan meg kell hívni!

Felhasznált irodalom

- A lélekből építő. Gellérd Imre emlékére* (szerk. Jakabffy Tamás). Kolozsvár, 2007, Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet, Unitárius Lelkészek Szövetsége.
- Allen, Timothy J.: „*Reconsidering the Funeral Sermon*” – <http://www.praching.com/sermons/11567296/>
- Árus Lajos: *A temetési igehirdetés*. Református Szemle 1971. 450–451.
- Balázs Ferenc: *Rög alatt*. Marosvásárhely, 1998, Mentor Kiadó.
- Berkeley, J. D. (szerk.): *Leadership Handbook of preaching and worship. Practical insight from a cross section of ministry leaders*. 1990.
- Bodó Sára: *Gyászban lenni otthon örzött hamvak mellett*. Igazság és Élet 2009/3. 458–461.
- Boros György: *Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban*. KerMagv 1932, 30.81.99.184.245; 1933, 30.72.185.
- Boross Géza: *Homiletika*, Budapest, 1994.
- Czire Szabolcs: *Hitelvek és eszmerendszer*. In *Unitárius ösvény*. Kolozsvár, ³2010, Erdélyi Unitárius Egyház, Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet.
- Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei. 5. szám, Debrecen, 1993.
- Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. In *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, 2000, 113–130.
- Fekete Károly: *A temetési igehirdetés szituációja*. In *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, 2000, 104–112.
- Ifj. Fekete Károly: *Gondolatok a kazuális igehirdetésről*. Igazság és Élet 2008/1. 136–137.
- Fulghum, Robert: *From Beginning to End. The rituals of our lives*. London, 1996, Random House.
- Gellérd Imre: *Beszédek*. Chico, CA, 1990, Center for Free Religion.
- Gellérd Imre: *Esszék a gyakorlati teológia tárgyköréből*. Chico, CA, 1991, Center for Free Religion.
- Gellérd Imre: *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma*. Kolozsvár, 2002, Unitárius Egyház.

- Hézszer Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkipozíciós gyakorlat*, Budapest, 1996, Kálvin Kiadó.
- Hézszer Gábor: *Pasztorálpaszichológiai szempontok az istentisztelet újkereséséhez*. Budapest, 2005, Kálvin Kiadó.
- Gönczy Lajos: *A búcsúztató*. Református Szemle 1960. 279–288.
- Kovács István: *Liturgika. Unitárius Egyházszertartástan*. Kolozsvár, 1993, kézirat.
- Kozma Tibor: *A temetési istentisztelet gyülekezeti jellege*. Református Szemle 1960. 274–278.
- Kozma Zsolt: *Liturgika. A református gyülekezeti istentisztelet elmélete*. Kolozsvár, 2000, Protestáns Teológiai Intézet.
- Moser, David. „So that you may not grieve as others”, <http://www.preaching.com/resources/articles/11549467/>
- Nagy István: *A kazuáliák, mint a gyülekezetépítés eszközei*. Református Egyház 1999. 32–35.
- Nagy István: *A kazuáliák homiletikuma*, Nagykőrös, 2004, Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Karának Gyakorlati Tanszéke.
- Nagy István: *Temetési szolgálatunk kérdései*. Studia Caroliensia 2001/3. 70–81.
- Nagy László: *Útkeresés a temetési szolgálatban*. Református Szemle 1971. 458–460.
- Ifj. Nagy Lajos: *A temetési beszéd, mint igehirdetés*. Református Szemle 1948. 383–389.
- Nagy Tibor: *Temetési szolgálatunk az ezredfordulón*. Református Egyház 2001. 260–261; 285–288.
- Négy száz év: 1568–1968*. Kolozsvár, 1968, Unitárius Egyház.
- Némethy Sándor: *Az Ige teológiája alapján álló temetési igehirdetés*. Református Szemle 1960. 268–273.
- Péntek Árpád: *Temetési igehirdetésünk tartalma*. Református Szemle 1959. 228–235.
- Péntek Árpád: *A temetési igehirdetés elvi szempontjai*. Református Szemle 1972. 78–85.
- Rezi Elek: „Az Úr, a mi Istenünk, egy Úr”. *Bevezetés a vallás és a teológia világába*. Kolozsvár, 2009, Egyetemi Kiadó.
- Rezi Elek: *Hiszem az örökéletet*. Unitárius Közlöny, 2000, 3–5. 3.
- Sándor Endre: *A temetési prédikációkról*. Református Egyház 1995/3, 66–68.
- Seaburg, Carl (szerk.): *Great Occasions. Readings for the Celebration of Birth, Coming-of-Age, Marriage, and Death*, Boston, 1968, Beacon Press.

- Searl, Edward: *In Memoriam. A Guide to Modern Funeral and Memorial Services*, Boston, 2000, Skinner House Books.
- Alexander, Scott W. (szerk.): *Handbook of Religious Services*, Boston, 1990, Published by the Church of Larger Fellowship.
- Szász Ferenc: *A halál és az örökélet kérdése a XIX. és XX. században megjelent temetési beszédekben*. Lelkészképesítő dolgozat, 1983, kézirat.
- Szász Ferenc: *Szemponatok a halál értelmezéséhez a 19. és 20. század unitárius prédikáció-irodalmunk tükrében*. Keresztény Magvető 1984/3. 144–154.
- Szenes László: *Temetés, hamvak elhelyezése, sírköavatás*. In „Hirdesd az Igét”. Az *Igehirdetők Kézikönyve*, Budapest, 1980, Magyar Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 260–269.
- Tódor Csaba: *Szavak a hídon. Tanulmányok a kontextuális teológia köréből*. Kolozsvár, 2009, Protestáns Teológiai Intézet.
- Zerfass, Rolf: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Budapest, 1994, Szent István Társulat.

Pál János

Paradigmaváltó kisebbségi sors – 1.

Az Unitárius Egyház gazdaságszervező stratégiái és tevékenysége
1920 és 1940 között

A trianoni békediktátum nem csak közjogi értelemben jelentett változást az Unitárius Egyház számára. A francia nemzetállami mintát követő román állambe rendezkedés ugyanis jóval többet követelt, mint az új államkeretekbe történő konfliktusmentes integráció, az új viszonyokhoz való adaptáció. Románia homogenizáló kisebbségpolitikája az egyházat ugyanis merőben erkölcsi intézményből a magyar kisebbség egyik legfontosabb érdekvédelmi, önvédelmi intézményévé léptette elő. Ez az új szerep és az állam egyházat is sújtó diszkriminatív intézkedései a már meglevő formáknak és paradigmáknak kényszerű átalakítását és újragondolását eredményezték.

Dolgozatunkban tartalmi és terjedelmi okokból nem tárgyaltuk az egyház társadalomszervező tevékenységét. A szerteágazó és sokrétű aktivitás külön tanulmányt érdemel. Ugyanígy megfontolásból nem tárgyaltuk és részleteztük az egyház belső életében jelentkező és ezekre kidolgozott gazdasági válságkezelő megoldásokat sem, csak amelyek közvetlenül kapcsolódtak témánkhoz.

Tanulmányunkban mindössze az egyháznak a romániai magyar kisebbségi társadalom egzisztenciális és gazdasági-szociális problémakezelő erőfeszítésinek, az ezzel járó stratégia- és szemléletváltás bemutatására tettünk kísérletet.

Gazdasági változások

A kisebbségi magyar társadalom szintjén

A román állam homogenizáló, diszkriminatív intézkedései közvetve vagy közvetlenül, egyéni és közösségi szinten, létfontosságú problémák tömkelegét eredményezték.

A legsők egyike az ország földbirtokszerkezetét etnikai alapon átrendező 1921-es földreformtörvény volt, amely nemcsak a kisebbségi magyar intézményeket és földbirtokosokat sújtotta, de érzékenyen érintette a kis- és középbirtokos réteget is (pl. telepések, csíki székely közbirtokosok).

A magyar többségű városok etnikai összetételének megváltoztatása, a közalkalmazottak szisztematikus kiszorítása – elsősorban a román nyelvvizsga módszerével – a városi magyar középosztály elszegényedését, létbizonytalanságát eredményezte.

A munkaerőpiacot etnikai alapon megszervező állami jogszabályok nemcsak a vállalkozói réteg, hanem a magyar munkásság számára is hátrányos helyzetet teremtettek. A régiókként eltérően alkalmazott diszkriminatív adópolitika és adóbehajtás pedig további anyagi megterhelést rótt az erdélyi magyarságra, gazdasági jellegű szerveződéseire.

Közvetetten nagyon súlyos szociális és gazdasági problémákhoz vezetett az állam magyarságpolitikájával szorosan összefüggő és diszkriminatív intézkedéseket fogantató iskolapolitika: pl. az 1925-ben bevezetett baccalaureatusi törvény, az anyanyelvű felsőoktatási képzés megszüntetése, valamint az ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan futó, túlméretezett román elitképzés.¹

Egyházi szinten

A 19. század második fele az egyház számára a gazdasági konszolidáció korszakát jelentette. Az anyagi alapok megteremtése a krónikus tőkehiány miatt azonban nem önerőből történt. Az egyetlen állandó és biztos bevételi forrást biztosító földbirtokállomány ugyanis világi vezetők adományai révén jöhetett létre. Párhuzamosan ezzel a biztos bevételi források sora az államsegély² tételével gyarapodott, ami jelentősen tehermentesítette a költségvetést, és viszonylagos gazdasági stabilitást biztosított.

1920-at megelőzően az egyházi élet zavartalan működése tehát két, szilárdnak mondható pilléren nyugodott: államsegély és alapítványi birtokok. A főhatalomváltást követően e két pillér szinte egyszerre omlott össze, miután az 1921-es etnikai szempontú földreform a kolozsvári egyházvezetés kezelésében levő bir-

¹ Makkai Sándor: *Erdély társadalma*. <http://mek.niif.hu/04700/04729/html/37.html>. 2010. augusztus 20. 19:51.; Mikó Imre: *Huszonkét év.* (reprint) Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 28–38., 128–129., 180–183.; Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940.* Csíkszereda, 2002, Pro-Print, 329–335.; Bárdi Nándor: *A romániai magyar kisebbség a két világháború között:* In. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, 2008, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 92–93.; Gaal György: *A két világháború közti erdélyi magyar iskolák identitás-védelme Gál Kelemen munkásságának tükrében.* In. Szabó Árpád (szerk.) *Isten és ember szolgálatában Erdő János emlékezte.* Kolozsvár, 2007, Erdélyi Unitárius Egyház, 217–230.

² Gál Kelemen: *Káli Nagy Elek élet- és jellemrajza.* A kötetet sajtó alá rendezte Kovács Sándor, Molnár B. Lehel. Kolozsvár, 2003, Unitárius Egyház, 129–136.

tokok 90%-át kisajátította,³ az államsegélyezés pedig a központi tisztviselők egy csoportjára, valamint a lelkészek és teológiai tanárok körére korlátozódott.

Az agrárreform tendenciózus volta az adatok tükrében tagadhatatlan: az egyetemes egyház 6965 holdat kitevő alapítványi birtoktestéből 6285 holdat kisajátítottak.⁴ A veszteséget tetézte, hogy a 62 850 000 lejre értékelt kisajátított területek kárpótlási összegét az állam 3–4 millió lejben állapította meg.⁵ Hasonló tendencia érvényesült az egyházközségek szintjén is, ahol 51 070 000 lej értékben 5107 hold területet tulajdonítottak el, sok esetben a törvény által biztosított birtokminimumot részben vagy teljesen kisajátítva.⁶ Az agrártörvény háttérére világít rá továbbá az, hogy bár az Egyházi Képviselő Tanács (EKT) 5500 holdra nyújtott be igénylést, a hatóságok mindössze öt egyházközséget juttattak földterülethez (38 hold).⁷ Az agrárreform tehát jövátételten károkat okozott az egyház gazdasági életében.

Az oktatáshoz kapcsolódó (iskolai, tanári, tanítói) államsegély sorsa a lelkészekével, teológiai tanárokéval és központi tisztviselőkével szemben eltérően alakult.

Az iskolai államsegélyek kérdése az átmenet időszakában és a sorozatos kisebbségellenes intézkedéseket foganatosító liberális kormányzat idején fel sem vetődött. Az első lehetőség erre 1926-ban mutatkozott. Ekkor a magyar egyházaknak az Országos Magyar Párt támogatásával sikerült A. Averescu kormányfő (1926 március – 1927 június) elvi beleegyezését megnyerni a kérdés rendezésére. A valós szükségletektől lényegesen alacsonyabb összeg kiutalása azonban távozásával elmaradt, és az újabb egyéves liberális kormányzás a megoldás elodázását eredményezte.⁸ Érdemi előrelépés a magyar kisebbség iránt több megértést tanúsító I. Maniu kormánya (1928 november – 1930 június) idején történt. 1929 ja-

³ Ezen – nagyrészt alapítványi – birtokok jövedelme fedezte az egyház iskolai és központi közigazgatási kiadásainak jelentős hányadát.

⁴ *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1924. évi november hó 9., 10. és 11-ik napjain Kolozsvárt tartott ülésének jegyzőkönyve.* Cluj-Kolozsvár, 1925. 39.

⁵ Uo.

⁶ Magyarszovát, Alsófelsőszentmihály, Sinfalva, Magyarsáros, Csehétfalva, Firtosmartonos, Korond, Rava, Tarcsafalva, Tordátfalva, Székelyderzs, Ürmös, Bölön, Kökös, Nagyajta, Datk, Alsójára, Kökös erdőterületeit teljesen kisajátították, Csegezen, Magyarsároson pedig jelentéktelen területek maradtak az egyházközségek birtokában. *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1924. évi november 9., 10. és 11-ik. napjain Kolozsvárt tartott ülésének jegyzőkönyve.* 40.

⁷ Uo.

⁸ *Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1927. évi november hó 6. és 7. napjain Kolozsvárt tartott ülésének jegyzőkönyve.* Cluj-Kolozsvár, 1927. 20.

nuárjában és márciusában a magyar protestáns egyházak Maniu miniszterelnökkel és N. Costhachescu vallásügyi miniszterrel folytatott tárgyalásai 25 millió lejes keretösszeg kiutalását tették lehetővé oktatási célokra – és ígéretet annak rendszeres folyósítására.⁹ 1930-ban azonban az egyházaknak juttatott támogatás 20 millióra csökkent, az unitáriusok számára pedig az előző évi 404 ezer lejrel szemben mindössze 100 ezer lejt utaltak ki decemberig.¹⁰ 1931-ben (az első negyedév kivételével) az iskolai célokra juttatott pénzforrások csapjai elzárultak – pénzhiányra való hivatkozással –, és a többszöri írásbeli, személyes közbenjárás is eredménytelen maradt.¹¹

1938 és 1940 között a nemzetközi viszonyokban történő változások következtében Románia számára reális veszéllyé vált a magyar revíziós szándék. A kivédési módszerek egyikét jelentették a magyarság irányában tett jelképes engedmények, amelyek a kedvezőtlen külföldi megítélést voltak hivatottak javítani. Ezzel a szándékkal magyarázzuk, hogy szinte évtizednyi kimaradás után az 1939/40-es költségvetési évre államsegélyt irányoztak elő és utaltak ki.¹²

Valamivel kedvezőbb, de távolról sem problémamentes viszonyokról beszélhetünk a központi tisztviselőknek, teológiai tanároknak és lelkészeknek juttatott állami támogatás vonatkozásában, amelyet meglehetősen későn, 1921. július 1-jétől folyósítottak először, semmibe véve az egyház 1919. január 1-jéig visszamenő igényét.¹³ A húsz év mérlegét megvonva pedig inkább a negatív, diszkriminatív vonások domborodnak ki és a megértőbben viszonyuló kormányokra is igaz, hogy pozitív lépéseiket általában negatív intézkedésekkel ellentételezték. Így például sohasem sikerült elérni, hogy az unitárius lelkészek államsegélyét egyenlőítsék a más felekezetű lelkészekével.¹⁴

⁹ *A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának a Dávid Ferenc halála 350-ik évfordulója emlékünnepegyével kapcsolatosan Kolozsvárt, 1929. november 10. 11. és 12. napjain tartott évi rendes üléseiről szerkesztett jegyzőkönyv.* Cluj-Kolozsvár, 1930. 43.

¹⁰ *A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának Kolozsvárt, 1930. dec. 14., 15. napjain tartott évi rendes üléseiről szerkesztett jegyzőkönyv.* Cluj-Kolozsvár, 1931. 51.

¹¹ *Az Unitárius Egyházi Főtanács 1933. december hó 3–5. napjain Cluj-Kolozsvárt tartott ülésének jegyzőkönyve.* Cluj-Kolozsvár, 1933. 31.

¹² *Az Unitárius Egyházi Főtanács 1939. december 3–5. napjain Kolozsváron tartott, lelkészszenteléssel egybekötött évi rendes üléseinek jegyzőkönyve.* Kolozsvár, 1940. 35.

¹³ *A Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1921. okt. 30–31. napjain Kolozsvárt tartott gyűlése jegyzőkönyve.* Cluj-Kolozsvár, 1921. 52.

¹⁴ *Az Unitárius Egyházi Főtanács 1936. évi december hó 13., 14. és 15. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve.* Cluj. é. n. 43–44.; *Az Unitárius Zsinati Főtanács 1938. október 2–4. napjain Cluj-Kolozsváron tartott püspök beiktatással és lelkészszenteléssel egybekötött évi rendes üléseinek jegyzőkönyve.* Cluj. é. n. 52–53.

Magyar kisebbségi gazdaságpolitikai stratégia

A magyar közösség főhatalomváltás utáni fokozatos gazdasági tervestése, „járulékos mellékhatásaival”, a megsemmisülés, asszimiláció jövőképét vetítette előre. Az elhárításra kidolgozott gazdaságszervező elképzelések kikristályosodása és gyakorlatba ültetése a harmincas évek fordulójától datálható. E stratégia a kisebbségi lét sajátosságaiból, adottságaiból eredően a gazdaságszervezéssel párhuzamosan társadalomszervezést is igényelt, és a következő irányelveket tartotta szem előtt: a) szolidáris, nemzeti öntudatában erős társadalom; b) gazdasági és kulturális alapú kisebbségi autonómia; c) foglalkozásilag egészséges társadalmi szerkezet.¹⁵

Az impériumváltás után eltérő ideológiák mentén, különböző csoportok által kidolgozott jövő-stratégiákon a nemzeti identitás konzerválásának gondolata domborodik ki, vonul végig. Az új közjogi helyzet a kisebbségi lét második évtizedében arra a felismerésre vezetett, hogy a magyar közösségek megmaradásának egyetlen garanciája az önálló, autonóm (jogi, kulturális, gazdasági) létstruktúrák kialakítása, amit társadalmának demokratizálásával, a szolidáris érzület felébresztésével és tudatosításával, valamint az önálló, nemzeti alapon szervezett gazdasági keretek megalkotásával kívánt megteremteni. Ezek a törekvések vezették el a kor teoretikusait ahhoz a felismeréshez, hogy az ideális szervezeti keretet céljukhoz a szövetkezet intézménye alkalmas biztosítani, amely egyfelől integrálni tudja az eltérő társadalmi csoportokat a közös cél érdekében, másfelől pedig megteremti azokat a gazdasági feltételeket, alapokat, melyek nélkülözhetetlenek a magyarság megmaradásának, kulturális, szellemi gyarapodásának szempontjából. Röviden: egy, a különböző gazdasági ágazatokban erősen pozicionált, gazdaságilag független és virágzó, kiegyensúlyozott, szolidáris kisebbségi társadalom kiépítése, amely képes nemzeti-kulturális identitását megőrizni és gyarapodását biztosítani.¹⁶ Petrovay szavaival: „Az erdélyi magyar népközösséget úgy tekintjük, mint oly nemzettársadalmat, melynek a maga jól felfogott érdekeinek védelmében és céljainak követésében – minden elméleten túl – egy öns érdekű gazdaságtársadalmi élet teremtésére kell törekednie.”¹⁷

¹⁵ Hunyadi Attila: *Romániai magyar gazdaságpolitika 1918–1940*. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000230.html>. 2010. augusztus 25.

¹⁶ Uo.; Petrovay Tibor: *Kisebbségi magyar gazdaságpolitika*. In: Záhony Éva (szerk.): *Hitel – Kolozsvár 1935–1944. I. kötet. Tanulmányok*. Győr, 1991, Bethlen Gábor Könyvkiadó. 185–199.

¹⁷ Uo. 185.

A magyar impérium idején jelentős autonómiával, mozgástérrel rendelkező egyházban az önrendelkezés igénye már a hatalomváltás pillanatában erőteljesen megnyilvánult, miután az új államgépezet irányából kezdetektől fogva jelentkezett az egyházi élet széleskörű ellenőrzésére törekvő szándék. A homogenizáló intézkedések kiváltotta védekezési reflex pedig – akárcsak az erdélyi magyar társadalmat – az összezárás, gazdasági, kulturális önállósodás és társadalmi szolidaritás pályájára terelte, ezekben látva vallási, nemzeti identitása megőrzésének zálogát.

Ezzel magyarázható, hogy már igen korán jelentkeztek a fentiekben ismertetett elképzelésekkel rokonságot mutató gondolatok, és hogy az egyház teljes erővel kapcsolódott be az önszerveződési munkálatokba. Az intenzív társadalmi, gazdasági tevékenység kibontakozását – a meglévő hagyományok mellett – a hatalomváltással a magyar értelmiségképzésben bekövetkezett változások is szereztesen stimulálták.

1920 után a magyar nyelvű egyetemi képzés megszűnt. Ez sok ifjú tehetséget – román nyelvtudás híján – arra kényszerített, hogy a teológia felé orientálódjék (pl. Szent-Iványi Sándor)¹⁸ és egyházi keretekben fejtsen ki értékes társadalmi munkát. (A Tizenegyek irodalmi mozgalom unitárius kötődéseiben jelentős szerepet játszott ez a körülmény.¹⁹)

A lelkeszi feladatkör meghatározása. A nemzet- és kisebbségi társadalomépítő lelkeszkép kialakulása

Trianon előtt

Egyházi berkekben a szociális és gazdasági kérdés szoros összefüggésben állt a mezőgazdaságban dolgozó székelység soraiból kikerült hívek gazdasági, néprajzi sajátosságaival. Ennek következményeként a huszadik század fordulóján jelentkező ún. „székely kérdés”²⁰ az egyházi közbeszédbe is beszivárgott, és a székely falu gazdasági és szociális problémáival szembesítette azt.²¹

¹⁸ Kacsó Sándor: *Virág alatt, iszap fölött*. Bukarest, 1971, Kriterion Könyvkiadó, 247–248. A mozgalomnak az unitárius teológiai bentlakás adott otthont.

¹⁹ Uo. 254–255.

²⁰ Balaton Petra: *A székely akció előzménye és története*. Székelyföld. 202/6. 62–91.

²¹ Kozma Ferencz: *A „székelykérdés”*. KerMagv 1909, 297–309. „Az egyházi élet folytonos érintkezésben van a népelettel. Azért az egyházi irodalom is jól teszi, ha foglalkozik néha a néppel, mert ha attól elszakad, minden dogma és minden elmélet a céltalanság ködébe vész. Hisz a szociológia ma már nem csak a bölcselemnek és államtanak lett gyakorlati jelentőségben elsőrendű alkatrésze, hanem az egyházat is etikai, mint vallási

Az érdeklődést egy második tényező is ösztönözte. Az egyház társadalmi feladatairól értekezők helyesen ismerték fel, hogy a „monopol helyzetben” lévő egyház számára komoly ideológiai konkurenciát jelent a társadalmi igazságosság, egyenlőség elvét hirdető szocializmus.²² Párhuzamosan, a vita háttérében az egyházi, vallási megújulás szándéka is munkált. Ebben a polemizáló áramlatba illeszkedve az egyházi írók a szocializmus negatív vagy pozitív kritikáján keresztül a keresztény alapelveket a modern társadalom eszményi konfliktuskezelő eszközeként prezentálták a konkurens és a korban sokak által egyetlen lehetőségként tekintett ideológiával szemben.²³ A szocializmus problematikájának jelentőségét és fontosságát egyébként nemcsak az erre reflektáló írások megjelenése és gyakorisága jelzi. György János újszövetségi izagogikai munkájában önálló fejezetekben is elemezte az újszövetségi írásokat (Jézus személyét és tanításait) a szocialista ideológia által felvetett gazdasági, társadalmi, szociális kérdések prizmáján keresztül.²⁴ Ugyanő a megújulást a szocializmus által megfogalmazott kritika figyelembevételével és alapján tartotta kivitelezendőnek.²⁵

A kérdésnek egy harmadik típusú megközelítésével is találkozhatunk, amely elsősorban nem szociális, hanem nemzetpolitikai összefüggésben mutatott rá a modern és hatékony mezőgazdasági művelés fontosságára. 1898. május 1-jén tartott beszédében Ürmösi Kálmán az ország területi integritását és az afölötti

tekintetben mind köz[v]etlenebbül érdekl. S ha az egyház ezt tekintetbe nem veszi, elhanyagolja, helyrehozhatatlan kárát vallja. [...] S e folyóiratot e tekintetben melyik nép érdekelhetné oly közlő, mint eszméinek s részben hitének örökösei s szerkesztőségének vér- és fajrokonai: a székelyek?!” Uo. 297.; Kozma a székelységet elsőrangú nemzetpolitikai tényezőként mutatta be („a [...] székely kérdés az erdélyi magyarság sorsa.”), rámutatva a kérdés rendezésének fontosságára és az állami támogatásoknak ezen a téren elért pozitív eredményeire.; Ébert András: *Szórványokban lakó híveink lelki gondozásának tervezete*. Székelyudvarhely, 1918.

²² Ürmösi József: *Szocializmus és a vallás*. Homoródalmás, 1914, Hermann József könyvnyomdája, 6.; Boros György: *Az unitárius lelkész szerepe és helyzete Magyarországon*. Székelykeresztúr. é. n., 4–5.

²³ Dézsi Mihály: *A szocializmus és Jézus vallása*. KerMagv 1987, 68–76.; KerMagv 1892, 171–174. (Ferencz József 1892. május 22-én, püspöki vizsgálat alkalmával, Tordán mondott beszéde.); Csegezy László: *Vallás és szocializmus*. KerMagv 1897, 193–198.; Lőfi Ödön: *Jézusi eszmények és modern szocializmus*. KerMagv 1909, 1-7.; Zsilinszky Mihály: *Valamit a szocializmusról*. KerMagv 1912, 152–158.

²⁴ György János: *Jézus és az Újszövetség*. Torda, 1908, 271–287, 292–322.

²⁵ Uő.: *Az egyház és a szocializmus*. Unitárius Egyház (UE) 1908. március 15. 88–91.

magyar szupremácia megőrzését az anyanyelv ápolása és hazafias nevelés mellett a gazdasági gyarapodástól tette függővé.²⁶

A székely kérdés orvoslását Kolozsvár a századforduló környékén még a valláserkölcsi nevelés által kívánta előmozdítani. Az 1902-es tusnádi székely kongresszuson Boros György főjegyző a székely probléma gyökerét, lelkeszi jele-
lentésekből dokumentálódva, az erkölcsök fellazulásában és mértéktelen italfo-
gyasztásban diagnosztizálta.²⁷ A „diagnózisnak” megfelelően tehát az egyház
problémakezelő stratégiáját a nép valláserkölcsi nevelésére, az egyén lelki átfor-
málására fókuszálta.²⁸

Eltérő álláspontot képviselt a polgári radikális elveket valló Ürmösi József,²⁹
aki az 1916-ban *A lelkipásztori gondozás és a gazdasági szociális kérdés* cím alatt

²⁶ Ürmösi Kálmán: *Egyh. beszéd. (Nemzeti ünnepre.)*. KerMagv 1898, 203–208. „[...] aki hanyag, rossz gazda, földeit rendesen nem műveli, az nemcsak maga és családja ellen vét, hanem közremunkál a haza szegénységbe, nyomorúságba jutására is. Sőt azt mondom, hogy miután kié a föld, azé a haza is, főleg oly vidékeken, hol idegen ajkú nemzeti-
ségek vannak, ha nem is túlnyomó, de a magyarokkal egyenlő számban, ha a magyar bir-
tok bármily nyelvű, de nem velünk közösen érző nemzetiségűek kezébe jut, mindaz, aki
a restség, pazarlás, rendetlen kezelés folytán egy-egy darab földet elveszteget s idegenek
kezébe juttat, kimondom – hazaárulást követ el, mi minden bűnök között a legnagyobb
és legundokabb, melyet Isten se bocsát meg [...]. Hazánk magyar kézen való megtartásá-
nak első és legfőbb biztosítéka tehát a haza földjének gondos művelése s a szorgalom által
biztosítása [...]” 205.

²⁷ *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Csík-
szereda, 2001, Hargita Kiadóhivatal. 298. „A veszedelem főforrása, csaknem kivétel nélkül
mindenütt: *korcsma* és az ellenőrzés nélkül mért *pálinka*.”; Uo. 300. „A magasabbra törés
vágya, a székely becsület, a nemesség kötelező hatalma kezd lazulni. Mintha nem volna
arányban a székely faj ősi jellemével mostani viselkedések a társadalomban és a munka
mezején. Mintha csökkenőben látnám a konzervatív gyűjtő hajlamot, mintha utat törni
kezdene a könnyelmű ledérség.”

²⁸ Uo. 298. „Ha jelszót akarunk fölvenni, az egyik minden bizonnyal az legyen: *irtóhá-
borút az alkoholizmus ellen*.”; Uo. 301. „Azt hiszem, gazdasági, ipari és kereskedelmi nagy
eszmék is csak akkor fognak diadallal hódítani a székelység között, ha erkölcsé megtisz-
tul, ingadozó hite megszilárdul, temploma iránti szeretete régi fényében fog tündökölni.”;
Boros György: *Az unitárius lelkész szerepe és helyzete Magyarországon*. Székelykeresztúr,
é. n., 10–12.

²⁹ Lásd pl. a nők szavazati jogáról tartott előadását. Ürmösi József: *A nő mai hivatá-
sa. Feminista előadás*. h. n., é. n., A Marosvásárhelyi Feminista Egyesület Kiadása, 3–19.;
Határozottan – hibáira rámutatva – utasította el a nagybirtokok fennmaradását támogató
agrárius irányzatot, a nagybirtokos mezőgazdasági szerkezetet pedig nemcsak igazságtal-
lannak, hanem a gazdasági fejlődés kerékkötőjének is tartotta. A fejlődést (virágzó falu =
virágzó állam) és a falusi rétegek szociális gondjainak orvoslását az állam által végrehaj-
tott fölbirtokreformban látta, egyházi (katolikus), idegen állampolgárságú és állami tu-

kiadott munkájában a gazdasági és szociális kérdés nélkülözhetetlen fontosságát és időszerűségét igyekezett tudatosítani az egyházban és lelkészársadalomban – a lelkési munka változatosabbá tétele, új területekre való kiterjesztése mellett törve lándzsát.

Írásában a három, elméleti és gyakorlati probléma köré épített kérdéstömbben a következőkre keresett választ: a) összeegyeztethető-e a gazdasági-szociális kérdés a keresztény hitelvekkel és lelkési munkával? b) melyik az a területet, melyre a lelkipásztori gondozásnak a leginkább összpontosítania kell? c) milyen gyakorlati tennivalók várnak az egyházra és lelkészre?

Az ország és hívek gazdasági sajátosságaiból kiindulva az ipari szociális kérdés helyett a mezőgazdasági szociális problémák megismerését tartotta szükségesnek, és a falut jelölte meg fő művelési területnek.³⁰

A gazdasági-szociális kérdés és kereszténység közötti kapcsolódás kérdésére Ürmösi igennel válaszolt, társadalomépítő koncepciójának alapját ugyanis a keresztény alapelvek képezték. Utóbbiakra olyan erkölcsi és eszmei forrásként tekintett, amelyek a szociális problémák megoldásánál útmutatásokkal szolgálhatnak, mivel a keresztény ethosz – mutatott rá – ellene van bármiféle visszaélésnek, kegyetlenkedésnek, agresszióknak, elnyomásnak.³¹ Eszmerendszerében a keresztény alapelvek és viselkedési minta (testvériség, igazságosság, felelősség) által látta feloldhatónak a társadalom szintjén mutatkozó szociális feszültségeket, ezért kritizálta mindazokat, akik Jézus szerepét metafizikai síkon jelenítették meg, nem pedig az ember számára követendő, és így az emberi magatartásformát javító példaként. Isten országa számára nemcsak transzcendens, hanem fizikai valóság is volt, imperatívusként fogalmazva meg: az egyház és lelkész feladata a „földi istenország” (igazságos társadalmi berendezkedés) megvalósítására való törekvés és a szociális problémákkal való törődés, oktatása a gyakorlati teológia kereteiben.³² – Ürmösit idézve: „Az Isten országa eszméje szerint alakítsuk át az *emberi társadalmat*, hogy Krisztus lelke éljen és munkáljon mibennünk, a szeretet által.”³³

Teológiai érvelése mellett, az egyház kritikáján keresztül, gyakorlati szempontok felsorakoztatásával is igyekezett álláspontját megvédeni. „Az Isten orszá-

lajdonú földek kisajátításával. Uő: *A lelkipásztori gondozás és a gazdasági szociális kérdés*. Székelyudvarhely, é. n., [1916]. 73–86.

³⁰ Uő.: *A lelkipásztori gondozás...* 7.

³¹ Uo. 16–18.

³² Uo. 18–28.

³³ Uo. 10.

ga eszméje [...]” szerinti társadalmi átalakulás elmaradása a keresztény egyházak felelősége: a szociális problémák semmibe vételének és a szellemi és transzcendens világra való kizárólagos összpontosításnak következménye,³⁴ ami (a testvériség csupán szóbeli hirdetése és a cselekvés hiánya mellett) a tudatosan szervezkedő ipari munkásság részbeni leválásában, valamint a kisbirtokosok és a mezőgazdasági proletariátusság körében történő pozícióvesztésben is már megmutatkozott.³⁵ A kötelező szemléletváltás egy másik intő tényezőjét a nagyarányú kivándorlásban jelölte meg. Ez szerinte már önmagában olyan súlyú probléma, ami kötelező rangra emeli a falu vezető rétegeinek bevonását a szociális-igazságossági szempontú társadalomépítő munkába. A lelkészek bekapcsolódása imperatívusz, de az aktivitás mellett ismernie kell mind az eszközöket, mind a cselekvési stratégiákat. Nem kiegészítő vagy mellék-, hanem vezető szerepet szánt nekik, és határozottan elutasította azok véleményét, akik a szociális kérdésektől való távolmaradást hangoztatták.³⁶

Teológiai-erkölcsi és egyházpolitikai jellegű érvelése mellett gazdasági szempontokat is felsorakoztatott rámutatva, hogy a hívek pozitív gazdasági, szociális állapota kedvező hatással lehet az egyházi élet fejlődésére és a lelkész helyzetére.

Az utolsó kérdéstomb bemutatásánál „terepen” szerzett, gyakorlati tapasztalatait is beleszötte megoldási javaslatai közé. Programjában a falun élő értelmiségnek koordináló, tanácsadói szerepkört szánt. A falu gazdasági és társadalmi felemelését pedig egy mindent átfogó, szisztematikus nevelőmunka által látta kivitelezhetőnek.

Infrastrukturális síkon – a közlekedés, kommunikációs lehetőségek fejlesztése mellett – kulcsfontosságúnak tartotta egy olyan oktatási intézményrendszer kiépítését, amely nemcsak gazdasági, hanem közegészségügyi, közművelődési, erkölcsi nevelésben is részesíti a falu lakosságát. Figyelme nemcsak a korosztályok szerint tagolt oktatásra terjedt ki, hanem a nőkre is, akiknek „szellemi nevelését” a papnék, tanítónők feladatául jelölte meg. Nemzeti és gazdasági szempontból is fontosnak tartotta a falu közegészségügyi állapotainak javítását

³⁴ Uo. 11.

³⁵ Uo. 12.

³⁶ „Mindig vezető-munkás szerepre szeretném e téren is állítani őt, hogy a szociális munkamezőn is álljon olyan magaslaton, mint amilyenre a szószéki elhivatás és munkálkodás képesíti! Nem osztom annak lelkészársamnak nézetét, ki így nyilatkozott: »ha én a szószékből a Krisztus örök evangéliumával nem tudok hatni, én azontúl nem bajlódok a néppel.« Milyen sajnálatosan téves álláspont és nyilatkozat az ilyen, a 20-ik században! Hiszen éppen azokkal az örök evangéliumi elvekkel szükség hatnunk népünk gondolkodásának serkentésére, haladására.” Uo. 13.

ápolónő (szász minta)³⁷ és bábaképzéssel, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi ismeretek oktatását.³⁸

Módszertanilag a gyakorlati jellegű népnevelést tartotta hatékonynak.³⁹ A korszerűtlen mezőgazdasági művelési rendszer felszámolása végett falura kiküldött gazdasági szakemberek kinevezését javasolta, akiknek az elméleti előadások mellett a gyakorlati útmutatás feladatát is szánta. A vidék gazdasági fejlődését, fellendülését a modern, belterjes gazdálkodás mellett a háziipar fejlesztésében, zöldség-, gyümölcsstermesztés, méhészet, baromfitenyésztés meghonosításában látta.⁴⁰ A szövetkezeti szerveződések különböző formáit (tej-, fogyasztási-, hitel-szövetkezet) gazdasági és társadalmi szempontból is kulcsfontosságúnak ítélte meg.⁴¹

Az első világháború szociális, erkölcsi, nemzetpolitikai következményei a társadalmi problémák iránti fokozottabb odafigyelésre, és a lelkeszi feladatok újraértékelésére készítették az egyházat. 1917. augusztus 25-én a Magyarországi Unitárius Egyház Egyetemes Lelkészkörén tartott előadásában Ébert András társadalmi, népjóléti, erkölcsi, közegészségügyi területeken követelt hatékony cselekvést. Nemzetpolitikai indíttatásból mindenekelőtt a csecsemővédelmet propagáló mozgalom felkarolását tartotta fontosnak. De ebbe a kategóriába sorolta a városi misszió, lelki gondozás hatékonyabbá tételét, elsősorban a városba költözött székely hívek valláserkölcsei nevelését, szexuális felvilágosítását (születésszabályozás). Utóbbit kulcsfontosságúnak tartotta, mert a fogamzásgátlás elterjedt használata azzal a veszéllyel fenyegeti az egyébként szapora székelyt, hogy hasonló sorsra jutnak, mint a szászok, akik a románokkal szemben elveszítették életterüket.⁴² Ez a kockázat szerinte különösen nagy, mivel azt a háborús veszteségek is generálják. Az erkölcsi veszélynek kitett városi hívek gondozását Ébert a falusi és városi lelkészek együttműködése által kívánta megoldani, hatékonyabbá tenni. A falusi ifjúság erkölcsi nevelésének szorgalmazása mellett az árva gyermekek és szórványmisszió kérdését sorolta még a legsürgősebben megoldandó feladatok közé.⁴³ 1917-ben tehát Ébert a legmagasabb lelkeszi fórumon mutatott rá a szociális, nemzeti, társadalmi munka szükségességére, a kor kihívásaihoz alakított tevékenységek szükségyszerű kibővítésére. Az Ürmösi hangoztatta gaz-

³⁷ Uo. 104.

³⁸ Uo. 102–106.

³⁹ Uo. 102.

⁴⁰ Uo. 87–94.

⁴¹ Uo. 94–95.

⁴² KerMagv 1917, 223–224.

⁴³ Uo. 224–225.

daságszervező, irányító koncepciót azonban Ébert – bár szociális kérdéseket is érintett – teljesen mellőzte, és a nevelői, felvilágosító munkára fektette előadásában a hangsúlyt.

Trianon után

Trianon közjogi, gazdasági, kulturális következményei a lelkész és egyház feladatkörének ismételt átértékeléséhez vezetett, ugyanakkor felgyorsította az elsősorban Ürmösi képviselte nézetek recepcióját, amelyeket azt megelőzően meglehetősen szórványosan képviseltek, hangoztattak, vagy éppen elleneztek. A szemléletváltás és az egységes álláspont kikristályosodásának állomásai az eltérő időperiódusból kiragadott írásokban nagyon jól tetten érhető.

Szükséges rögtön az elején rámutatnunk arra, hogy a gazdaságirányító feladat vállalásának hátterében egy már a kisebbségi helyzet korai szakaszában jelentkező, igen prózai, kényszerítő tényező állt. Ezt az egyház számára nyilvánvalóvá vált problémát a kérdéssel többször foglalkozó Keresztes Dénes 1923-ban nemcsak hogy megjelenítette, hanem a követendő stratégiára is rámutatott. A nép – írta – az egyház gerincét képezi, de a gazdasági összeomlás szélén áll. Az egyház feladata segíteni híveit az anyagi túlélésben, mert annak gazdasági és kulturális megerősödése az egyház létére nézve kulcsfontosságú.⁴⁴

A gazdaságszervező feladatkör tehát 1920 után nemzeti és egyházi létszükséglet formájában fogalmazódott meg, és esetleges opcionálissá tétele távlatilag negatív jövőképet láttatott nemcsak a nemzet, hanem az egyház számára is. Ez a realitás – a későbbiekben is látni fogjuk – meghatározó „stimuláló többletként” hatott a gazdasági, szociális munkába való bekapcsolódásra.

1926-ban Kiss Elek teológiai tanár kulturális és nemzeti dimenziókban mutatott rá a lelkész helyzet- és szerepváltására: „Nekünk belsőembereknek feladataink némi módosítást szenvedtek a nagy háború után ahhoz képest, amilyenek feladataink régebbi helyzetünkben voltak. Régi helyzetünket úgy jellemezhetném, hogy akkor az egyházszervezetben *hivatalokat* vállaltunk, s inkább az egyház-hatalmat szolgáltuk, mint egyebet. Ezzel így járt csaknem minden kialakult szervezettel bíró egyház, s ez az egyik oka a népek egyházától való eltávolodásának. A háború után módosult helyzetünket úgy írhatnám körül, hogy *hivatásunkat* kell teljesítenünk minden vonalon.”⁴⁵ Kiss szerint a hatalomgyakorló hivatalnokszerpeből ki kell lépni, és a népszolgálat hivatását kell vállalni, a nép

⁴⁴ UE 1923. december 15. 110–111.

⁴⁵ UE 1926. március 15. 19.

irányítóivá kell előlépni.⁴⁶ Feladatuk, hogy népnevelők legyenek, „[...] hogy erdélyi magyar unitárius *testvéreinknek, híveinknek lelki fejlesztését, szellemi kialakulását* s anyagi gyarapodását munkáljuk.”⁴⁷ A szerteágazó feladatok közt a gazdaságszervező (pénzhitel, piacteremtés, fogyasztási és hitelszövetkezet szervezés, szociális jellegű magtárak létrehozása) és nevelő (kézműipar, modern gazdálkodási technikák, gyümölcsfatenyésztés, méhészet, ésszerű pénzkezelés, piackutatás) feladatokat természetesen ő is fontosnak ítélte meg, mert az anyagi jólét, a stabilitás az egészséges családi élet, szellemi, kulturális gyarapodásuk nélkülözhetetlen eleme.⁴⁸

A nemzet- és társadalomépítő feladat gondolatával találkozunk Weress Bélánál is. A lelkész kötelessége, hogy lelkileg, szellemileg, erkölcsileg és anyagilag „jól alapozott munkásokat” neveljenek az egyház és nemzet számára, „amelyeknek hű gondozására” küldettek ki.⁴⁹ A nép nemzeti, kulturális és erkölcsi nevelése (nép- és ifjúsági könyvtárak felállítása), szociális gondozása mellett szerinte a lelkészi hivatáshoz tartozik a falu lakosságának gazdasági megszervezése, gazdakörök felállítása, állatok, vetőmagvak és gazdasági eszközök olcsó beszerzése, háziipari tanfolyamok beindítása, hitel-, fogyasztási és tejszövetkezetek felállítása.⁵⁰ Utóbbiak szerepét kiemelten fontosnak ítélte meg, mivel „az ilyen egyesületek, a mezőgazdaság körébe vágó egyletek tömörítik, öntudatra ébresztik népünket s ideje, hogy kisebbségi sorsunkban öntudatos magyarokká is legyünk már egyszer.”⁵¹

Keresztesi Dénes 1922-ben és 1936-ban írott értekezései a folyamatos önreflexióra figyelmeztettek: az egyháznak – írta – követnie kell a társadalmi folyamatokat, és azok tükrében megfogalmazni feladatait és stratégiáit. Kortársaihoz hasonlóan a lelkész feladatát ő is a népszolgálatban, népnevelésben látta, és azt a nemzet őrszemének tartotta.⁵² Irányító, példamutató, tanácsadó feladatokat szánt

⁴⁶ Uo. 19–20.

⁴⁷ UE 1926. április 15. 29.

⁴⁸ UE 1926. június 15. 48.

⁴⁹ Weress Béla: *Régi cura pastorális-elmélet vagy új, gyakorlati lelkészképzés*. KerMagv 1928, 275–276.

⁵⁰ Uo. 278–279. „A *fogyasztási szövetkezet* hasznos és szükséges volta ma már bizonyított tény. Népünk s társadalmunk átalakításában elismerésre méltó helyet foglalt el. S tekintve, hogy az ily fogyasztási szövetkezetek vezetője, más képzett egyén hiányában falun legtöbbször a lelkész, *hivatásához illő és méltó, hogy e szövetkezeteket népe anyagi erejének növelésére, szükségletei kielégítésére használja fel.* [kiemelés tőlem – P. J.]”

⁵¹ Uo. 279.

⁵² Keresztesi Dénes: *Vallási közöny és lelkipásztori hivatás*. KerMagv 1922, 273–274.; Uő. *A lelkészi szolgálat mai jelentése*. KerMagv 1936, 83–86.

neki, ugyanakkor elutasította, hogy szövetkezeti munkát vállaljon, mivel a lelkészség nem mellékfoglalkozás.⁵³

Összegezve: kevéssel 1920 után, egyöntetűvé vált, hogy a lelkészre aktív és vezető szerep vár a romániai magyar kisebbségi társadalom megszervezésében, hogy tevékenységének láthatárai kibővültek, akárcsak feladatainak köre. (Két további vonása is van ennek az időszaknak: a.) lelkészkép, feladatkör meglehetősen konszenzusos körülírása és letisztázása; b.) a korábban különféle kombinációkban megjelenített feladatok, öndefiníciók egy „lelkésmintába” való tömörítése.) Kötelezettségeit egyöntetűen a népnevelésben és irányításban határozták meg, de megkerülhetetlenül jelentkezett ekkorra a gazdaságszervezés problematikája is. Nézeteltérés ez utóbbi körül támadt: helyes-e, ha a lelkész tevőlegesen is beavatkozik a gazdaságszervező munkába? Az 1930-as években azonban a gazdasági válság és az erdélyi magyarság gazdasági önállósodásra tett kísérletei – látni fogjuk – azok javára döntötték el a vitát, akik a lelkész gazdaságszervező tevékenysége mellett tették le voksukat.

A világháború előtt már felbukkanó és megosztó kérdés 1920 után többször vita tárgyává vált. 1924. május 15-én az Aranyostordai Unitárius Lelkészkör külön ülésben foglalkozott a kérdéskörrel: helyes-e, ha a lelkész tevőlegesen is részt vesz a szövetkezetek vagy más hasonló gazdasági jellegű szervezetek vezetésében? A hozzászólók többsége ekkor még a nemlegesség álláspontjára helyezkedett.⁵⁴ Ennek hátterében valószínűleg az a meggondolás állt, amit az értekezleten részt vevő Nagy Dénes az *Unitárius Egyház* hasábjain fejtett ki részletesen.

A szövetkezeti eszmét támogató Nagy szerint a szövetkezet és keresztény vallás közti különbség csak tartalmi jellegű. A kereszténység nem egyéb, „[...] mint a krisztusi tanok ápolására és terjesztésére alakult szövetkezetek szövetsége”⁵⁵ – amely az ember lelki boldogulását, tökéletesedését munkálja. Az áldozatkészség elvén működő szövetkezetek pedig az embertárs anyagi boldogulását szolgálják.⁵⁶ A két eszme tehát egymást kiegészíti, és az ember szellemi, lelki és anyagi gyarapítását mozdítja előre. A szövetkezet és egyház viszonya pedig kölcsönösségre kell hogy épüljön, mivel a világiak is segédkeznek az egyházi munkában. A lelkésznek azonban a „tanítás elvén” nem szabad túllépnie, mert csupán a közte és hívek közti lelki nyugalmat bontja meg, ha tevőlegesen is bekapcsolódik. A lelkész feladata e téren a népnevelés, illetve az önzetlenség ér-

⁵³ Uő: *Vallási közöny...*, 275.

⁵⁴ UE 1924. július 15. 23.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

zésének felélesztése és fejlesztése.⁵⁷ Bírálta Kolozsvár felhívását, amelyben a lelkészeket a szövetkezetek vezetésében való belépésre szólította fel. A szövetkezeti gondolatot szerinte a szószékről kell szolgálni, a lelkészt pedig ki kell emelni „[...] a szövetkezeti klikkek labdajátékától, meg kell menteni a hívek gyanúsíthatásának még árnyékától is.”⁵⁸ Nagy Dénes tehát ismerte és támogatta a szövetkezeti munkát, erkölcsi és gyakorlati szempontokra hivatkozva azonban a lelkész függetlensége mellett foglalt állást. Felfogásában a gazdaságszervezés csak szóbeli szinten jelenítődött meg nevelés, erkölcsi támogatás formájában.

A Nagy képviselte felfogás ellenpólusán a két évtizedes szövetkezeti tapasztalattal rendelkező és nézeteiben mindvégig következetes Ürmösi állt. A lelkész tevételes beavatkozását nemzetgazdasági, erkölcsi és gyakorlati-pedagógiai szempontból tartotta fontosnak. Szerinte az elméleti tudás és útmutatás gyakorlati példaadás nélkül hatástalan. Védelmébe vette Kolozsvárt, amely nem mellékjövedelem-szerzés miatt szólította fel belső embereit a szövetkezeti munkára, hanem inkább azért, mert „[...] a szász kisebbségi nemzetiség évszázados kisebbségi életből belátták, megértették, hogy mekkora gazdasági erő és tőke rejlik népünkre nézve a szövetkezetek gazdasági életében.”⁵⁹ A követendő minta – írta – a szász gazdasági egylet, amely nem mellékjövedelemért, hanem „faji öntudatból” végzi feladatát. Nekik is hasonló utat kell bejárni és példát mutatni, hogy 10–20 év után hasonló eredményeket tudjanak felmutatni.⁶⁰

Az Ürmösi írására Újvári álnéven reflektáló szerző is gazdasági és nemzeti szempontok miatt tartotta fontosnak a szövetkezeteket. A lelkészi tekintély leértékelődése miatt ellenben tagadta a „totális” beavatkozást, hogy a lelkésznek, ha szükséges, szorozni és osztani is kell. Az irányítást nem az értékesítésben való tényleges részvételben látta, inkább a pénzügyvitel, könyvelés végzésében a szellemi, erkölcsi irányításban. Szerinte nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi gyarapodást, eredményeket is szem előtt kell tartani.⁶¹ Elismerte, hogy a szövetkezetek lelkiismeretes vezetőséggel áldásos tevékenységet fejthetnek ki, és a közösségek erkölcsi és anyagi megszilárdulását szolgálják. Lényegében pedig egyetértett Ürmösivel, amikor végkövetkeztetését az alábbi gondolattal zárta: „Ilyen szövetkezetek vezetésében örömmel vehet részt minden belső ember – sőt kötelessége is részt venni, hogy emelkedettebb gondolkodásával a falu kulturális

⁵⁷ Uo. 31.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ UE 1924. szeptember 15. 48.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ UE 1924. november 15. 61–62.

nívóját emelje s a nép jólétét munkálja.”⁶² Ugyanakkor mérsékeltebb és a lelkészi státushoz „illőbb” feladatot követelt a szövetkezeti munkában a „totális beavatkozást” képviselő Ürmösivel szemben.

A harmincas évek elejétől azonban már általános igényként fogalmazódott meg a társadalmi, gazdasági tevékenységbe való bekapcsolódás. 1933-ban a Főtanács tételesen is összegezte a követendő irányelvet: „Ma csak a templomi szócikkekben végzett munka korántsem elég az igazi hivatás elvégzéséhez. Ez kétségtelen. Tény az, hogy buzgó templomlátogatás ott van és csak ott van, ahol van templomon kívüli egyháztársadalmi élet. Ennek minden irányú ébrentartására, fokozására és fejlesztésére kérjük EK Tanácsunk figyelmének felhívását.”⁶³ Az „új irányvonal” ugyanakkor nemcsak deklaratív formában jelenítődött meg, hanem konkrét döntés is született róla: december 3-án a Főtanács jóváhagyta a falufejlesztés heti egy órában történő oktatását a teológián. Óraadónak az erre legalkalmasabb személyt, Ürmösi Józsefet nevezte ki.⁶⁴

A főtanácsai ülésen megfogalmazott cselekvési irányelvnek – mely ekkorra már szórványosan a „vidék” felől is megfogalmazódott – háttérét összetett motívációs tényezők képezték.

1920-at követően a központi egyházvezetésben korán körvonalazódott az egyház és lelkész kisebbségi léthelyzetben elfoglalandó helye és szerepe, azt követően, hogy a román kormány sorra számolta fel a magyar oktatási, közművelődési intézményeket. A diszkriminatív intézkedések által keletkezett űr pótlása ezzel döntően a korlátozott, mégis bizonyos szabad mozgástérrel bíró és viszonylag érintetlen intézményhálózattal rendelkező egyházakra hárult. Fentiek, valamint a meglévő infrastrukturális adottságaik azt eredményezték, hogy az anyanyelvi oktatás mellett kulcsfontosságú szerephez jutottak olyan területeken is, mint a kisebbségi magyar társadalom „tömörítése”, nemzeti, kulturális identitásának konzerválása, továbbá a mindezeknek az alapját képező gazdasági élet meg- és újjászervezése, fejlesztése. Az automatikusan áthárult, átvállalt feladatok megvalósítása, az egyház missziós és népnevelő munkájának fokozásával párhuzamosan tevékenységének bővítését tette szükségessé. 1930-at követően így vált állandó programponttá a gazdaságnevelő és -szervező feladat is. Ösztönzőleg hatott erre a tendenciára a harmincas években beinduló falufejlesztő mozgalom, a

⁶² Uo. 62–63.

⁶³ Az *Unitárius Egyházi Főtanács 1933. december hó 3–5. napjain Cluj-Kolozsvárt tartott ülésének jegyzőkönyve*. Cluj-Kolozsvár, 1933. 88.

⁶⁴ Uo. 45–46.

gazdasági önállósodásra törekvés, valamint a lelkészeket is súlyosan érintő gazdasági válság.

Utóbbit Máthé Sándor 1935. június 14-én az EKT-hoz intézett beadványában 2–4 hetes nyári gazdasági tanfolyamok szervezésével látta orvosolhatónak, azaz a válság és államsegély-csökkentés negatív hatásait a modern gazdálkodási módszerek elsajátításával kívánta ellensúlyozni.⁶⁵ Az EKT kérésére Nagy Endre gazdaságiiskola-igazgató ki is dolgozott egy javaslattervezetet, de az intézményes jellegű továbbképzésre nem került sor.⁶⁶

Ismerteink szerint a szisztematikus és intézményesített gazdasági képzés imperatívuszát nyilvános fórumon legelőször K. Nagy Árpád egyházköri felügyelő gondnok vetette fel az 1932. július 4-i marosi egyházköri közgyűlésen. Kezdeményezését két tényező indokolta, és két problémára keresett választ: a lelkészek és a magyar falu népének siralmas anyagi helyzete. Utóbbi – írta – nemcsak hogy elveszítette az állam támogatását, hanem egyre nagyobb gazdasági nyomásnak van kitéve, gazdasági tanácsadója, vezetője pedig nincs. Az anakronisztikus teológiai oktatás bírálatán keresztül gazdasági és szociálpolitikai szakoktatás bevezetését sürgette, hogy a már bevált és kipróbált szász minta szerint a lelkész a falu anyagi javainak gyarapítója, gazdasági irányítója, tanácsadója lehessen, mert csak ezáltal garantálható az egyház és nép fejlődése.⁶⁷

A képzés kollektív igénye 1935 júliusában fogalmazódott meg az Egyetemes Unitárius Lelkészkör (EUL) udvarhelyi továbbképzőjén. Máthé és K. Nagy Árpád javaslatain túllépve pedig új távlatok megnyitásával is próbálkozott azon kezdeményezésével, hogy az ötödik gyakorlati évet a teológusok a gazdasági iskolában végezhessék.⁶⁸

Lőrinczi Lászlónak a beadvánnyal kapcsolatos megjegyzései különben félreérthetetlenül világítottak rá az EUL-tervezet mozgatórugóira: saját életfeltételeik jobb anyagi megalapozása, a hívek gazdasági irányítása. Mint az új („balázsferenci”) nemzedék képviselőjénél, Lőrinczinél az 1929-es nemzedék falufejlesztő elképzeléseinek lenyomataival is találkozhatunk: az ifjúsági mozgalmak felka-

⁶⁵ Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára (EUEGyLt.) Gi. L. (Gazdasági iskolai ügyek. Gazdák, lelkészek stb. részére tanfolyamok, előadások, végzett növendékekkel érintkezés fenntartása stb.) 7/1023/1934. (63/1934).

⁶⁶ Uo. Gi. L. 7/1023/1934. (262/1934). Nagy – a szövetkezeti és általános gazdasági ismeretek mellett – olyan tárgyak oktatását javasolta, amely nem jelent „presztízvesztést”, és nem igényel erős fizikai munkát (gyümölcs-, zöldségtermesztés, virágkertészet, méhészet, gyógynövénytermesztés, baromfi-, sertésenyészet).

⁶⁷ UE 1932. július–augusztus 15. 27–29.

⁶⁸ EUEGyLt. Gi. L. 7/1977/1935.

rolása és a falumunkához szükséges szakismeretek (szociológia) elsajátítása.⁶⁹ Ugyancsak az új (lelkész)nemzedék gondolatvilágára mutat a képzés végcélját összegző mondata is („Teljesen bele kell dolgozniuk magukat a szövetkezeti gondolatkörbe, és mint képzett szövetkezeti vezetők kell elhagyniuk az iskolát.”⁷⁰), amely a lelkészképet és -munkát inkább a faluvezető, faluszervező képével, munkájával azonosította.

A tárgyilagos helyzetfelmérés és körvonalazódó stratégia – az EUE-beadvány és Lőrinczi reflexiója mellett – a véleményezésre felkért igazgatóságok (Gazdasági Iskola, Teológiai Akadémia) kedvező visszajelzéseiből is kitűnik.

Erre vonatkozóan a témakörben született támogató tervezetekből az új és eredeti ötleteket beemelő Gazdasági Iskola Igazgatóságának javaslata érdemel figyelmet, amely a technikai kérdések tárgyalásán túl a szövetkezeti és jogi képzést mint specifikus, csak lelkészeknek oktató tantervet jelölte meg. A tervezet a szövetkezet esetében elsősorban az eszme fontosságának hallgatókkal való tudatosítását hangsúlyozta, mivel az nemcsak anyagi előnyöket nyújt, hanem korlátozni képes a szélsőséges eszméket, alkalmas a közösségi vezetők utánpótlás-nevelésére és nem utolsósorban az irányítási technikák elsajátítását is lehetővé teszi. Az új elemet a lelkészi munkakör számára további távlatokat nyitó jogi képzésre vonatkozó indítvány képezte, szükségességét azzal indokolva, hogy „amikor úgy a jegyzők, mint a tanítók mind nagyobb számát teszik ki a többségiek, legyen a lelkész az, aki a magán, rendészeti és közigazgatási jogi kérdésekben megbízható tanácsadója [a] népnek.”⁷¹ A korabeli valós viszonyokra és stratégiai irányvonalra (egységes, demokratikus kisebbségi társadalom megteremtése) reflektált továbbá a tervezet azon javaslata is, amely a képzés fontosságára a lelkész–hívő viszonyrendszer összefüggéseiben mutatott rá. A vonatkozó szövegrész szerint a gazdasági iskola legkedvezőbb fóruma lehet a teológiai hallgatók számára a „néplélek”, a nép gazdasági, erkölcsi teljesítőképességének közvetlen megismerésére, a lelkész és hívek közti „távolságok” eltüntetésére.⁷²

Az irányelvek letisztázása, kijelölése és a pozitív fogadtatás ellenére azonban (december 10-én az EKT,⁷³ 16-án pedig a Főtanács is rábólintott az indítvány-

⁶⁹ Uo. Gi. L. 7/ad 1977/1935.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo. Gi. L. 7/ad 1977/1935.

⁷² Uo.; A kántortanítók képzését, mint lehetőséget a Teológiai Akadémia és Gazdasági Iskola Igazgatósága is megemlítette. A lelkészek esetében előbbi 3–4 hónapos, utóbbi 2–2 évi, 2 hónapos képzést javasolt. Uo. Gi. L. 7/ad 1977/1935.; Uo. Gi. L. 7/ad 1977/1935.

⁷³ *Az Unitárius Egyházi Főtanács 1935. évi december hó 15–17. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve.* Cluj, é. n. 53.

ra⁷⁴) az 1936/37-es tanévben a képzés ügye mégis elakadt, miután a Főtanács az eredeti elképzelésekkel ellentétben a képzés időpontját a nyári hónapokra helyezte át.⁷⁵

1936 decemberében a kérdés ismét napirendre került. Az EKT álláspontja ekkorra már módosult, és a Főtanács elé terjesztett beadványában (2118/1936) a 20/1935-ös számú – a nyári képzésre vonatkozó – főtanácsi határozat fönntartását javasolta, ellentétben a két igazgatóság álláspontjával, amelyek továbbra is kitarítottak a téli időpont mellett.⁷⁶ A Főtanács végül a Teológiai Akadémia Igazgatóságának indítványát fogadta el egyéves próbaidőre – a Főtanácsi Bizottság által is támogatott EKT-állásponttal szemben.⁷⁷

1937. február 11-én megkezdődtek az előkészületek, de a július 8-i EKT-ülésen Varga Béla – Kiss Elek dékánra hivatkozva – arra figyelmeztetett, hogy amennyiben az ötödévet végző hallgatók az 1937/38-as évet a gazdasági iskolában töltik, az a helyzet áll elő, hogy több helyre nem tudnak segédlelkészt kihelelyezni (Brassó, Dicsőszentmárton, Kolozsvár, Marosújvár).⁷⁸ Varga bejelentésének eredményeként az EKT felfüggesztette a főtanácsi határozatot azzal a meghagyással, hogy az elnökség a kérdést „a gyakorlati élet kívánalmainak megfelelően igyekezzék megoldani.”⁷⁹ Szeptember 28-i átiratában a Teológiai Akadémia Igazgatósága igyekezett jobb belátásra bírni az EKT-t. Szerintük a segédlelkészségek kérdése az ötödéves hallgatók kiküldése nélkül is megoldható és a főtanácsi határozat végrehajtható.⁸⁰ Október 14-én azonban az EKT – korábbi

⁷⁴ EUEGyLt. Gi. L. 7/195/1935.

⁷⁵ Az Unitárius Egyházi Főtanács 1935. évi december hó 15–17. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. 53.; EUEGyLt. Gi. L. 7/2279/1935.; Uo. Gi. L. 7/2279/1935.; Ugyanez a határozat a lelkészek gazdasági képzését is kimondta. A döntés háttérében a Főtanácsi Bizottság azon javaslata állt, amely a gazdasági iskola és a teológiai hallgatók közti intellektuális különbségekre hivatkozva a differenciált továbbképzést ajánlotta. Mivel a gazdasági iskola növendékei számára az elméleti képzés a téli hónapokban történt, ezért a bizottság választása a nyári hónapokra esett.

⁷⁶ Az Unitárius Egyházi Főtanács 1936. évi december hó 13., 14. és 15. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. Cluj, é. n. 103.; EUEGyLt. Gi. L. 7/2118/1936.

⁷⁷ Az Unitárius Egyházi Főtanács 1936. évi december hó 13., 14. és 15. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. 103.

⁷⁸ EUEGyLt. 12/1252/1937. vö. Az Unitárius Egyházi Főtanács 1938. évi januárius hó 16–17. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. Cluj, é. n. 53.

⁷⁹ Uo. Gi. L. 12/1252/1937.

⁸⁰ Uo. Gi. L. 13/1781/1937.

álláspontjához visszatérve – ismételten elutasította a főtanácsi határozat végrehajtását.⁸¹

A teológiai hallgatók és lelkészek intézményes gazdasági képzésének ügye ezzel dugába is dőlt. 1938 januárjában az EKT javaslatot tett a kérdés megoldására,⁸² de az egyházpolitikában bekövetkezett mélyreható változások időszertlené tették a problémát. A Főtanács ugyanis, mely januárban hivatott lett volna az érdembeli döntésre, azon püspökválasztás köré összpontosult, amely egy, a harmincas évek elején megindult generációs hatalmi harc záró pillanatát képezte.

1937-ben egyébként a háromszéki egyházkör közgyűlése is a gazdasági szakképzés beindítása mellett tette le voksát.

A közgyűlés ekkor Kerekes István javaslatát továbbította a Főtanács felé, jelentősége pedig abban állt, hogy az indítvány egy világi elem részéről érkezett, és félreérthetetlenül exponálta azokat az elvárásokat, amelyeket a világi elem az egyházzal, lelkészekkel szemben támasztott. „A belső emberek helyzete olyan mértékben javítandó – írta –, hogy kultúrmunkájukat anyagi gond és nehézségek nélkül végezhessek. Ez csak azáltal érhető el, ha az egyházközség minden egyes tagja anyagilag erősödik. *Lelkészeink és tanítóink ne csak a hitbeli erősítésen dolgozzanak, hanem az anyagi erőforrások kihasználásán is* [kiemelés – P. J.]. Az út erre az, hogy belső embereink igyekezzenek a híveik nagy többségének életforrását képező ágban (iparban, kereskedelemben, mezőgazdasági termelésben és értékesítésben) a korszerű vívmányokat megismerni vagy megfelelő szakemberek által megismertetni, hogy szükség esetén a híveknek tanácsot és útbaigazítást adhassanak vagy adathassanak.”⁸³

Az ismeretszerzés két útját az alábbiakban jelölte meg: 1. a falusi egyházközségek kötelező belépése az Erdélyi Gazdasági Egyletbe; 2. lelkészek és tanítók gazdasági képzése. A gyakorlati és elméleti felkészítés fórumának az EGE és a gazdasági iskola által szervezett tanfolyamokat jelölte meg. A lelkész- és tanító-jelöltek esetében az ismeretszerzést a gazdasági iskola tanfolyamainak kötelező elvégzése által látta megoldhatónak. A végleges kinevezést falvakon pedig csak azok számára tartotta megadhatónak, akik előzetesen sikeresen vizsgáltak gazdasági ismertekből.⁸⁴

⁸¹ Uo. Gi. L. 13/1781/1937.

⁸² Az Unitárius Egyházi Főtanács 1938. évi januárius hó 16–17. napjain Clujon tartott évi rendes üléseinek jegyzőkönyve. Cluj, é. n. 53.

⁸³ EUEGYLt. Gi. L. 14/1372/1937.

⁸⁴ Uo.

Módszeres falufejlesztési tervében a városoknak terményértékesítő, a tanítók és lelkészek számára pedig irányító, összehangoló és tanácsadó szerepet szánt.⁸⁵ A szövetkezeti rendszer megerősítését érettségizett állástalan fiatalok bevonásával kívánta fokozni. A falumunka szakszerű elsajátítása érdekében egyházkörönként egy-egy fiatal kiküldését javasolta Dimitrie Gusti falumunkát végző táborába.

Tervezetének indoklását így összegezte: „Nemsokára már átlépünk kisebbségi életünk harmadik évtizedébe. Ideje a mesék világából, az ábrándok korából felébredni, s a helyzettel, a valósággal számolva berendezkedni. Életlehetőséget önmagunknak, gyermekeinknek csak céltudatos, komoly munkával, becsületes összetartással teremthetünk. Az egyházak, azok vezetői, lelkészeink és tanítóink eddig is megtettek mindent kultúránk fenntartására, s meg vagyok győződve, hogy az itt jelölt úton is eredményeket érnek el, különösen ha munkáikban a világiak segítségét és jóakarátát megkapják.”⁸⁶

Összességében tekintve Kerekesnél félreérthetetlenül fogalmazódott meg az az elvárás, hogy az egyháznak részt kell vállalnia a létbiztonság, megélhetés szempontjából kulcsfontosságú gazdaságszervezési munkában.

A harmincas évek közepétől kezdődően tehát mind az egyházi, mind a világi rész egyetértett abban, hogy a lelkésznek megkérdőjelezhetetlen kötelessége a (kisebbségi) társadalom- és gazdaságszervező, valamint a nemzetépítő szerepkörök vállalása és végzése. Egyetértés alakult ki abban is, hogy a gazdaságszervező tevékenységet szövetkezeti keretek közt kell folytatni.

A konszenzust és a fenti irányelveknek erre az időszakra keltezhető kikristályosodását az 1936. augusztus 18-a és 20-a között Dicsőszentmártonban tartott lelkészi konferencia is igazolja. Ezen Benedek Gábor lelkész – a bekövetkezett közjogi és egzisztenciális változásokra hivatkozva – a kötelező lelkészi feladatok közé sorolta a gazdaságszervező munkát. Mint mondta, „az állami szuverenitás, a hatalmon maradhatás háborúját” elveszítették. A feladataik félreértelmezése, kötelességeik fel nem ismerése azonban a gazdasági háborúban a jövő elvesztéséhez fog vezetni. A gazdasági élet terén elért eredményektől függ tehát az erdélyi magyar közösségek megmaradásának sorsa. Életbevágóan fontos ezért, hogy a lelkész minden erejével részt vállaljon a gazdasági élet irányításában, a szövetkezeti rendszer kiépítésében, működtetésében.⁸⁷

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Benedek Gábor: *A lelkész szerepe a falu gazdasági, szövetkezeti és szociális életének irányításában*. Unitárius Szószék 1937/1–2, 15–29.

Összegezve: a román uralom második évtizedében az egyházvezetés különböző rétegeiben világosan körvonalazódtak az egyházi és nemzeti túlélést, fennmaradást biztosító stratégiák. Kolozsvár tudatosan kapcsolódott be abba a gazdasági szupremácia-harcba, amely magyar oldalról a nemzeti identitás konzerválását, román oldalról pedig az asszimilációs nemzetépítést jelentette.

Dr. Gaal György

Gyergyay Árpád, a tudós orvos, kollégiumi felügyelő gondnok

Születése 130. évfordulójára

Az orvostudományi képzés Kolozsvárt 1775-ig vezethető vissza, akkor létesített Mária Terézia a korábbi jezsuita tanintézet épületeiben a jogi fakultást követően egy orvosi kart is. Ezeket egyetemmé szerette volna kifejleszteni. Az orvosi kar rendre Orvos-sebészi Tanintézetté fejlődött. Két, majd három év alatt polgári sebészeket (kirurgusokat) képzett. Emellett évenként bábatanfolyamot is rendezett. Rangos tanári karát jóformán változatlanul átvette az 1872-ben megnyílt kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem: Brandt József – sebészet, Czifra Ferenc – bonctan, Genersich Antal – kórbonctan, Machik Béla – belgyógyászat, Maizner János – szülészet, Schulek Vilmos – szemészet, Török Aurél – élet- és szövettan, Mina János – állatjárványtan. Mindössze három új, Budapestről ide pályázó tanárt neveztek ki: Ajtai K. Sándor – kórgyógytan, Fodor József – törvényszéki orvostan, Plósz Pál – élet- és kórvegytan. Ez a tizenegy tanár kénytelen volt minden tárgyat megtanítani, hiszen egy sor alapvető diszciplínának hiányzott az előadója. Elég, ha az ideg- és elmegyógyászatot, bőrgyógyászatot, fogászatot, gyermekgyógyászatot, fül-orr-gégészetet említjük. E hiányokat rendre pótolta a kar. Hisz negyedszázad elmúltával már 14, 1919-ben pedig 17 tanszéke működött.

Nem is a szakemberhiány volt a kolozsvári orvosképzés igazi hátráltatója az első negyedszázadban, hanem a megfelelően felszerelt klinikák hiánya. Az 1811-es országgyűlés két országos jellegű kórházat állított fel Erdélyben, egyet Kolozsvárt és egyet Marosvásárhelyen. A kolozsvári 1818-tól a Belső Szén (utóbb Jókai) utcában működött, majd az 1820-as évek közepén az Óvárba költözött. Ezt a kórházat 1817 augusztusi látogatása alkalmából felkereste I. Ferenc császár- király és felesége, Karolina Augusztia, s adományokat tettek az intézet fenntartására. Hálából a kórház 1820 táján felvette a királyné nevét. Az Országos Karolina Kórház az Óvár központi tere körüli épületekbe rendezkedett be, s ott volt az egyetem megnyitásakor is szétszórva a belgyógyászati, sebészeti, bujakórtani, szemészeti és szülészeti osztálya. Igaz, hogy egyik-másik osztály idővel elköltözött innen alkalmasabb épületekbe, de a helyiségek semmiképpen sem feleltek

meg a századvégi gyógyászati követelményeknek, s még kevésbé az oktatásnak. Ráadásul a kórház nem a közoktatásügyi, hanem a belügyi tárca alá tartozott. A professzorok nem is túlságosan igyekeztek gyakorlati képzést nyújtani, inkább a magánpraxisukkal törődtek. Az 1880-ban kinevezett új belgyógyász professzor, Purjesz Zsigmond azzal vált újtóvá, iskolaalapítóvá, hogy elkezdte diákjait a betegellátás gyakorlatára is oktatni. Az elméleti jellegű tárgyakat a Farkas utcai kollégiumépületekben hallgatták a diákok, ott voltak a laboratóriumok, bonctermek. A friss holttesteket a kórboncnok az óvári kórház udvarán egy istállóból kialakított helyiségben tette vizsgálat tárgyává. Ilyen körülmények között alig lehetett igényesen oktatni, ezzel magyarázható, hogy a tanárok közül rendre tíznél többen átpályáztak a fővárosi egyetemre.

Az 1880-as évek végén változott a helyzet. Hauszmann Alajos tervei szerint felhúzták a Mikó-kert szomszédságába az Anatómia, majd a Trefort utca sarkára az Élettan elnevezésű tekintélyes épületeket, s ezzel öt – nem klinikai – tanszéknek teremtettek otthont. A klinikai épületek csak azután kerülhettek sorra, hogy 1896 januárjától az Országos Karolina Kórházat átvette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Ekkor vált az intézmény klinikává. Korb Flóris és Giergl Kálmán fővárosi építészek tervei szerint 1897 őszén fogott hozzá Reményik Károly cége a Mikó utca bal oldalán kialakított telepen a talajrendezéshez, majd a kórházépületek felhúzásához. 1899 őszén adta át a 100 ágyas sebészetet, majd a szintén 100 ágyas belgyógyászatot, továbbá a kétemeletes, 80 ágyas szülészeti és nőgyógyászati pavilont. 1900 őszére készült el a magasabb szinten fekvő bőr- és bujakórtani, valamint a szemgyógyászati épület. Távolabb, a Trefort utca tetején kapott helyet az ideg- és elmeagyógyászat hét pavilonja.

Az új épületekben európai rangúvá vált a kolozsvári orvosképzés. Az itt tanulók első nemzedékéhez tartozott Gyergyay Árpád. Azzal az elhatározással iratkozott be 1899 őszén az egyetemre, hogy kiteljesíti édesapja derékba tört orvostudósi pályáját.

A székely lófő eredetű kissolymosi Gyergyay család az 1700-as évek elejétől él Kolozsvárt, itt már tősgyökeres polgároknak számítanak. A család több tagja jelentős szerepet játszik a város és az unitárius egyház történetében. Gyergyay Árpád nagyapja, Gyergyai Sámuel (1794–1851) mint kincstári titkár Nagyszébenben él az 1848-as forradalom kitörésekor. Lelkesen részt vesz a küzdelmekben, amiért utóbb várfogságra, állása és vagyona elvesztésére ítélik, a bebörtönzés elől Havasalföldön bujkál. Miután kegyelmet kap, alighogy hazatér Kolozsvárra, meghal. Nála huszonhét évvel fiatalabb özvegye nagy gondot fordít egyetlen fiuk, Árpád (1845–1881) nevelésére. Az Unitárius Kollégium elvégzése után 1863-ban az éppen megnyíló kolozsvári Királyi Jogakadémiára iratja be,

hogy így a családi hagyományok folytatója lehessen. A fiatalember azonban orvos szeretne lenni, ezért a következő tanév elején Bécsbe utazik, s ott beiratkozik az egyetemre. Leginkább a kórvegytan és a sebészet ragadja meg figyelmét. A sebkezelés nagy újdonsága akkoriban az antiszeptikus módszer, vagyis az alapos fertőtlenítés, amitől a fiatalabb orvosok csodákat várnak. Miután az 1870/71-es tanévben az ifjú Gyergyai megszerzi orvosdoktori oklevelét, sebészi és szülész-mesteri képesítését, hazatér Kolozsvárra, s itt az Orvos-sebészi Tanintézet sebészeti tanszékén tanársegédi állást vállal Brandt József professzor mellett. Ő lesz az intézet utolsó, majd az 1872-ben megnyitott egyetem első tanévében a sebész-asszisztens. A Karolina Kórházban kisebb műtéteket is végezhet.

1873 őszén Plósz Pál, az egyetem élet- és kórvegytan rendkívüli tanára meghívja Gyergyait maga mellé tanársegédnek. Együtt kezdenek – hazai viszonylatban először – a véralvadás és vértömlesztés kérdésével foglalkozni. Szárnyasok, nyulak és kutyák meleg, illetve defibrinált vérével végeznek kísérleteket élő állatokon, s a különböző vértípusok kölcsönhatását vizsgálják. Mivel Plósz a tanév közepén Budapestre helyezik át, Gyergyai egyedül folytatja kísérleteit. Többek között megállapítja, hogy emberbe csak embervért lehet átömleszteni, s előnyösebb – az akkori feltételek között – a direkt transfúzió. Ezek a ma már közhelynek számító megállapításai akkoriban újszerűen hatottak. Az ezekről szóló dolgozatok az *Orvosi Hetilap*ban jelentek meg.

1875 áprilisában külföldi tanulmányútra indul Gyergyai. Az antiszeptikus sebkezelést Lipcsében Carl Thiersch professzor klinikáján tanulmányozza, majd közel fél évet Párizsban tölt Claude Bernard, a modern élettan megalapozója mellett, részt vesz kísérleteiben. Innen Londonon át Edinburgh-be utazik, hogy az antiszeptikus sebészet atyjaként emlegetett Sir Joseph Lister klinikáján ismerkedjék meg az új módszer alkalmazásával. 1876 elején érkezik vissza Kolozsvárra, ahol megnyitja magánrendelőjét, s vasúti pályaorvosnak is alkalmazzák. Épp ekkoriban alakítják meg 120 beiratkozott taggal a kolozsvári Orvos-természettudományi Társulatot, amelynek az 1876. január 8-i alakuló ülésén az orvosi szakosztály élére Gensich Antal elnök mellé Gyergyait választják jegyzőül. E tisztességét haláláig megtartja, úgyhogy ő állítja össze a társaság Értesítői részére a szakülések beszámolóit. Maga is több előadással, betegbemutatással szerepel az üléseken. Két felolvasása különösen jelentős. Az egyik a sebkezelésről szól 1877 áprilisában: a Lister-féle módszert elsőként ismerteti tájainkon. Másik előadását a nagy fiziológus halála hírére állítja össze, s olvassa fel 1878. február 10-én: *Claude Bernard élete és tudományos működése*. Ebben nemcsak Bernard felfedezéseit ismerteti, hanem kitér személyes kapcsolatukra is.

Gyergyai Kolozsváron is állandóan képezte magát, külföldi folyóiratokat járatott. A betegek egyre nagyobb bizalommal fordultak hozzá. A *sebészet fejlődésének története* címmel írt dolgozatot magántanári habilitációjához. 1881 januárjában egy városon kívül lakó vasutas családhoz hívták ki, s bár hűlés kínozza, vállalta az utat. Megfázott, kétoldali tüdőgyulladást kapott, ami egy hét alatt, január 29-én végzett a mások egészségéért magát feláldozó, 36 éves orvossal. Az *Orvos-természettudományi Értesítő* gyászkeretben jelent meg, s Nagy József orvos több oldalas emlékbeszédét közölte, az *Orvosi Hetilap*ban Hőgyes Endre, a *Keresztény Magvető*ben Péterfi Dénes búcsúztatta. A korabeli napilapok szerint rég volt a városban az övénel nagyobb temetés.

Gyergyai nem érthette meg egyetlen, szintén Árpádnak keresztelt fia születését 1881. április 27-én. Özvegyen maradt fiatal felesége, Wieland Ágnes (1856–1935) egész életét gyermekük nevelésére áldozta. Nagy segítségére volt sógora, a vasúti mérnök és drámaíró Éjszaki Károly, Sztána üdülőttelep alapítója.

Ifjabb Gyergyai Árpád a családi hagyományoknak megfelelően 1891-től 1899-ig a kolozsvári Unitárius Kollégiumban végzi iskoláit. Első gimnazista korától ösztöndíjat kap, a tanévek végén pedig pénz- és könyvjutalmat kiváló eredményeiért. Különösen az angol nyelv és a természettudományok vonzzák. Az önképzőkörben egy természetrajzi tétel kidolgozásáért kedvelt tanára, osztályfőnöke, dr. Nyiredy Géza külön jutalmazza. Még a kollégium régi épületében teszi le az érettségét. Az új, Pákei Lajos tervezte pompás épületet csak 1901 őszén nyitják meg. Utolsó osztályfőnöke Kanyaró Ferenc, a kiváló bölcész és irodalomtörténész. Tanárai közül kiemelkedik Benczédi Gergely fizika- és Gál Kelemen német-szakos, mindketten hosszasan igazgatók, több kötet szerzői. A negyven végzős közül Farkas Mózessel, a későbbi gyártulajdonos bőriparossal együtt az elsők. Osztálytársai között ott találjuk [Gyallay] Pap Domokost, a majdani író-szerkesztőt és Szentmártoni Kálmán történelemtanár-igazgatót. Gyergyain kívül még ketten lesznek orvosok: Kappel Izidor (1881–1964) gyermekgyógyász és Sárdi Elemér (1881–1952) nőgyógyász. Mert Gyergyai is apja hivatását választja, 1899 őszén beiratkozik a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Orvosi karára.

A századfordulón a kolozsvári egyetem már kiforrott, neves tanintézet volt, diákjainak európai színvonalú képzést nyújtott. Ekkoriban a legtöbb tanszéken megtörtént a nemzedékváltás: a világhírű Apáthy István tanította az élettant, Davida Leó a leíró- és tájbonctant, a baktériumokat felfedező Buday Kálmán a kórbonctant, a reflex-kutató Lechner Károly az elmegyógyászatot, a szerológiában kitűnő Marschalkó Tamás a bőr- és bujakórtant, az orvostörténetet kutató Szabó Dénes a szülészetet, az iskolateremtő Purjesz Zsigmond pedig a belgyó-

gyászatot. Az egyetemalapítók nemzedékéből a sebészeti tanszéken dolgozott még 1905-ig az öreg Brandt professzor. Volt kitől és mit tanulnia Gyergyainak. S ő élt is a lehetőségekkel. Már másodéves korában egy bonctani tétel kidolgozásával öt évre szóló ösztöndíjat szerzett. Harmad- és negyedéven a kar meghirdette kórbonctani pályatételt a tüdőgyulladás különböző fajtáiról olyan jól dolgozta ki, hogy Buday és Purjesz referátuma alapján mindkét esetben dupla jutalomban részesítették. Ötödéves korában belgyógyászatból nyert pályázatot, s közben gyakornoki állást is vállalt a kórbonctani tanszéken. A következő tanévben az *Orvosi Hetilap*ban közölt tanulmányával (*A rostonyás tüdőgyulladás histogenesiséről*. 1904.) elnyerte a gyakornokoknak és tanársegédeknek kiírt Maizner-féle jutalmat. Miután kitüntetéssel leteszi a szigorlatokat, 14 évfolyamtársával együtt 1905-ben egyetemes orvosdoktorrá avatják. A Kórbonctani Intézet tanársegédi állását a következő tanévtől felcseréli az újonnan kinevezett sebészprofesszor, Makara Lajos melletti műtőnövendéki tisztséggel, s közben nekifog választott szakja, a fül-orr-gégészet tanulmányozásának.

A fül-orr-gége-gyógyászat az orvostudomány aránylag új, a 19. század második felében önállósult szakjának számít. Korábban az általános orvosi gyakorlat keretében meg nem oldható eseteket rendszerint a belgyógyászokhoz vagy a sebészekhez irányították, a bántalom jellegétől függően. A fülbajokkal egyes szemészek is foglalkoztak. A szak önállósodását egy új eszköz, a gégetükör felfedezése indította el. 1854-ben Manuel Garcia spanyol énektanár a hangképzés megfigyelésére használt először ilyen kezdetleges eszközt. 1856/57-ben Ludwig Türck bécsi orvostudós kezdett kísérletezni hullákon egy ízületesen mozgó nyélbe illesztett, tojásdad tükörrel a napfény bevetítése mellett. Türcktől kérte el a tükröt a cseh származású, Bécsben élő Jan Nepomuk Čermak (Czermak), akit 1858-ban a pesti egyetem élettani tanszékére neveznek ki. Ő Bécsben, majd Pesten önmagán folytat kísérleteket. Felfedezését 1858 áprilisában Bécsben, novemberben Pesten mutatja be. A felfedezést – amelynek elsőbbségéért a két orvos között utóbb vita alakul ki – mind Türck, mind Čermak az 50-es évek végén már a gyógyászatban is hasznosítja. A fülészet atyjaként a magyar-zsidó származású Politzer Ádámot szokták emlegetni, aki 1861-ben lett e tárgy magántanára, 1871-ben rendkívüli tanára a bécsi egyetemen, s 1873-ban megnyitja a világviszonylatban első – nyolcágas – fülgyógyászati klinikát. Az első fül-orr-gégészeti tárgyú folyóiratot 1875-ben Franciaországban indítják, az első nemzetközi laringológiai kongresszust 1880-ban Milánóban tartják, az első laringológiai társulat 1884-ben Párizsban alakul meg. 1881-ben Berlinben már húszágas fülklinikát létesítenek.

Magyarországi viszonylatban a kezdeményezések a fővároshoz kötődnek. A Čermak-tanítvány Navratil Imre (1833–1919) orr-gégetükrözésből szerez magántanári címet a pesti egyetemen 1865-ben, s rövidesen a Rókus-kórházban nyolcágvas osztályhoz jut. Utóbb az itteni I. sebészeti osztály főorvosa lesz, az egyetem részéről pedig 1892-ben „nyilvános rendes tanári címmel és jelleggel” tisztelik meg. Három évtizedes tanári működését emlékkönyv kiadásával ünneplik tanítványai. Vele szinte párhuzamosan futott Bóke Gyula (1832–1918) kevésbé látványos fülészeti pályája. Bécsi és würzburgi tanulmányok után ő lett a Rókus-kórház első fülgyógyász szakorvosa 1862-ben. 1868-ban magántanárrá habilitálták, 1879-ben rendkívüli tanári címmel tüntették ki. 1902-ben tényleges rendkívüli tanári kinevezést kap, tehát a tárgynak az első tanszékét ő tölti be 1911-es nyugdíjazásáig. Utóda 1913-tól Krepuska Géza (1861–1949), aki 1919-ben rendes tanári besorolást kap. Az orr- és gégegyógyászaton Navratil utóda 1910-től – tényleges rendkívüli tanári minőségben, tehát tanszékkel – Ónodi Adolf (1857–1919), az akadémia levelező tagja. A Baross utcában külön klinikája létesül tanársegéddel és gyakornokokkal. Világviszonylatban számon tartott a gége élettanával, beidegzésével és az orr melléküregeivel kapcsolatos kutatómunkája.

Kolozsváron az egyetem megnyitásakor szinte valamennyi orvostanár általános orvosi gyakorlatot is folytatott. Úgyhogy a fül-orr-gége-bajokkal is ezen a szinten foglalkozhattak. Brandt professzor pedig – az akkori primitív körülmények között is – mindent bátran operált. Az újonnan kinevezett Purjesz Zsigmond ismerhette fel a fül-orr-gége-betegségekre való szakosodás iránti igényt Kolozsvárt. Hiszen fővárosi mestere, Korányi Frigyes is gégeészeti ambulatóriumot létesített klinikáján. Feltételezésünk szerint Purjesz buzdította az 1890-ben orvosdoktori diplomát szerző Gámán Bélát (1866–1946) az ilyen irányú szakosodásra.

Bencenci Gámán Béla nemesi származású tekintélyes polgárcsaládból származott: apja, Zsigmond, a kolozsvári iparkamara tikára, nagybátyja, János a legnagyobb kolozsvári magánnyomda alapítója volt. Bécsi és berlini tanulmányok után 1892-ben kezdte meg rendeléseit a Belgyógyászati Klinika fül-orr-gégegyógyászati ambulatóriumában. A rendelés a déli órákban folyt, a lehető legszerényebb felszereléssel. Gámán ugyanakkor magánrendelőt nyitott a Főtér 18. számú házában, naponta délután 3–5 között fogadta a betegeket. Mikor 1899-re elkészül a belklinikai új, Mikó utcai épülete, a fül-orr-gége-ambulatóriumot és a gyermekgyógyászatot is a földszinti kis tanteremben helyezik el. Itt már megfelelő körülményeket sikerül teremteni a kisebb szakműtétek elvégzésére is. A klinika valamelyik tanársegéde, gyakornoka rendszerint asszisztál a beavatkozá-

soknál. Gámán 1907-ben megszerzi „a felső légutak kór- és gyógytana” tárgykörből a magántanári fokozatot. Ettől fogva évről évre a téli szemeszterben heti három órában adja elő ezt a tárgyat a Belgyógyászati Klinika tantermében. Az EME Orvos-természettudományi Szakosztályában 1894-től rendszeresen tart betegbemutatókat, előadásokat egészen 1912-ig, amikor bejelenti eltávozását. A Fiume melletti Volcsára (Volosca) teszi át lakhelyét, ahol magánintézetet vezet, s minthogy ezután magántanári előadásait sem tartja meg, törlik az egyetem nyilvántartásából.

Purjesz Zsigmond 1911-ben történt nyugdíjba vonulásával nagyjából lezárul a fül-orr-gégészeti belgyógyászati kapcsolódása. Ugyanakkor a Sebészeti Klinikán a tanárváltás új otthont teremt e szaknak. Makara Lajos, a sebészet új professzora kerekén 30 évvel fiatalabb elődjénél, s így új szellemet hoz a klinikára. Valószínűleg ő szemeli ki tehetségesnek vélt mütönövendékét, Gyergyai Árpádot a fül-orr-gégészeti szakra.

Gyergyai Bécsben kezdi szakosodását 1905-ben: magánál Politzernél, valamint Marcus Hajek, Réthi Lajos és Gustav Alexander magántanároknál. 1906-ban a nyári vakációt ismét Bécsben tölti szakklinikákon. A minisztérium kiutalta ezer koronás utazási ösztöndíjjal 1908 februárjától fél éven át Berlin és Freiburg klinikáin képezi magát, majd felkeresi London, Párizs és Bázeli híres fül-orr-gégészeti intézeteit. Így hát a Sebészeti Klinika 1907 januárjától megnyíló fül-orr-gége-ambulatóriumának vezetését a professzor jó okkal bízta rá. 1907-től Gyergyai az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvos-természettudományi szakosztályában dolgozatokkal, betegbemutatóval jelentkezik, 1910-ben már egy újítását, eredeti műszerét ismerteti *Az orrgaratnak, a tubának és a hátsó orr-részeknek új direkt vizsgálati módja* címmel. Még az évben a német fülorvosok drezdai kongresszusán is feltűnést kelt e dolgozatával. Ez az *Orvosi Hetilapon* kívül három német folyóiratban jelenik meg. 1911-ben már a rostasejtek, állcsontüregék és a középfül átvilágítására dolgoz ki új módszert, amelyet Berlinben mutat be. Ugyanebben az évben a kolozsvári orvos-továbbképző tanfolyamon rábízják a fül-orr-gégészeti előadásokat. A kartól tehát méltán kapja meg 1912-ben a magántanári habilitációt. Próbaelőadását éppen 31. születésnapján, április 27-én tartja *Vizsgáló módszerek az orr-, gége- és fülgyógyászatban* címmel. Ezután minden tanév mindkét félévében meghirdetheti a heti háromórás „Fül-, orr- és gégegyógyászat” című fakultatív előadását. Valójában így őrződik meg e tárgy folytonossága az egyetemen: Gámán éppen abba hagyja előadásait, s a következő évben már Gyergyai folytatja a tárgy tanítását.

Az egyetem javaslata alapján 1912 őszén születik minisztériumi döntés arra nézve, hogy egy év múlva létesüljön Kolozsvárt külön fogászati és külön fül-orr-

gégészeti klinika egy erre a célra megvásárolt épületben. A dr. Felméri Lajos miniszteri titkár által felajánlott, a Szent György tér és a Trefort utca sarkán álló, 531 négyzetméteres kolozsvári házas telket vásárolják meg a két intézet részére a kincstár tulajdonánál. Az eladó az ingatlant 1913. július 1-jén köteles jó állapotban átadni. Már 1913-ra 20 ezer koronát utal ki a minisztérium az intézetek bútorzatára, felszerelésére. A dékán felszólítja Gyergyait és Höncz Kálmán magántanárt, a fogászat leendő vezetőjét, hogy készítsék el a beszerzendő felszerelés részletes jegyzékét.

Magyarország második Fül-orr-gége Klinikája 1913 novemberében, a tanév kezdetével nyílt meg hivatalosan, s az egyetem 1914/15-re kiadott almanachjában szerepel először. 1913. október 18-án kéri Gyergyai a kartól, hogy két apáca ápolónőt és egy napidíjas szolgát alkalmazhasson. 1914 januárjában Gyergyai és Höncz azt kéri, hogy a tanszékek mellé előírányzott gyakornoki állások helyett második tanársegédi minősítésű állásokat rendszeresítsenek, így ezek betöltői a tanárt is tudják helyettesíteni. A kar teljesítette a kérést, s rövidesen a klinikavezetők dr. Demand Antalt a fül-orr-gégészeti, dr. Pósta Sándort a fogászati tanszék asszisztenséül javasolják. 1914-ben Gyergyait a sebészet adjunktusává léptetik elő – ez lévén alapbesorolása.

A két új klinika a Szent György tér 3. és Trefort utca 1. számot viselte (ma V. Babeş utca 1. sz.), három épülete: a Trefort utca fele az egyemeletes – ma is álló – tekintélyes polgárház, mögötte a telek déli és északi oldalán egy-egy kisebb épület. Ezeket a tér 1960-as átépítésekor lebontották. A fül-orr-gégészet az utcai épületben kapott két helyiséget (rendelő, műtő), az udvari szárnyban volt a tanár dolgozószobája és vizsgálóhelyisége a könyvtárral, továbbá az előszobából nyíló két, 18 m²-es nagyságú kórterem összesen nyolc ágygal.

Gyergyai a primitívnek mondható körülmények között is európai szinten próbált dolgozni. Hetente kétszer délután másfél óras fakultatív előadást tartott, egyszer pedig kétórás gyakorlatot a hallgatóknak. Az 1916/17-es tanév I. félévére kiadott tanrend így tájékoztat: „A Fül-orr-gége-gyógyászati Klinikán az ambuláns betegek száma naponta átlag 40–60. Műtéten átesett betegek ideiglenes elhelyezésére 6–8 ágy áll rendelkezésre. Nagyobb műtétet és hosszabb kezelést igénylő betegek rendszerint a sebészeti klinikán fekszenek. A hallgatók részt vesznek a betegek vizsgálásában, kezelésében, és a műtéteknél segédkeznek”. A háború megnehezítette a működési körülményeket: Demand tanársegédet behívták katonai szolgálatra, a sebészen is meggyűlt a munka, jöttek a sebesült katonaszállítmányok. Gyergyai egy 1915. március 18-án írt jelentés-fogalmazványából kiderül: a háborúig egész délelőtt a fül-orr-gégészen rendelt a tanársegéddel együtt, délután a diákokkal foglalkozott. A háború kezdete óta a diákok

száma csökkent, hetente kétszer 4-től 9-ig csak katonáknak rendel. Ideje nagy részét a Sebészeti Klinikán tölti, ahol azelőtt csak fül-orr-gége-betegeket operált, most – a nagy orvoshiány miatt – mindenféle műtétet végez. 1916-ban a Vöröskereszt hadiékítményes II. osztályú tiszt díszjelvényével ismerik el munkásságát.

1916. szeptember 23-án Gyergyai a kar felterjesztése alapján megkapja a nyilvános rendkívüli tanári címet. Ezután már klinikaigazgató a beosztása. Bár alapállása továbbra is a sebészeti adjunktusság. 1918-ban felterjesztik tényleges rendkívüli tanári kinevezésre, de erre a háborús időkben nem kerül sor. A gyors előléptetés tudományos munkásságának az eredménye. Az 1910-es években főleg a fülkürttel foglalkozik. Módszert dolgoz ki ennek direkt vizsgálatára, érzéstelenítésére, tágítására, ami hallásjavuláshoz vezet. Azután az orrgarat, orrhátsórész és fülkürtnyílás lokalizáló képességét és reflex-ingerlékenységét vizsgálja alapos élettani felkészültséggel. Megállapítja, hogyan lehet minél kevesebb öklendezés kiváltásával végezni a beavatkozásokat. Eredményeit 1912 októberében a magyar fülorvosok első országos gyűlésén, 1913 folyamán párizsi, stuttgarti és londoni kongresszusokon mutatja be, közleményei az ottani folyóiratokban, az *Orvosi Hetilapban*, valamint a *Lechner Emlékkönyvben* (Kolozsvár, 1915) jelennek meg. Az 1910-es évek második felében – mikor a háborús viszonyok akadályozzák a kutatómunkát, a kongresszusok tartását – Gyergyai már Európa-szerte ismert szakembernek számít.

Az első világháborút követően a román uralom alá került Kolozsvár egyetemi tanárait 1919. májusában hűségeskü letételére szólította fel a Román Kormányzótanács, ennek megtagadása miatt elbocsátották őket, intézeteiket megbízott román szakemberek vették át. A második vonalban dolgozó adjunktusokat, tanársegédeket október közepéig még megtűrték állásukban, hogy biztosítsák a munka folytatását. Így Gyergyai is maradhatott, hiszen gyors helyettesítését meg sem tudták volna oldani. Október közepén adja át szerény intézetét Nicolae Mețianu újonnan kinevezett román professzornak.

Az állásából elbocsátott Gyergyai követhette volna a Szegedre telepített magyar egyetemet, ott bizonyára rövidesen rendes tanári besorolást kapott volna. Ő azonban a helyben maradást választotta. 1918 őszén megvette a Hegedüs Sándor és Jókai utcák sarkán lévő emeletes házat (Fekete Gábor táblai elnök, unitárius főgondnok örökösétől), s itt nyitott három helyiséges fül-orr-gégészeti rendelőt. 1922-ben megvásárolta a szomszédos – a várfal túloldalán lévő – régi sarokházat, s a két épületet összekötve ennek emeletén 5 kórtermet alakított ki nagyjából tíz fekvőbeteg elhelyezésére. A „Gyergyay-szanatóriumnak” utóbb bővült a rendelő-részlege is, teljesnek mondható műszerezettség mellett szövettani labora-

tóriumot, elektromotorral hajtott pneumatikus kamarát (a fülkürt vizsgálatára), kísérleti helyiségeket (különböző állatokkal) is felölelt. Itt Gyergyay mellett állandóan egy asszisztensnő és egy-két segédorvos dolgozott. Az orvosokat rendszerint úgy választotta ki, hogy a kísérletezésben is segítségére legyenek. Közülük kiemelkedik dr. Vitályos András (1901–1981) és dr. Péterffy Pál (1904–1984), mindketten utóbb egyetemi karriert futottak be. Továbbá dr. Rednik-Gyulafalvy Tamás és dr. Földesy Zoltán, akik fül-orr-gégészek lettek. A '20-as, '30-as években kitűnően ment a szanatórium, nemcsak Erdélyben, de külföldön is számon tartották. Bonyolult fej- és plasztikai műtéteket végeztek. A román egyetem klinikáján nem akadt Gyergyayhoz mérhető szakember.

A rendelés és műtétek mellett Gyergyay (mert 1920-tól *y*-nal írja nevét!) rendszeresen jár minden nyáron a külföldi orvoskongresszusokra. Nyugat- és Közép-Európa legtöbb fővárosában előad, illetve megtanulja az ott bemutatott legújabb műtéti-kezelési eljárásokat. 1928-ban Koppenhágában rendezik meg az első nemzetközi fül-orr-gégészeti kongresszust. Itt és az elkövetkező nyári ülésszakokon előterjesztett dolgozataival válik európai híré tudóssá. Gyergyay lehetőséget talál arra, hogy az új román egyetem Kórbonctani Intézetében holttesteken kísérletezzék. Így kidolgozza *A hallószerv új boncolásmódját* (*Magyar Orvosi Archivum*, 1930): egy általa tervezett szerkezet segítségével a hulla fejének eltorzítása nélkül egy darabban veszi ki a fülkürtöt, az orr- és garatrészeket. Több mint százszori alkalmazás után számol be eljárásáról a koppenhágai kongresszuson. Ekkor már évek óta a fülkürt működése foglalkoztatja. Bonyolult segédeszközök segítségével diagrammot készít a beteg emberek fülkürt-működéséről. Ezek alapján leírja a fülkürt-mozgásokat, s az ezekben felmerülő zavarokat. Megállapítja, mikor tekinthető egy fülkürt működése egészségesnek, s a kóros fülkürtmozgások gyógyítására is kísérletet tesz. Eredményeit 1931 júniusában a helsinki Finnugor Kongresszuson, majd az Erdélyi Múzeum-Egyesület orvoskongresszusán (1932) ismerteti, német szakfolyóiratokban közli. Hosszas ellenőrző próbák után a 30-as évek végén újabb, ma is alkalmazott felfedezéséről számol be: *Az orrnak és melléküregeinek egységes vezetési érzéstelenítése* (*Orvostudományi Közlemények*, 1942/23). Olyan eljárást dolgoz ki, amely egyetlen injekcióval a legbonyolultabb szájsebészeti beavatkozásokat is fájdalommentessé teszi. Az 1940-es években a hallásmechanizmust kutatja, egy új halláselmélet kidolgozására tesz kísérletet. Két, e témakörbe vágó dolgozata az alapvetést szolgálta. Mindkettőt először a Bolyai Tudományegyetem Orvosi Karának 1946-ban, illetve 1948-ban tartott ülésén mutatta be Marosvásárhelyen, s kis füzetben (*Hanghullámok hatásmódja a csigára*, 1946; *Írányhallás. Távolsághallás. Térhallás*, 1948) is megjelentette.

Gyergyay még 1921-ben az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) alapító tagjául jelentkezett, s 1925-ig fizette be a megfelelő díjat, majd 1928-ban kiváltotta az alapítói oklevelét. Mint nagy kiránduló és természetbarát az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek (EKE) is választmányi tagja volt, 1933-ban a Fürdőügyi szakosztály elnökéül választották. Leginkább azonban unitárius egyházi téren igényelték szereplését. Mint a Dávid Ferenc Egylet tagját többször felkérték egészségügyi előadások tartására. Az egylet kiadványa, az *Unitárius Közlöny* ismételten hírt adott orvosi sikereiről. 1929. november 10-én az Egyházi Képviselő Tanács tagjául választották, majd 1932-ben ő lett a kolozsvári kollégium egyik felügyelő gondnoka, 1934. április 29-én iktatták be.

A két világháború között is részt vett az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi szakosztályának munkájában. Jóllehet ez már csak a vidéki kisebbségi orvosok fórumává szűkül, az itt maradt néhány egyetemi rendkívüli és magántanár csak ideig-óráig tudott lépést tartani a világszínvonallal. Épp e helyzet ellensúlyozására járt Gyergyay rendszeresen a nemzetközi kongresszusokra. Az 1922-ben újjáalakult szakosztályt Veress Ferenc volt bőrgyógyász-professzor mint elnök és Koleszár László sebész, fül-orr-gégész mint titkár vezette. A választmányban Gyergyay mellett olyan orvostudósok szerepeltek, mint Pataky Jenő, Orient Gyula, Filep Gyula, Feszt György, Höntz Kálmán, Steiner Pál. Az 1930-as évek közepén lehetőség nyílik az Értesítő újbóli megjelentetésére, ebben közléteszik az 1922–1932 közötti ülések jegyzőkönyveit is. 1930-tól részt vesznek az egyesület felújított vándorgyűlésein, s ilyenkor orvostudományi kongresszust rendeznek. Gyergyay többször tart betegbemutatót, néhányszor előadást is a szaküléseken, hozzászól mások dolgozatához. A szakosztály életében az 1936 januári tisztújító közgyűlés hoz kellemetlen változást: Veress Ferenc elnök lemond, mivel Bukarestbe költözik. Filep Gyulát és Koleszárt jelölik elnöknek. A többség Koleszárra szavaz, aki közéleti munkássága révén meg is érdemelte e tisztséget. Erre a Filep-pártiak – köztük Gyergyay is – lemondanak minden tisztségről. Mellesleg a korabeli Erdélyben Koleszár volt – ha nem is tudományos téren – az egyetlen fül-orr-gégész vetélytársa Gyergyaynak, aki saját szanatóriummal is rendelkezett.

1940 őszén Gyergyayt bízzák meg az újra Kolozsvárt megnyíló Ferenc József Tudományegyetem Orvosi Karának megszervezésével. Horthy Miklós kormányzó Corvin-koszorúval ismeri el munkásságát, s a Fül-orr-gégészeti Klinika igazgató professzorává nevezi ki. Miskolczi Dezső, Berde Károly és Haynal Imre mellett az Orvosi Kar legtekintélyesebb tagja. A klinika ekkor már a románok építette, Mikó utcai „új klinika” földszintjén és alagsorában működik 40 beteg elhelyezését biztosítva. Gyergyayt Koleszárral együtt a Magyar Orvosok Nemze-

ti Egyesülete kolozsvári csoportjának díszelnökéül választják. 1941-ben Gyergyay vezeti azt a bizottságot, mely az Erdélyi Múzeum-Egyesület orvosi szakosztályát újjászervezi bevonva a Kolozsvárra kinevezett új orvostanárokat. 1942-ben ő az Orvosi Kar dékánja, 1943-ban prodeánja. 1944 nyarán-őszén, amikor a legtöbb egyetemi tanár elmenekül a front elől, Gyergyay ismét a helybenmaradást választja. A „felszabadulást” követően hirtelen a nép ellenségének kiáltják ki, rövid ideig vizsgálati fogságba is vetik. Végül a „Fellebbviteli Tisztogató Bizottság” 1945. január 15-én hozza meg ítéletét: „Dr. Gyergyay Árpád három évig helyben díjtalan orvosi szolgálatot köteles teljesíteni állami intézménynél. Egyetemi tanári jellegét, állását és címét nem tarthatja meg. Az állami egyetemi klinikák felsegélyezésére három hónapon belül százezer pengőt fizet” (*Világosság* c. kolozsvári napilap 1945. jan. 20-i száma). Gyergyay a 14. a „megbüntetett” orvosok sorában, s még jól jár, hogy nem kényszerítik 3–4 évre falusi körzetbe dolgozni. Még ennél az ítéletnél is fájdalmasabban érinthette, hogy pár óra alatt katonák segítségével az utcára dobták ki népes családjával együtt Hegedüs Sándor utcai házából, amelyet utóbb államosítottak. Szerencsére megengedték, hogy fiával együtt közös magánrendelőben dolgozhasson, s ebből tarthatta fenn magát 1952. április 1-jén bekövetkezett haláláig. A Házsongárdi temetőben nyugszik.

Gyergyayra betegek és tanítványai főleg mint kitűnő sebészre emlékeznek. A műtét kezdetekor végtelen nyugalom öntötte el, a felnyitott koponya előtt, a legváratlanabb komplikációk esetén is mindig eltalálta a legjobb – talán egyedüli jó – megoldást. 1930-as németországi útja után kockázatos arcplasztikai műtéteket is végzett. Hírnevére jellemző, hogy mikor Ion I. C. Brătianu román miniszterelnök, „Nagyrománia megalkotója” 1927 novemberében gégerák következtében válságos állapotba jutott, a nemzetközi orvoskonzílium Gyergyayt ajánlotta a gégeműtét elvégzésére. Mire azonban Gyergyay felszerelésével és asszisztensével Bukarestbe érkezett, a miniszterelnök meghalt. Az esetet több magyar napilap is tárgyalta. Hasonlóan figyelemre méltó dolog történt 1931 őszén. Egy pácienszt berlini orvostanár küldött Gyergyayhoz mint a fülkürt legjobb szakértőjéhez, s műtét segítségével sikerült is visszaadni az illető hallását. Több ezer ember köszönhette Gyergyaynak hangját, hallását, egészségét. A gyógyítás mellett állandóan oktatott is. A már említetteken kívül ő készítette fel Nicolae Popoliță orvost, aki a román egyetemen 1920-tól a fül-orr-gégészlet helyettes előadója volt. Tanszékén adjunktusként dolgozott Vendég Vince, utóbb a Bolyai Tudományegyetemen a fül-orr-gégészlet tanára. Tanársegéde volt Magyar Bertalan, Kolozsvár népszerű fül-orr-gégésze, szakíró.

Gyergyay magánélete igen szépen alakult. Orvoscsaládból nősült: 1910 októberében feleségül vette szepeslőcsei Engel Gábor nőgyógyásznak, rendkívüli

tanárnak, a Karolina Kórház nagytekintélyű igazgatójának Kornélia nevű lányát (1891–1977). Felesége szintén unitárius volt, úgyhogy a család még szorosabban kötődött az egyházhoz. 1912 és 1922 között öt gyermekük született, közülük három orvos, kettő éppen fül-orr-gégész lett. Gyulafalvyné Gyergyay Judit (1912–1983) a kolozsvári Református Kórház fül-orr-gégésze volt, majd ennek bezárása után Zilahra helyezték, s ott nagy népszerűsége tett szert. Ifj. Gyergyay Árpád (1919–1980) Kolozsváron folytatta apja praxisát, hosszasan a Román Opera orvosaként alkalmazták. 1977-ben Nyíregyházára telepedett, ott is halt meg. Gyergyay Ferenc (1922) Marosvásárhelyen futott be egyetemi pályát: a kórbonctan köztisztviselőként álló professzoraként tartják számon. 1977 óta Németországban él. A család csak Gyergyay Ferenc vonalán folytatódik, három fia közül kettő orvos lett.

Megjegyzés: a család történetére vonatkozó iratok a szerző – Gyergyay Árpád unokája – tulajdonában vannak. A család leszármazását, unitárius kötődését 1996-ban az idősebb Gyergyay Árpádról írt dolgozatban részleteztük.

Forrásirodalom

- A budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja* 1897/98–1914/15. *Acta Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Iosephinae* 1901/902–1917/18.
- A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Almanachja és Tanrendje* 1903/904–1918/19.
- Akták a kolozsvári Fül-gége Klinika történetéhez.* [Iratköteg dr. Gyergyay Á. hagyatékában, jelenleg a szerző tulajdona.]
- Beszélgetés Gyergyay professzorral, akit operációra hívtak Bukarestbe, de már a halálhír fogadta.* Keleti Újság, 1927. nov. 26.
- Engel Rudolf: *A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Belgyógyászati Klinikájának és tanszékének története (1872–1930).* Szeged, 1931.
- Új iskolai felügyelő gondnok.* KerMagv 1932. 46–47.
- Ferencz-Mihály Éva: *Istoricul specialităţii oto-rino-laringologice la Facultatea de Medicină a Universităţii din Cluj.* Cluj, [1937]
- Gyergyay Árpád, *a fül-orr-gége-gyógyászat ny. r. tanára.* In *A régi székhelyére visszatért M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem nyilvános rendes és rendkívüli tanárainak kolozsvári tanári működésük megkezdése előtt kifejtett tudományos munkássága.* [Bibliográfia.] Kolozsvár, 1944. 77–81.
- Gaal György: *A két Gyergyay.* A Hét, XII. évf. 1981. jún. 26.
- Gaal György: *A két Gyergyay centenáriuma.* Orvosi Hetilap, 1981. dec. 13.

Gaal György: *Id. Gyergyai Árpád, a vérátömlesztés és antiszeptikus sebészet erdélyi úttörője*. KerMagv 102. évf. 1996. 2. sz. 84–91. Kötetben: Uő: *Múzsák és erények jegyében*. Kolozsvár, 2001. 347–357.

Gaal György: *A kolozsvári egyetem orvosi karának épületei és építkezései*. Orvostudományi Értesítő, 71. köt. 1998. 273–279.

Navratil Imre: *A gégetükrözés keletkezése és fejlődése*. Budapest, 1914.

Pataki Jenő: *Az Orvostudományi Szakosztály története*. In György Lajos (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859–1934*. Cluj–Kolozsvár, 1937. 89–162.

Péter Mihály – Péter H. Mária: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi szakosztályának százéves tevékenysége 1906–2006*. Kolozsvár, 2006.

Jánosfalvi Sándor István

Oráció

azon városfalvi új korona felszentelésére 1843-ban május 14-én, melyet készített Brassóba telepedett cseh fiú, Pekátz Fridrich, 22 éves¹

Városfalvi nemes unitária szent eklézsia, s ennek érdemes előljárói! Hízlekdem magamnak azzal, hogy az én egyéb aránt méltatlan fejem eddig sem volt dísz, és ékesség nélkül, mert díszesítette azt a természetnek ama legelső ékessége (a haj), ékesítette legalább ép ábrázat és józanon gondolkozó elme, s ha nem ékesített is poétai, vagy vitézi érdem (borostyán), de ékesített egy méltóságos és tisztos hivatal, s ez után az Hivatal után több érdemes anyaszentegyházaknak és ezeknek templomaiknak koronája. De mégis úgy tetszik nékem, hogy – legalább külsőképpen – soha sem volt az én fejem oly ékes és oly díszes, mint most midőn ezen ékes új korona vagyon felette.

Ezen díszes kis templomban egyebeknek megjegyzése szerint is csak egy hiányzott még, ti. a régi – nem éppen oly díszes korona helyett egy szép – és templom egyéb részeihez arányzott ékes korona, és imé már ma Isten segedelméből, a ti buzgó igyekezetetek s egy derék mesterembernek remekműve által az is fenn áll, fenn ragyog, még pedig az én fejem felett. Jól mondám tehát én, hogy nem volt az én fejem külsőképpen soha ékesebb, mint ebben az órában.

Nemes unitária szent eklézsia, s ennek érdemes előljárói! Mivel háláljam meg én azt tünéktek, hogy az én fejemnek ezen ékességet adtátok, s hogy ezen valóban ékes koronával ma legelsőbben egyfelől engemet is megkoronáztatok. Én úgy gondolom, hogy semmivel szebben és illendőbben meg nem hálálhatom, mintha ezen nemes tetteiteket én is viszonzom, mintha én is ebben az órában

¹ A szöveget átírta Lakatos Sándor.

tütököt mindnyájon megkoronázzak, még pedig ezen koronának minden szépsége mellett is, sokkal felségesebben, mint tü engemet. Vagyis másképpen: oly koronának megszerzésére mutassak bizonyos utat, melyek sokkal dicsősége-sebbek minden földi ilyes koronáknál. De úgyis illik, hogy a megtiszteltetést elfogadó háládatos szív, még sokkal nagyobb mértékben tisztelje vissza azokat, kik őket megtisztelték. E végre tehát:

I. A koronának jelentéséről, eredetéről és históriájáról szólok.

II. A koronának értelmét különböztetem meg, s azoknak más neveit számlálom elő, hogy osztán,

III. Ezek közül választván, kinek-kinek tü közületek, vagy együtt néktek ilendő koronát tehessenek.

1. Lássuk tehát elsőben, a koronának jelentését és eredetét. Ez a szó, korona, deák szó és közönségesen jelent akármely kört, vagy kerekiséget, különösen pedig, minthogy az emberi fő is kerek, főre való kerek ékességet. A főre való kerek ékesség pedig legelsőben kezdetben palántákból, vagy virágokból is, falevel-ágakból készült, s tulajdonképpen koszorúnak hívatott. Annak utána pedig hervadó, s nem is minden helyen és időben (például télben) kapható lévén ez, egyéb tartósabb matériából, mint például: fából, kőből, elefántcsontból, rézből, ezüsből, s aranyból kezdték csinálni, s ezt tulajdon néven koronának nevezték. Legelső feltalálója a virágokból font koszorú-koronának a mitológia szerint Flóra a virágok Istenasszonya. A másféle, erősebb matériából, például aranyból stb. csinált koronának pedig a Szentkönyv szerint, Mózes vala 2Móz 29,6.² Ama Flórától feltalált virág és plánta, s később ezüst és aranyból is csinálni kezdett koszorúkat és koronákat a külső história szerint a régi görögök használták a küzdőknek, pályafutóknak vagy akármely díszes mesterségben remeklő nyerteseknek és érdemeseknek megjutalmaztatására. (Pályát futottak küzdöttek, ti. a régi görögök sokszor innepélyesen, hogy a testi, katonai erőben magokat gyakorolják, s versenyeztek egyéb elme-, és kézi mesterségekben is, hogy ez által az embereket a míveltségre ébresszék. Innen van a Szent Írásban is – nevezetesen az Apostoloknál hasonlítóképpen, annyiszor felhozva és emlegetve a pályafutás, küzdés – s ezekért adatni szokott korona: úgy fussatok, hogy a jutalmat elnyerhessétek. Senki nem koronáztatik meg különben, hanem ha igazán tusakodik, stb. hol is a pályafutáson az emberi élet folyása, a tusakodáson, vagy küzdésen a viszontagságokkal való küszködés, a koronán pedig az ezekért adatni remélendő megjutalmazás érttetik.) A Rómaiak a hadi, és polgári érdemnek megtisztel-

² 2Móz 29,6 „És a süveget az ő fejére tévén, tegyed a süvegen felül a szent koronát.”

sére, ti. mikor valamely fejedelem, vagy fővezér ellenség megveréséből diadal-mason jött haza, akkor megkoronáztatott és nevezetett diadalmi koronának (*Corona triumphalis*). Mikor valaki valamely ellenségtől megszállott várost megszabadított és nevezetett szabadító ostromi koronának (*Corona obsidionalis*). Mikor valaki az ostromlott városnak kőfalára legelőszer felhágott, és nevezetett várfali koronának (*Corona muralis*). Mikor valaki a tengeren való ütközetekben az ellenség hajójába legelőször ugrott által és nevezetett tengeri koronának (*Corona navalis*). Mikor valaki a hadban vitézül viselte magát és nevezetett hadi koronának (*Corona castrensis*). Mikor valaki nem közönséges ellenséget, hanem valami rabló csoportot, pártütő szolgákat, vagy egyéb efféle gonosztevőket győzött-, vagy zabolázott meg, és nevezetett győzedelmi-vigaszság koronájának (*Corona Ovalis*).³ És végre, mikor valaki valamely nagy polgári és nemes tettet vitt véghez akármi némű tekintetben, és nevezetett polgári koronának (*Corona civilis*), stb., melyek körül valamint mindenkinek különböző formája – úgy különböző materiája is volt többnyire, mint például: borstván, myrtus, olajfa, cserfa, ezüst, arany, stb. stb., melyeknek magyarázatával nem töltök időt. S oly nagy tekintetben voltak az ily megkoronáztatottak, hogy mikor megindultak koronájokban (*melyet, mint nálunk az érdemjeleket legalább innepélyes időkben viselni szoktak*), még a tanács is felkölt előttük, s tiszteletet tett nékik. Később, valamint mindennel, úgy a koronának megbővítésével is bujálkodni és telhetetlenkedni kezdtek az emberek, mert a halottakat is megkoronázták, s nevezték síri koronának (*Corona sepulchralis*). A vendégeket is megkoronázták és nevezték vendégségi koronának (*Corona convivalis*). Sőt még az ételeket és italokat is megkoronázták stb. De később a koronának ismét visszajött ritkasága és becse, mert a görögök és rómaiak után következő, s mostani nemzetek, azokat kezdték használni, csupán királyok, fejedelmek számára, és pedig azoknak nem csak ékességül, hanem legfőbb méltóságok és törvényes uralkodások jeléül és címeréül. A legelső koronával a görögök közt Periklész, a rómaiak közt P. Cornelius Arvina és Valerius konzulok a királyok közt pedig a mostani mód némű némű hasonlósága szerint Tranquinius Priscus koronáztattak meg, hogy a legrégebb idők béli Indusok és ammoniták királyaiknak koronáit ne is említsem.

A Mózesről feltalált arany és ezüst stb. koronákat pedig valamint régebben Mózes és a több zsidók, úgy a föníciai, s más pogány papok is, a későbbi keresztény papokkal együtt használták és használják, előbb ugyan csak főpapok – és

³ Non ab ovo sed ab ovando; Ovando pedig ab Ove a Juhról, mivel ekkor csak juhok szoktak áldozni, midőn a nagy Trimphusban bikát. (Jánosfalvi Sándor István megjegyzése).

pápák – de később minden felszentelt papok fejének díszítésére, s mint a királyoknál, az ők hivataljok szentségének, s méltóságának kijelentésére, s címezésére. Minthogy pedig a papok, a magok hivatali kötelességeikben, s méltóságukban legtöbbször a templomban szoktak a magok népeik előtt megállni, hol a koronát is leginkább a fejükbe vehetnék, s kellene tenniük, innen a legrégebb időktől fogva szokásba jött az, miszerént, ahelyett, hogy a papok koronái imitt-amott hányódók legyenek, s mindenkor fejükbe alkalmatlanságokkal tétetődjenek, inkább mozdulatlanul állandólag nagyobb alakban állíttassanak fel azon fő szent helyen, hol legszentebb és méltóságosabb kötelességeiket szokták a nép előtt teljesíteni, hogy így azok egyszersmind, a templomoknak is egyik legfőbb ékességéül szolgálhassanak. Legelső, ki a pogányok között a koronákat a templomban Isteneknek szentelte, a Rómaiaknál Vespasianus vala. A keresztények között pedig kik koronás fővel imádkoztak Istennek a templomban, s ezekben azokat a papok feje felé – hol imádkoztak és tanítottak – felfüggesztették, a nápolyi és római keresztények valának legelsőek. Mely mód, a királyok imitt-amott hordozható koronájokkal is éppen így megtörténhetnék, ha nékiek is mindenkor csak egy bizonyos országházában kellene népeik előtt állani, vagy ülni, s nem volnának egyébaránt is más forma és méltóságosabb körülményeik. Innen látni való és érthető az is, hogy valamint a királyok koronáit nem szabad, nem illik senkinek másnak fejébe tenni, mint csupa felkent királyoknak: úgy a papok templomi koronája alá se volna szabad és illő – igazság szerint – innepélyesen vagy hivatalilag senkinek béállani másnak, mint csupa felszentelt papoknak, mert annak alája állani annyi, mint azt fejébe tenni.

Ily becses és drága ékesség s főméltósági címer lévén a korona, tudnivaló, hogy mentől drágább tag lévén emberben, s kivált egy királyi és papi emberben a fő, annyival nagyobb gondot fordítottak eleitől fogva az emberek ezen becses fő ékesítésére. Mindent ami csak becses portéka, úgy mint aranyat, ezüstöt, drágakövet, bíbort, legszebb festékeket, drága gyöngyöket reá igyekeztek rakni, azonkívül, hogy annak megcsinálására is a legremekebb mesterséget fordították. Innen, a Mózesztől Besáleel által Áron főpap számára csináltatott korona tiszta aranyból vala ezen reáírással: Szentség a Jehovának 2Móz 28,36.⁴ A Dávidtól meggyőzetett ammoniták királyának koronája egy talentum aranyat, az az mü pénzünk szerént mint egy 36 000 ezüstforintot nyomott. A néhai Nagy Mogol császár koronájában az aranyon kívül csak a drágakő 6 millió forintot ért. A mostani francia koronának csak a drágaköve egy millió tallérba került. A musz-

⁴ 2Móz 28,36 „Csinálj lánnát [homlokdísz]t is tiszta aranyból, és mesd ki azon mint a pecsétmetsző ezt: Szentség a Jehovának.”

ka cáré 900 ezer ezüst forintra, a Portugallus királyé pedig – bámuljatok – 224 millió ezüst forintra becsültetik. Rettenetes summák, melyeknek nem hogy megszámlálására, de csak felfogására is alig képes az olyan ember, ki nem jártas a számvetés tudományában. A templomi papi koronák is pedig, ha nem ily szerfeletti drágák is, de hogy azok is csaknem minden templomokban a mesterségnek legnagyobb remekjei, a templomoknak legbecsesebb ékességei nyilván tapasztalható minden vallásos felekezetenél.

De nehogy megirigyeljétek Atyámfiak! Se a királyoknak, se a papoknak ily drága és ékes koronájokat, mert mindjárt mutatok én tünétek ezeknél sokkal becsesebb, sokkal drágább koronákat midőn ígéretem szerént.

Másodszor a koronáknak értelmét különböztetem meg, s azoknak más becsesebb nemeit számlálom elő. Tudnunk kell tehát azt, hogy a korona kétféle értelemben vétetik ti. tulajdonképpenváló, vagy testi-, és nemtulajdonképpenváló, vagy lelki értelemben. Az első, amaz előszámlált koronákat, s azoknak nevezett és nem nevezett több nemeit kell érteni, melyeket ember tulajdonképpen fejére tehet. Ezen utolsón pedig, semmit nem egyebet, mint embernek az ő virtuos érdemeiért e földön is nyert tisztességet. De majd az örökéletben még sokkal tökéletesebb mértékben nyerendő örök dicsőségét és boldogságát, vagy néha az ily virtuos érdemmel bíró embernek tulajdon személyét, vagy birtokát. Több félek pedig ezen lelki, vagy erkölcsi koronák is, melyek közül én rövidségnek okáért csak néhány nevezetesebbeket említek a Szentírás nyomán a melyek is e Következendők úm. Bölcsesség koronája Péld 4,9⁵ Sir 1,20. (juxta Vulgata) Igazság koronája. 2Tim 4,8.⁶ Dicsőség koronája 1Pét 5,4.⁷ Életnek koronája Jel 2,10.⁸ Továbbá, szép koronának mondatik a vénség Péld 16,31.⁹ És a véneknek szép koronájának mondatnak a fiak és unokák Péld 17,6.¹⁰ A gyors asszonyi állat is férje koronájának mondatik Péld 12,3.¹¹ És végre a jó hallgatót is papjainak koro-

⁵ Péld 4,9 „Ád a te fejed kedvességének öregbülést: igen szép ékes koronát ad néked.”

⁶ 2Tim 4,8 „Végezetre eltétezt nékem az igazság koronája, melyet megád nékem az Úr ama napon, amaz igaz bíró; nemcsak nékem pedig, hanem mindeneknek is, kik várándják amaz ő dicsőséges eljövételét.”

⁷ 1Pét 5,4 „És mikor megjelenik ama Pásztoroknak fejedelmek elvészitek a dicsőségnek ama fonnyadhatatlan koronáját.”

⁸ Jel 2,10b „Légy hív mindhalálig, és neked adom az életnek koronáját.”

⁹ Péld 16,31 „Igen szép ékes korona a vénség, mely az igazságnak útában találtatik.”

¹⁰ Péld 17,6 „A vének ékességek az unokák, és a fiaknak ékességek az atyák.”

¹¹ Péld 12,3 „A gyors asszonyiállat koronája az ő férjének; de mint az ő tetemeiben való rothadás, olyan az, mely megszégyeníti az ő férjét.”

náinknak mondantak Filip 4,1.¹² És ímé, ezen dicsőséges koronák azok, amelyeket én ezúttal mindnyájatoknak – kinek kinek állapotja szerint,

Harmadszor fejetekbe akarok tenni, vagyis azoknak megszerzésére utat, módot, és alkalmatosságot akarok mutatni. Vegyétek hát elsöben is mindnyájan a bölcsességnek kornáját. S mi által? – Ki van mondva az igékben: a bölcsesség által. Úgy hát minnyájunknak nagy bölcsességű embereknek kellene lennünk? Úgy van! Mert ezeké a nagyobb dicsőség és fényesebb korona. Ugyan azért semminek nem kell inkább szíveteken fekünni, mint annak, hogy tü magatok is ahol lehet Szent Pálként mindeneket meg próbáljatok, s ami bölcsességeket nevelheti mindeneket megtanuljatok, s gyermekeiteket is mentől nagyobb bölcsességre oktassátok meggondolván, hogy a tudatlan és buta ember kicsinyt sem különböz az oktalan állattól. Azonban tudjátok meg azt, hogy nem haszontalan csupa világi és testi bölcsességet kell itt érteni, mint amilyenel teli vagynak a világnak sok, egyébaránt veszett lelkü és rosszra hajló Ahitofelei és amely valamint ötöt, úgy minden másokat is felfúvalkodtat 1Kor 8,1¹³, hanem oly keresztényi alázattos és igaz bölcsességet, mely áll az Istennek és Jézus Krisztusnak és az ök parancsolataiknak igaz esméretében. Az egész életnek azok szerint való okos rendezésében és folytatásában, mely nélkül ha mindent tud is valaki, de ezt nem tudja, semmit ér, s mellyel ha semmit sem tud is egyebet, de ezt jól tudja, igen sokat, sőt mindent felér ama deák versek szerint: Qui Christum nescit, nihil est si caetera discit: Qui Christum discit, nihil est si caetera nescit.¹⁴ Ezen keresztény igaz bölcsesség tehát az keresztény Atyámfiai, melyek megszerzéséért nem igazítalak én titeket főoskolákra és akadémiákra, hanem csak ezen keresztény közönséges oskolába, a templomba, az Isten beszédének hallgatására és követésére. Ezen bölcsesség az, melyet itt a tü együgyűségtek mellett is – kik egyébaránt ért észre jutottatok minden különbség nélkül mindnyájon megtanulhattok. S ezen bölcsesség az, mely tünéktek osztán az egyik legszebb koronát bizonyosan meg fogja szerezni, midőn fényleni fogtok mind a nap a tü mennyei Atyátoknak országában is Dán 13,3.¹⁵ Vegyetek és szerezzétek meg hát ti magatoknak ezek szerént elsöben a Bölcsességnek koronáját. De vegyétek és szerezzétek meg má-

¹² Fil 4,1 „Annakóáért, szerelmes és kívánatos Atyámfiai, én örömem és én koronám, ekképpen álljatok az Úrban szerelmeim.”

¹³ 1Kor 8,1 „Ami pedig azokra néz amelyek a bálványoknak áldoztatnak, tudjuk mindnyájan, hogy afelől értelmünk vagyon; de az értelem felfuvalkodtat, a szeretet pedig épít.”

¹⁴ Aki Krisztust nem ismeri, mindent tudjon bár, de nem tud semmit, ellenben pedig semmit egyebet ne ismerjen csak Krisztust, mindent tud az.

¹⁵ Dán 12,3 „És a bölcsék fénylenek, mint az égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön és örökké fénylenek.”

sodszor az Igazságnak koronáját. S mi által? Itt is ki van mondva az igékben: az igazságnak követése által. Az igazságon a Szentkönyvben minden erkölcsi tulajdonságok értetnek, nevezetesen pedig a tiszta és egyenes lelkűség. Oh, mely becses és drága egy tiszta és egyenes lelkű ember, kinek szíve szavával, szava cselekedetével, mint egy jó órának mutatója annak betűjével minden jóban megegyez. De be gyűlöletes az, ki olyan, mint a rossz óra, mely soha nem azt üt, amit mutat, vagy mit amaz erdőbéli facsaros fák, melyet a legnagyobb okossággal, vagy vasasító szeggel se lehet arra hasítani, merre kellene, akarom mondani: a legjobb törvényekkel és intésekkel se lehet az egyenesség és igazság útjára bírni! Keresztények! Légyen hát olyan szívetek, mint egy havasi kristály-forrás, melynek tiszta vize fenéig általlátható, szavatok, mint egy jól ütő és mutató óra, s cselekedetek, mint a húzott lina, vagy spárgasújtás, mely után a leggörbébb fa is egyenesre faragható. S ekkor e kettővel együtt vegyétek harmadszor a Dicsőség koronáját is. De micsoda dicsőség koronát? Nem mulandó, hanem örök dicsőség koronáját. E földi dicsőséget néha az irigység meghomályosítja, a változó sors pedig semmivé teszi, s akkor pedig éppen gyalázatra változtatja mint ama világhódítókét, s más sok ezereket, kiknek a sokaság miatt még neveiket is szükségtelen és unalmas említeni, mint már ezerszer hallottakat. De amaz örök dicsőség koronáját soha semmi eset, semmi eső meg nem homályosíthatja, s el nem ragadhatja. De vegyük negyedszer az Életnek koronáját. De micsoda Életnek? Természetes az, hogy a Szentkönyv a felhozott helyen (Jel 2,10), nem földi, hanem mennyei életnek, örökéletnek koronáját érti. E földi életnek koronáját, ha sokan el nyerik és bírják is, de csak néhány évekig, néha pedig alig tették fel azt némelyek egyik órában, s már a másikban, vagy véletlen halállal, vagy pedig koldusbottal és számkivetéssel váltották fel azt. De az örökéletnek koronája meghomályosíthatatlan dicsőséggel ragyog a végtelen századokon keresztül az igazak fején, mint magának Jézusnak, ki azt igéri, és fejére is teszi nékik.

Ötödször. De hát tü, kik íjabbak vagytok, akartok-é különösön is még egy szép koronát ti. a boldog vénséget érni? Vagy tü, kik vének vagytok, akarjátok-e, hogy a vénség a tü fejeteken ne gyalázatos korona legyen, mint a pártütő Dózsa fején a vaskorona, hanem igen-igen szép és ékes korona? Ha igen, kövessétek az igazságot, mert ímé, így van a mondás: Szép korona a vénség, de az, mely az igazságnak útjában találhatik. Ezzel fogjátok megnyerni ama 24 vének koronáját.

Hatodszor. Hát ti szülők! Akarjátok-e, hogy a ti gyermekeitek és unokáitok, tünéktök legyenek szép koronáitok? Ha igen, engedelmes és hív tisztelői legyetek az Úrnak, s követői az ő rendelkezéseinek, mert ímé Ábrahámnak is csak ezen feltételek alatt ígértetek meg amaz atyai öröm és méltóság, hogy hívőknek Atyja legyen. Különben meg lehet, hogy lésznek ugyan gyermekeitek és unokáitok mint

az istentelen Káinnak, de csak gyalázatos és szűrő bogáncs koronák lesznek azok a tü fejetek körül.

Hetedszer. Hát tü asszonyi állatok! Akartok-é különösön is koronát timagatoknak? Legyetek előbb méltó és ékes koronái Bölcs Salamon szerint a tü férjeitöknek. De mi által? A vers azt mondja: a gyors asszonyi állat koronája az ő férjének... Légyetek hát gyorsak, de nem futásban mint Atalanté, nem is a nyelvelésben és patvarkodásban, vagy házi javaitoknak pazarlásában, hanem a jó gazdasszonyságban, gyermekeiteknek jó nevelésében, férjeiteknek szeretetében, az isteni félelemben – egy szóval: a gonosznak eltávoztatásában, s minden jónak gyakorlásában. Ekkor, oh, mely szép koronák lesztek tü férjeitek fején. Nem fogják akkor ők bánni, ha fejökre ültök is, mert azon nem mint a Medusza mardosó kígyói, hanem mint drága koronák fogtok ékeskedni. De óh, mely szépek és ékesek léstek tük is magatok fejére nyert szép koronátokkal! Sokkal szebbek mint Eszter királyné vala Áhásverus király koronájában, nem olyanok léstek mint ama napba öltözött asszony, kinek fejében valának a 12 csillagok koronái Jel 12,1.¹⁶

Nyolcdaszor. Hát tü érdemes hallgatók! Akartok-e úgy is mint Anyaszentegyház megkoronáztatni? Igyekeztek hát, az ezen korona alól tanító lelképásztoroknak, mint a Filippibeli hív és buzgó gyülekezet, Szent Pálnak méltó, becses és ékes koronája lenni, ama három drágakövekkel: igaz hűtellel, igaz szeretettel, és élő reménységgel ékeskedvén. Ne hallassék továbbra is köztetek versengés visszavonás és vallás aránt való hidegség, ne méltatlan próféta üldözés és bűnöknek átalkodottsága, hogy Krisztusnak szent tudománya ne halálunk illatja légyen néktek az halálra, mint sokaknak, hanem légyen életnek illatja az Örökéletre, mint igaz híveknek 2Kor 2,16.¹⁷ Ekkor fogjátok Jézusnak, a tü lelki vőlegényteknek amaz örvendetes hívogató szavát is, mint annak örök boldogságra jegyzett mátkája hallani: „Jöj el én Mátkám, jöjjel hozzám a Libanusról” – az az, a Te Szent Egyházadtól, hogy koronáztassál meg az Amanánnak és Hermonnak hegyén, az az ama mennyei mennyegzőben, vagy Örökéletben Én 4,8.¹⁸ (Juxta Vulgata)

Kilencedszer. Hát te Istennek hívséges szolgálja! (Jób János), ki szintén 33. évektől fogva vagy körülvéttelve, s buzgón hallgattatva ezen díszes koronától,

¹⁶ Jel 12,1–2 „És láttaték nagy jelenség az égben: Egy asszonyiállat felöltözött vala a napba, kinek lábai alatt vala a hold: és az ő fejében tizenkét csillagoknak koronájok.”

¹⁷ 2Kor 2,16 „Ezeknek ugyan halálnak illatja a halálra, amazoknak pedig életnek illatja az életre. De ezekre kicsoda alkalmatos?”

¹⁸ Én 4,8 „Énvelem a Libanusról, óh én Jegyesem, én velem a Libanusról eljöj, nézz az Amanának hegyéről, a Sénirnek és Hermonnak tetejéről, az oroszlánoknak barlangjokból, a párducoknak hegyéről.”

vagy gyülekezettől, akarsz-e te is megkoronáztatni? Ímé, mint papnak nem csak egy, de három koronát ajánlok néked: Egyiket, ezen díszes új koronát, mellyel illőleg, legelsőben is megkoronáztattál. Másikat, ezen díszes korona-gyülekezettet, harmadikat majd mennyben ama dicsőségnek hervadhatatlan koronáját. Ékeskedjék hát tisztos fejed felett az első, mint Áron főpapnak amaz ékes aranykorona boldog időkben, virágozzék körülötted a második, mint Szent Pálnak a Filippi hív gyülekezet számos esztendőig, akkor pedig midőn ezektől, mint múlandóktól megfosztatol, nyerd el a harmadikat is, úgy mint a mely – mint tudod – minden jót, szépet, és állandót magába foglal!

És így már végezvén beszédemet leszállhatnék innen, de most ötlik eszembe, hogy még egy oly koronával felejtettem el tütöket mindnyájon megkoronázni, melynek e földön viselése nélkül, egyikünk is a mű kimutatott koronánkat el nem nyerhetnők! S találjátok ki, gondoljátok ki, melyik, vagy miféle korona ez? Ez Jézusnak földi koronája!

Tízedszer. A töviskorona. Ez az, melynek viselése nélkül Jézus is ama dicsőséges mennyei koronáját (Jel 14,14)¹⁹ el nem nyerhette volna. Ez az, mely nélkül mű is, a mű fennebb nevezett dicsőséges koronáinkat el nem nyerhetjük, mert tisztán mutatja a tapasztalás is, ama példabeszédeknek igazságát, hogy csak tövissek által szedhetünk rózsát, nyilván mondja a Szentkönyv is, hogy sok háborúságokkal kell münénkünk bémennünk a mennyeknek országába ApCsel 14,22.²⁰ És ismét: senki nem koronáztatik meg különben, hanem ha igazán tusakodik 2Tim 2,5.²¹ Nézzétek el pedig ezen igazságoknak valóságát, nem csak a szegény nyomorultaknak, hanem magoknak a királyoknak sorsában is, s meg fogjátok látni, hogy a legdicsőségesebb földi korona alatt is csillognak a keserű könnyek, s bíbor alatt is vagynak a szívnek fájdalmas dobbanásai. Viseljük hát mint Jézus békességes tűréssel és keresztényi állhatatossággal ezen töviskoronát is keresztény Atyámfiai! Valahányszor, akár a természet mostohasága, akár az Istennek fenyítő keze, akár az emberek gonoszsága, azt, mint Jézusnak a mű fejünkre térszi, mert hiszen ha a pályafutásban tusakodók állhatatosan küszködnek azért, hogy a veszendő koronát el vegyék: mennyivel inkább nem kell ezt mű nekünk cseleked-

¹⁹ Jel 14,14 „És tekinték, és íme vala fényes felhő, és a felhőn ül vala hasonlatos az embernek Fijához, kinek fejében aranykorona vala, és az ő kezében éles sarló.”

²⁰ ApCsel 14,22 „A tanítványoknak elméjeket erősítvén és intvén, hogy megmaradnának a hitben, és azt mondván: hogy sok háborúságok által kellene nekünk az Isten országába mennünk.”

²¹ 2Tim 2,5 „Hogyha tusakodik is valaki, nem koronáztatik meg különben, hanemha igazán tusakodik.”

nünk amaz Örökkévaló dicsőségért? 1Kor 9,25.²² Lám, ezen választott szép lecke az, melyre int bennünket ezen szép új korona is: Légy hív mindhalálig, és neked adom az életnek koronáját Jel 2,10.

És te, szép, új korona, mely ezen becses szavakat homlokodon viseled, mit mondjak néked? Mikor az Isten méltó haragjában elpusztítá a megtérni nem akaró Jeruzsálemet, s annak templomának ékességeit széjjelhányatá, azt ekképpen siratá Jeremiás: Miképpen homályosodott meg az arany – elváltozott a szép arany Jer Sir 4,5. Azt kívánom én, hogy a te szép aranyad se materiális (anyagi), se erkölcsi tekintetben és értelemben soha meg ne homályosodjék, hanem nemzetségről nemzetségre ragyogjon századokon keresztül e szent templomban, mint remek emlékoszlopa a te ügyes és értelmes mívű Besáleelednek is. Oly lelkes tanítóknak fejét ékesítsd minden időben, kik méltók legyenek nem csak te reád, de ama hervadhatatlanra is. Te pedig ezen új koronának széjjel hányt testvére, régi korona! Nem voltál te oly díszes, de oh mégis mely sok érdemes elhunyt papoknak fejét ékesítetted! Menj utánuk már te is azoknak, menj utána készítő együgyű mestered porrá vált csontjainak! Te hívségesen kiszolgáltál magadért. Oh, ha mű is szívünknek együgyűségében oly hívek lehetnénk, akkor mű is, tudom – koronát nyerhetnénk.

²² 1Kor 9,25 „Aki pedig a pályafutásban tusakodik, mindenekben magatüretető. Azok ugyan azért, hogy a veszendő koronát elvegyék; mi pedig azért, hogy a rothadatlant.”

Pálfi Dénes

Keressétek az Urat!

„Keressétek az Urat mind, akik alázatosan éltek a földön, és teljesítitek a törvényt! Törekedjete az igazságra, törekedjete az alázatra, talán oltalmat találtok az Úr haragjának napján!” (Zof 2,3)

Húsvéthoz közeledünk. A kereszténység nagy része böjtnek vagy nagyböjtnek nevezi ezt a hamvazószerdával kezdődő, 40 napig tartó időszakot. És nemcsak annak nevezik, de sokan bizonyos napokon böjtöt is tartanak, bár a böjt – lássuk be – sokat vesztett régi szigorából.

Mi, unitáriusok nem böjttel készülünk húsvétra, és a legtöbb igaz keresztény nem ezt tartja elsődlegesnek húsvétra készülésében. Hanem mindenekelőtt most is a lelkiekben való felkészülést részesítjük előnyben, amit Zofoniás, a Kr. e. 7. században élt zsidó próféta így fogalmazott meg: „Keressétek az Urat mind, akik alázatosan éltek a földön, és teljesítitek a törvényt! Törekedjete az igazságra, törekedjete az alázatra, talán oltalmat találtok az Úr haragjának napján!”

Feltesszük a kérdést: mi köze „az Úr haragja napjának” a lelki felkészüléshez? Ennek megértése érdekében tudnunk kell, hogy felhívását a próféta elsősorban az Istentől elrugaskodott idegen népeknek szánta, akikhez ezt a figyelmeztetést is intézi: „Szedd össze magad, szállj magadba, te szemérmetlen nép, mielőtt bekövetkezik az ítélet, mielőtt rátok tör az Úr izzó haragja, mielőtt rátok tör az Úr haragjának napja! Mert oly gyorsan jön az a nap, ahogyan a polyva száll!” (Zof 2,1–2) „A harag napja” eljövételének hite helyet kapott az akkori felfogásban, s az Istentől elrugaskodott népek és az ember megtérését sürgette.

Immár a 21. században, mintegy 2700 évvel Zofoniás után, nekünk nem Isten haragjától való félelmünkben, hanem az ünnepre való méltó felkészülés érdekében kell a prófétára figyelnünk, s felhívását magunkba szállva követnünk.

„Keressétek az Urat!” – szólít meg a próféta, s ez az egyik legszebb, legtartalmasabb húsvétra felkészítő intelem, amely nemcsak gőgösökre, bűnösökre, hanem alázatos törvénytisztelőkre, keresztényekre is vonatkozik, mégpedig állandó jelleggel. Isten keresésének egyik kézenfekvő eszköze a Biblia. Édesanyám – szólt a kislány –, a Biblia nem az Isten könyve? – De bizony az – felelte az édesanya. – Nem kellene akkor visszaadnunk Istennek, hiszen mi úgysem használjuk – érvelt természetesen, gyermeki nyíltsággal a kislány. Mi inkább azt kérdezzük magunktól a húsvét előtti időben: nem kellene vajon az Isten könyvét, a Bibliát *naponta* használnunk? Hogy tanításában rátaláljunk a sorsok mögött rejtőzködő, szerető Istenre?

Az istenkeresés másik hathatós eszköze az imádság, amely által mindig közvetlenül szólhatunk Istenhez – és megtalálhatjuk Őt. A nagy dán teológus-filozófus, Sören Kierkegaard mondta: „Eleinte azt gondoltam, hogy az imádkozás beszéd. Aztán megtanultam, hogy az imádkozás még csak nem is néma hallgatás, hanem figyelmes hallgatóság. Nem az az imádkozás, amikor magamat beszélni hallom, hanem az, amikor én elhallgattam, nem beszélek, hanem a csendben várok, hogy meghalljam az Isten szavát!” A néma, „hallgatkozó” imádság a megtalált Istent engedi szóhoz jutni, beszélni az Őt igazán sóvárgó, kereső emberi lélekben.

„Törekedjete az igazságra!” – hangzik a próféta felhívás. „Hitünket szentesges gondolatainkkal, buzgó fohászokadásainkkal és a lelki dolgokban való gyönyörködéssel bizonyítjuk be és mutatjuk meg Isten előtt; az emberek előtt pedig mindenkor és mindenütt az igazság cselekedetével” – vallotta és élte meg nagy hitelődünk, Dávid Ferenc, élete árán is. A 20. századi vértanú ferences szerzetes, Maximilian Kolbe szerint „az egyén és az emberiség boldogulásának egyedüli biztos alapja az igazság”. A sok boldogtalanság okát ott kell keresnünk, hogy az emberek elvetették és elferdítették az igazságot. Az igazság mércéjeként nem Istent fogadták el, hanem önmagukat kiáltották ki tévedhetetlennek. „Senki ezen a földkerekségen meg nem változtathatja az igazságot. Mi pedig csak egyet tehetünk: keressük, megtaláljuk és szolgáljuk azt.” A hitben, hogy ez is húsvétra való méltó felkészülésünket szolgálja. A megtalált Istent lélekben és igazságban imádni – ez a hívő ember, a jézuskövető keresztény egyik fő ismertetőjegye.

És végül: „Törekedjete az alázatra!” – tanácsolja jóindulattal Zofóniás próféta. Ebből az erényből is hiány van napjainkban. Vianney János, a később szentté avatott, alázatos ars-i plébános ezeket mondja róla: „Az alázat olyan, mint a rózsafüzér lánc. Ha elszakad, a szemek szerteszét gurulnak. Ha megszűnik az alázat, az erények is szétgurulnak”. S milyen igaza van, hisz hány embert látunk gőgje, beképzeltsége miatt erényeiben széthullani, szétesni! Igaza volt annak, aki

az alázatot mérleghez hasonlította: minél jobban lesüllyeszt az egyik oldalon, annál magasabbra emel a másikon. Jézus ezt így érzékelteti: aki felmagasztalja magát, megaláztatik, de aki megalázza magát, az felmagasztaltatik. Tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok, és nyugalmat találtok a ti lelketeknek.

Ezt az alázatot tanulhatjuk meg költő-óriásunktól, Arany Jánostól is. Amilyen nagy, hatalmas volt gyönyörű költeményeiben, olyan alázatos, szerény ember volt az életben, aki – bár megérdemelte – Petőfi barátságára nem tartotta érdemesnek magát. *Epilogus* című versében így olvashatunk erről az alázatról: „Az életet már megjártam. / Többnyire csak gyalog jártam, / Gyalog bizony' ... / Legfőlebb ha omnibuszon. // Láttam sok kevély fogatot, / Fényes tengelyt, cifra bakot: / S egy a lelkem! / Soha meg se' irigyeltem. // Nem törődtem bennülővel, / Hetyke úrral, cifra nővel: / Hogy' áll orra / Az út szélén baktatóra. // Ha egy úri lócsiszárral / Találkoztam s bevert sárral: / Nem pöröltem, – / Félreálltam, letöröltem. // Hiszen az útfélen itt-ott / Egy kis virág nekem nyitott: / Azt leszedve, / Megvolt szívem minden kedve.”

Tanuljunk hát Jézustól, Arany Jánostól, és Zofóniásra figyelve keressük magunkba szállva Istent, törekedjünk fokozottan igazságra, alázatra, hogy ez számunkra oltalom legyen – ó, nem Isten, hanem ártani akaró, rosszindulatú emberek haragja ellen, s tegye széppé és áldottá, méltóvá az örökélet ünnepére való készülésünket. Ámen.

A kigúnyolt hit diadala

„A nép ott állt és nézte. A főemberek pedig velük együtt így csúfolódtak: »Másokat megmentett, mentse meg magát, ha ő az Isten választott Krisztusa!« Kigúnyolták a katonák is, odamentek hozzá, ecetet vittek neki, és így szóltak: »Ha te vagy a zsidók királya, mentsd meg magadat.«” (Lk 23,35–37)

Ünneplő Gyülekezet, kedves Testvéreim!

Húsvét a létezés pecsétetes titka. Biztos vagyok benne, hogy ebben az ünnepi órában minden unitárius lelkész reménykedik, hogy ezt a titkot a lehető legteljesebben felfedi hívei előtt. Biztos vagyok abban is, hogy híveink többsége egyfajta homályos bizakodással öleli át ezt az ünnepet, félve-remélve azt, hogy mégiscsak van feltámadás és újjászületés. Hosszú ideig számomra is egyfajta liliomtiprás volt elfogadni azt a sovány evangéliumi üzenetet, hogy húsvét a feltámadás ünnepe, de azért még sincs test szerinti feltámadás. Hasonlatos ez az érzés ahhoz, mint amikor szerelem nélküli egy kapcsolat, mint amikor egy fogadott gyermek megfelelő lelki előkészítés nélkül rádöbben arra a nagy igazságra, hogy szülei tulajdonképpen „fogadott” szülei. De mint ahogy a fogadott gyermek végül ráébred arra, hogy a lényeg nem a biológiai kapcsolaton van, mint ahogy a felnőtt kapcsolatban élő rájön arra, hogy szerelem nélkül fölösleges ott maradni a másik mellett, így jövünk rá a húsvéti eszmélésünkben mi is arra, hogy amiről beszélünk, az nem testi, hanem „lelki dolog”. És bár nehéz, elfogadjuk, hogy a lelki kapcsolat több a biológiai kapcsolatnál.

A titkot úgy tudjuk megfejteni, ha lépcsőről lépésre haladunk. Ha meg tudjuk érteni a különböző történeteket, amelyekből összeáll életünk: múltunk, jelenünk és jövőnk. E három időbeli történet közül kettő csakis lelki lehet, hisz a múltba s a jövőbe csakis lelki szálakon tudunk kapcsolódni. Ami testi, az mind – jelen.

Mindannyiunk életének történetében ott van a jézusi történet is. Tudjuk, hogy ő Isten küldötte, nekünk prófétánk és megváltónk. De *hogyan vált meg minket?* Kell-e mindenkifölött a test jelenléte ahhoz, hogy elhiggyük az üzenetet, magunkévá tegyük a hitet?

Végül is ez a nagy titok. Kell-e a test jelenvalósága, feltámadása ahhoz, hogy higgyünk Jézusnak?

Szerintem nem a test feltámadása a fontos üzenet, hanem az, hogy a lelki dolgokat a halál nem emészti meg.

Gondoljunk csak arra, milyen érzések töltenek el, amikor valaki egy olyan személyről beszél nekünk, akit nem ismertünk, mégis hozzánk tartozik: mondjuk egy nagyapáról, aki időnap előtt halt meg, egy apáról, aki „odamaradt” a háborúban vagy a fogságban, egy anyáról, aki szülés közben vagy után halt meg, egy testvéréről, aki még születésünk előtt halt meg, kezét nem fogtuk, ölelésével nem védett meg – mégis a miénk, mégis hozzánk tartozik, velünk van.

Ugyanígy vagyunk a názáreti Jézussal, akit életének példája és tanításai által ismertünk meg. Megváltónk ő és szabadítónk, megvált kísértéseinktől, és megszabadít a halál félelmétől. Hisszük, hogy ő Isten választott Krisztusa, héberül messiása, magyarul felkentje; hisszük, hogy király ő, felszentelt vezető, akit Isten küldött nekünk.

A felolvasott versekben arról hallottunk, hogy amikor Jézust közönséges bűnösnek keresztre feszítették, a nép, a főemberek és a katonák gúnyolni kezdik. Nem elég, hogy megbüntetik, a legsúlyosabb büntetést róják ki rá, de azt is szeretnék elérni, hogy még a szellemét, a lelkét is elpusztítsák. „Mentsd meg magadat, ha te vagy a felkent, ha te vagy a király, ha te vagy Isten küldötte, hát tegyél csodat és szállj le a keresztről.”

Tegyél valami olyat, amitől elámulunk!

A legnagyobb csoda, amit Jézus tett, a mártíromsága, az önként vállalt halála. Mert meghalt Jézus, de *nem pusztult el*. Többet nem tudják elfogni, többé nem is tudják bezárni őt, mert átlépett egy másik dimenzióba, az örökkévalóságba, a lélek világába, és ott nevelésesen gyenge az olyan földi fenytés, mint a börtön, meg a keresztre feszítés.

A meghalt, mégis élő Jézus – ez a húsvéti titok.

Amikor azon gondolkodtam, miként tudnám ezt a hitbéli titkot elérhető példákkal megfoghatóvá tenni, az a fájdalmasan neveléses eset jutott eszembe, amikor Marosvásárhely fekete márciusában a betelepített román vezetők szítására vidéki testvéreik a két Bolyait keresték, hogy agyonüssék – merthogy azok úgymond’ veszélyesen nagy magyarok. A két Bolyait persze nem lehetett agyonütni, mert fizikai valóságuk a 19. század óta nincs. Mégis, ha valaki emlegeti őket, minden magyar szíve nagyot dobban, hiszen a matematikában olyat alkotnak, amire az egész világ felfigyelt. Valahányszor egy magyar matematikus sikert ér el, mindig kiszalad a számon: Bolyai feltámadt.

Jézus örökké él. Húsvétkor fogadjuk be őt lelki kapunkon! Ismerjük meg őt és bízunk abban, hogy képes rávezetni minket az igaz útra. Bízunk benne, hogy ha úgy élünk, ahogy ő mutatta-tanította, akkor Istennek tetsző életet élünk.

Mindannyiunknak ez a küldetése itt, a földön: Istennek tetsző életet élni. Nem egyformán, nem ugyanazt cselekedve, de azonos cél érdekében.

Életünk megpróbáltatásai között az egyik legnehezebb próba, amikor hitünket, vallásos bizalmunkat kétségbe vonják olyanok, akik Isten törvényei ellen élnek. Végtelenül nehéz megmaradni hívő embernek, amikor gúnyolódva kínoznak minket: mentsd meg magad, ha olyan nagy hívő vagy, örvendj a búnak, ha olyan nagy hited van, szenvedj büszkén, ha olyan nagy templompad-koptató vagy!

Húsvétkor azért adunk hálát, mert megtapasztalhattuk, hogy ez a kigúnyolt hit képes újjászületni.

Jézus után sokmillió igaz keresztényt gúnyoltak ki hite miatt. Volt, aki elveszítette hitét, de a többség megtartotta. 1958-ban a Homoród mentéről több unitárius lelkészt börtönöztek be, azzal vádolva őket, hogy „rendszerellenesen” viselkedtek. Legkevesebb 4 évet, legtöbb 25 évet kaptak. 1964-ben megkegyelmezték nekik és hazaengedték őket.

Nyitrai Mózes visszaemlékezéseiben (2001-ben jelent meg a Mentor kiadónál, Nagy Ödön és Hermán János református lelkészek irataival közösen) mérgázóan ír arról, hogy meg lehet maradni a hitben a szenvedések és gúnyolódások között is. Egészséges humorral társuló hite segíti át a nagy szakadékokon. Amikor nemcsak őt, de feleségét és fiát is bezárják, amikor olyan álhírekkel traktálják, hogy például a felesége belefulladt a tengerbe – ugyanis a Duna-deltában vágta nádat –, s mindezek után megkérdezik, hogy még mit hisz, azt válaszolja: *mindent, ami hihető.* „Nem tragédia az életünk, mert a befejező felvonásban jóra fordulnak a jóra fordulhatók. Jól fog esni a nyugalom. Köszönöm Istenem. Érdeemes volt kitartani. Érdeemes volt meg nem halni. Érdeemes volt meg nem hátrálni. Érdeemes volt el nem borulni. Érdeemes volt embert szeretni, Istent imádni.” (471. oldal)

Az említett lelkészek sem tudtak úgymond’ leszállni a keresztről, hiszen végig kellett szenvedniük a börtönöveket. Kigúnyolták és megvetették őket, mégis kitartottak a hit mellett.

Testvéreim, mi is meg kellene hogy szabaduljunk börtöneinktől és keresztjeinktől! Egy kicsivel több hit kellene, egy kicsivel több jóindulat, egy kicsivel több derű. Nem kellene engednünk a gúnyolódó hitetlenségnek, nem kellene engednünk a pusztító rosszindulatnak. Mi többre is, jobbra is képesek lehetnénk.

Mindenekelőtt jobban kellene figyelniük és ügyelniük lelki értékeinkre. Túlságosan is lefoglalnak az anyagi és testi vonatkozások. És egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy ki vagyunk szegezve a keresztre, és mi – bizony! – *nem tudjuk magunkat megváltani*. Túl sok haragot és sértődöttséget halmozunk fel szívünkbe, nem engedünk teret a jó érzéseknek, a szép gondolatoknak, a reménységnek. Mintha egyfolytában nagypéntekünk lenne.

Ma, húsvét ünnepén szabaduljunk meg a nagypénteki érzésektől: a keserűségtől, a félelemtől, a kiszolgáltatottságtól. Engedjük húsvét titokzatos örömét eláradni szívünkben, életünkben. Engedjük teret a „lelki dolgoknak”. Tápláljuk lelki értékeinket, ragaszkodjunk a hithez és az Istennek tetsző élethez.

A szeretetnek mindig győznie kell a félelem fölött. A megértésnek győznie kell a gyűlölet fölött. A reménységnek győznie kell a hitetlenség fölött.

Két világhírű énekes örökös rivalitásban élt, mert az egyik spanyol volt, a másik meg katalán. Szépen énekeltek, sokakat megörvendeztettek, egymás iránt mégis gyűlöletet tápláltak. Megfogadták, hogy soha nem énekelnek egyazon színpadon. Aztán az egyik megbetegedett. Betegsége – illetve gyógyíttatása – elvitte minden vagyónát. Egy alapítvány támogatására szorult rá. Miután meggyógyult, érdeklődni kezdett az alapítvány felől, és megtudta, hogy épp énekesriválisa az alapítvány elnöke. Végül azt is megtudta, hogy „ellenfele” azért hozta létre az alapítványt, hogy rajta segíthessen anélkül, hogy felfedje magát. A gyógyult beteg megdöbbsent. Aztán egy előadás alkalmával, amikor ellenfele-segítője énekel, felment a színpadra, letérdelt az éneklő előtt, és bocsánatot kért tőle.

Miért mondtam el épp húsvétkor ezt a történetet? Azért, mert sokszor az az érzésünk: minden ami lelki, ami szép, ami igaz, ami a hitről szól, az a múlté, letűnt koroké, és sokszor azt hisszük, hogy a mostani divat valami hitetlen-hideg technológia. De nem így van! A világot ma is a lelki érték és a lelki kincsek viszik előre. Ezeket a lelki kincseket Isten ültette el szívünkbe, és ezeknek a gyarapítására tanít a prófétáló és megváltó Jézus, aki nem félt a haláltól, mert tudta, hogy általa diadalt nyer. Örökkévalóvá válik és maradandóvá. Hitét kigúnyolták, de ő megmaradt hitében.

Maradjunk meg mi is a hitben, tartsunk ki a maradandó értékek mellett! Nekünk *nem kell választanunk* a fizikai halál és a hit között, de naponta *választanunk kell* hitetlenség és hit között. Nem kell választanunk a börtön és a szabadság között, csak a lemondás és a remény között. Válasszuk a hitet, a reménységet életünk minden fordulópontjánál, s így lesz igazi húsvétunk!

A titok itt áll megfektve. Van feltámadás, van újjászületés, de ennek megtörténését lelki téren kell elősegíteni. Adjon Isten mindnyájunknak áldásos lelki feltámadást, boldog lelki újjászületést! Ámen.

Pap Mária

Az első mérföld

„Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre.” (Mt 5,41)

Az ókori világ egyik legnagyobb és legbefolyásosabb hatalma a Római Birodalom volt. Az akkor ismert világ nagy részét hódította meg, és a hódítással nemcsak az erőszak hatalmát vitte, hanem a római kultúrát is. E hatalmas birodalom létének és fennmaradásának egyik alapja az útszolgálat volt. A meghódított területeken rögtön elkezdődött az utak építése, amelyek a legtávolabbi, legelhagyottabb vidékeket is összekötötték a közigazgatási központokkal, és végső soron biztosították a kiterjedt birodalom megfelelő működését. A történészek szerint a Római Birodalomban több mint 50 000 mérföldnyi utat építettek, ami kb. 75 000 km-nek felel meg – amit még kimondani is sok a mai világban; hát még nálunk, ahol pár kilométer autópálya elkészítése is gond.

A római utakat minden mérföldnél ún. mérföldkő jelölte, amelyre rávésték az útirányt, figyelmeztetéseket az utasra leselkedő esetleges veszélyekről, és minden mérföldkőre azt is, hogy mekkora távolságra van Rómától. Innen ered a mai napig fennmaradt szólás, amely szerint minden út Rómába vezet.

Jézus idejében ez a római hatalom már megvetette lábát Palesztinában, és többek között egy olyan törvényt hozott, amely szerint az utazó római polgár vagy katona kényszeríthette a zsidót, hogy egy mérföldön át vigye a csomagját. A törvény szigorúan kikötötte, hogy minden zsidónak kötelessége ezt megtenni, ha megszólítják; de azt is keményen szabályozta, hogy azon az egy mérföldön túl többre nem kötelezhető.

A római mérföld ezer dupla lépés volt, vagyis a mi számításaink szerint kb. másfél kilométer. A távolság tehát nem volt igazán nagy, de annál nagyobb volt a szégyen és a megaláztatás a zsidó számára, aki a hódító hatalom képviselőjének batyuját kellett hogy cipelje.

Képzeljétek csak el: az ember végzi a ház körüli mindennapi munkáját, vagy éppen indulna valahová, vagy úton van, amikor találkozik egy „rómaival”, aki rákiált, hogy vegye a csomagot és kísérje. A parancs elől nem lehet kitérni, hiszen a törvény kötelez, bujkálni sem lehet, hiszen az életnek mennie kell tovább, járni-kelni kell, és mindig ott van a találkozás és a megaláztatás lehetősége. Mindent odahagyva, fogcsikorgatva, megaláztatva, de menni kell.

Ezeknek az embereknek mondja Jézus, hogy „aki téged egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre”. Nem elég az első mérföld keserősége a kényszer árnyékában, hanem menj el a második mérföldig is, most már önként!

Jézus lelki nagyságát mutatja ez a tanítás. Sokszor beszélünk erről a második mérföldről. Én azonban ma nem erről, hanem az első, a *kötelező* mérföldről szeretnék nektek beszélni, hiszen nem lehet a második mérföldet megtenni, ha nem tetted meg az elsőt.

Mi hát ez az első mérföld?

Ez az első mérföld: a mi emberi életünk, emberségünk feladata. Ez a mi életünk, a kötelező mérföld, amelyet megkövetelnek tőlünk, a kötelező mérföld, amely nekünk jutott. Ez a mi emberi életünkben és közösségeink életében a legkisebb közös többszörös. Ebben a kötelező mérföldben van benne, amit a család, a közösség, az egyház, az állam elvár tőlünk, ebben van benne, amit elvárhatunk és megkövetelhetünk egymástól a törvény szerint.

Törvények pedig vannak, bőven. Törvény szabályozza, ki a családtag, ki az egyházközségi tag, ki a falusfél és ki az állampolgár. Ezek a törvények pedig jogokról és kötelességekről beszélnek – családban, munkahelyen, közösségben. Jogokról, amelyek emberi és közösségi életünknek határt szabnak, és kötelességekről, amelyek mindennek értelmet adnak.

Ha mindezek függvényében megvizsgáljuk életünket, azt tapasztaljuk, hogy az emberek többsége még ezt a kötelező mérföldet sem teszi meg. Olyan korban élünk, amelyben divatossá vált jogokról beszélni, jogokat követelni, miközben „bölcsen” megfélemezünk vagy hallgatunk a kötelességekről. Mindennapi életünk nagy zűrzavara éppen abból adódik, hogy családban, munkahelyen, közösségeinkben a kötelességeinket sem végezzük el. Tudjuk jól, melyek ezek a kötelességek, de lustaságból, hanyagságból, kényelemből fütyülünk rájuk.

Itt van a család... Hajdanában nemcsak a mindennapi kenyér előteremtésének kötelessége terhelte a szülőt, hanem a lélek táplálékának biztosítása is. Valamikor a szülő nemcsak arról gondoskodott, hogy meglegyen a kenyér, a ruha, hanem arról is, hogy meglegyenek azok az értelmi és lelki értékek, amelyek a gyermek életét megalapozzák. A család történetét, a rokonságot ismerni és tartani, egymást segíteni, közös bánatban-örömben összetartani természetes volt. A gyermek nevelése nem az iskolában vagy az utcán zajlott, mint manapság, hanem a családban, a rokonságban, a tágabb közösségben, és mindenki felelősséget érzett és vállalt a másikért. A becsületet, a tisztességet, a tiszteletet, a munka szeretetét már otthon megtanulta a gyermek, és nem szavakból, hanem a szülők, nagyszülők, rokonok példájából. Anyanyelvünk rejtelmait és szépségét, népünk hányatott sorsát, népdalaink panaszos vagy hamiskás üzenetét nem könyvekből,

kazettákról tanulták, hanem a mindennapi munka, a családi történetek mesélése, dallamok éneklése közben.

Hová lett mindez? Eltűnt, mint a tavalyi hó. A gyermekeket ma nem a szülők, nagyszülők nevelik, hanem az iskola, a pajtások, az utca, a televízió, a számítógép. A becsület, a tisztesség, a tiszteletadás, a munka becsülete leáldozóban van. A rokonságot nem ismerjük, így nem is tartjuk, jó, ha gyermekeink legalább a nagyszülők nevét ismerik. Munkavégzésünk hiányos és felületes, átesünk rajta, hogy minél hamarabb „letudjuk”, lehetőleg minél kevesebb erőfeszítéssel, de fenntartva a látszatot. Anyanyelvünkbe idegen szavakat és kifejezéseket keverünk, történelmünket nem ismerjük, népdalainkat nem énekeliük. Gyermekeink felnőnek *maguktól*, és ugyanúgy próbálják átügyeskedni az életet, ahogy azt a felnőttektől látják.

Itt van az egyházközség. Hajdanában a vasárnap ünnep volt, Istennek és egymásnak szentelt, áldott idő. Lehetett tavasz, nyár vagy ősz, legnagyobb dologidő, az emberek megálltak, megpihentek és hálát adtak Istennek az erőért, az életért, az áldásért. Akkor is jött eső, szél, akkor is sürgetett a munka, amit két kézzel vagy állati erővel végeztek nehézkesen és lassan, de az Úrnak szentelt napot, az ünnepnapokat hűségesen megtartották. Volt és került idő és alkalom mindenre – nem úgy, mint ma. Nemcsak a saját ház készült el, hanem Isten háza és más egyházközségi épületek is, nem drága, fizetett mesterekkel, hanem közmunkával, áldozattal, hittel és verejtékkel. Férfiak és nők, öregek és gyermekek együtt imádkoztak, együtt énekeltek a zsoltárt, és ha valaki hiányzott, azt nem a kényelem vagy más foglalatosság tartotta vissza, hanem a betegség. Milyen szép volt a távol maradót meglátogatni és azzal biztatni: „Adjon Isten részt a könyörgésből.” A családi ebéd után pedig milyen jó volt rokonokat látogatni vagy egyszerűen kiülni a kispadra, és a közösség gondjait osztani, tenni-venni. Az egyházfenntartási járulék pedig nem sötét árnyékként lebegett a fejük felett, hanem természetes kötelezettség volt, mert tudták és érezték azt, amiről ma nem akarunk tudomást venni – hogy az egyházközség a *miénk*, hogy az a pénz vagy áldozat, amit rá szánunk, azt *magunkra* szánjuk, az *nekiünk* térül meg.

Lassan már ez is a múlté. A templomban jórészt csak a nagy ünnepek alkalmával mutatjuk meg magunkat, akkor is hangsúlyozva, mekkora áldozatot hozunk, hogy ennyi időre is megálltunk mindennapi rohanásunkban. Mivel a rendszeresség hiányzik, gyermekeink sem járnak, jó, ha konfirmációkor legalább tudják, merre nyílik a templom ajtaja. Az egyházfenntartást is nehezebben akarjuk fizetni, ímmel-ámmal, mint amit nem Istennek és közösségünknek adunk, hanem – a papnak. Az őseink építette templomra és egyházi épületekre nincs idő, pénz, áldozat; adjon más!: az állam, az egyetemes egyház, teremtsen elő a pap,

elvégre az ő dolga. Hogyan is lehetne megszeretni és ragaszkodni ezekhez az épületekhez, hogyan is lehetne szellemiségüket éltetni, ha csak hébe-hóba „veszszük igénybe”?

Végül a faluközösség és a társadalom is fontosabb szerepet játszott életükben, mint ma. Bajban, örömben, munkában, segítségadásban ott volt mindenki, számon tartva nemcsak a rokonságot, de a falusfelet is, akivel együtt kell élni békességben, egyetértésben, szeretetben. Ma becsukjuk a kaput, és megkönnyebülünk, hogy kizártuk a világot, a szomszédot, a közösséget, és törődhetünk a magunk bajával.

Látjátok, kedves Testvéreim, mennyire igyekszünk ezt a kötelező mérföldet is kicsalni életünkéből és közösségeink életéből! És akkor hol van ettől még a második mérföld, amelyről Jézus beszél?

Azt mondtam: az első mérföld emberi életünk feladata. A második, amelyről Jézus beszél, az istengyermeki mivoltunk feladata lenne, de ehhez a második mérföldhöz csak nagyon kevesen jutnak el. Kevesen, mert ennek előfeltétele az a kényelmetlen első mérföld – azok a kötelességek, amelyek emberi életünk velejárói, és amelyek alól szabadulni igyekszünk.

Jézus hitt és bízott az emberben mint Isten gyermekében. Meglátta mindenki a lehetőségét ennek a második mérföldnek, amely nem a kényszerben, hanem a szeretetben gyökerezik.

Hogy nem volt felesleges és idealisztikus ez a hite, arra van bizonyíték.

Őseink nemcsak az első mérföldet tették meg, de volt hitük, szeretetük, erejük a másodikhoz is. Ha nem így lett volna, ma nem állhatnánk itt. Mi még itt vagyunk, de hogy 20–30 év múlva lesz-e, aki itt álljon, az már kérdés. Az már régen nem attól a második mérföldtől függ, hanem az elsőtől. Az elsőtől, kötelességeink vállalásától egyéni, családi és közösségi életünkben. Mert ha ezeket a kötelességeket tisztességesen vállaljuk és elvégezzük, talán megértjük és felfedezzük a második mérföld lehetőségét és szépségét is.

Ebben segítsen minket az Isten! Ámen.

Lőrinczi Lajos

Szolgálj az Úrnak!

„Távol legyen tőlem, hogy vétkezzem az Úr ellen, és ne imádkozzam többé értetek. Sőt inkább tanítalak majd benneteket a jó és egyenes útra. Csak féljétek az Urat, és szolgáljátok őt teljes szívből...” (1Sám 12,23–24)

Emlékeztek-e még, Testvéreim, Józsuének a tévelygő néphez intézett szavaira? – „Válasszátok ki még ma, hogy kit akartok szolgálni. De én és az én házam népe az Urat szolgáljuk!” Nos, itt, ma „a történelem ismétléseként” ugyanerről van szó. Mindenekfölött, minden sérelmed, jóléted, bánatod, örömed, munkád mellett vagy ellenére – az Urat szolgálj!

Ha Izrael történetében Mózes a vallás, a szabadság és a törvény megteremtője, akkor Sámuel a népből nemzetté váló válás prófétája, a királyság intézményének megalapozója, Isten hatalmának képviselője által.

A fenti verseket Sámuel a prófétáktól ismerős szent haraggal mondja el, mivel a nép – a próféta minden intése ellenére – nem tud megmaradni Isten egyenes útján; erkölcstelenül, bálványok imádatával éli életét.

Az idézett szöveget, textusunkat gondolati vonalai mentén két részre oszthatjuk. A 23. versben Sámuel magáról beszél: „Távol legyen tőlem, hogy vétkezzem az Úr ellen, és ne imádkozzam többé értetek, sőt...” Az elkéseredés hangját halljuk, a prófétai haragét. Sámuel minden munkáját sárba tiporva látja. – Hát hiába volt minden intés? Hiába volt minden ostromozás és fenyegetés? Hiába „tette ki a lelkét”, áldozta fel ifjúságát és szentelte a népnek egész életét? Mégis a maguk útját járják, és elfeledkeznek az Úrról?!

Mi tagadás, egyszerű döntésből fakadó magatartás volna, ha Sámuel most azt mondaná: ilyenek vagytok, ám lássátok! Meg lehetne érteni, ha csalódottan a lovak közé dobna a gyeplőt, mint annyi mai megsértődött, munkáját megcsúfolva látó ember. Csakhogy Sámuel nem hétköznapi személyiség! Nem egyszerűen Sámuel, hanem Sámuel próféta! Prófétaként pedig az Úr szolgálja. Lelkében ott munkál Isten lelke, ereje lobog, a könyörülő Istentől tanult irgalmat, a szeretet Istenének ragaszkodásával csügg népén, a soha nem roskadó prófétai hit hevíti.

Nem fordít hátat hát, hanem azt mondja: nem azért, mert megérdemlitek, hanem az Úrért, hogy ne vétkezzem hivatásomban, s azért, mert fáj a szívem ér-

tetek. Imádkozom, hogy jó útra térjeteek. Sőt újra meg újra megtanítom nektek az egyenes utat.

Isten valóságos szolgáljaként, a hit magaslatán, a példaképek sorában tornyosul előttünk és népe előtt Sámuel próféta. Alakjával, szavaival mintegy sugallja az örök újrakezdés felhívását: „Ember tervez, odalesz / Kezdd el, újra kezdd.”

A második (24.) vers a nép magatartásáról mintegy feltételként emlékezik meg: „Csak féljétek az Urat és szolgáljátok őt teljes szívvel!”

Megfigyelhető, hogy az ószövetségi nép hite félelmen alapszik. Az Ószövetség Istene a legmagasabb hegy tetején lakik; mennydörgésben, dögvészekben, idegen hódítók hadjáratában mutatja meg erejét. A jót, az akarata, törvénye szerinti életet jutalmazza; a rosszat, a tévelygést, a törvénysértést, az erkölcstelenséget, elsősorban a bálványimádást bünteti. A boldog élet feltétele: az Úr félelme. Az ember igyekszik betölteni Isten akaratát, mert fél a büntetéstől. Ezt jelenti itt is a: „féljétek az Urat!” felszólítás.

Jézus és az Újszövetség Isten tiszteletének és imádásának más okát, miéért és célját találja meg. Jézus átéli Isten közelségét. Nem mennydörgő, vaskezü kormányosnak ismeri meg az Istent, hanem szerető, jó Atyának, minden élet forrásának, akiben az ember – hogy Pál szavait kölcsönözzük – *él, mozog és van*. A Jézust követő ember ezért nem félelemből hisz, nem egy külső akaratnak engedelmeskedik, hanem belső felismerésből vallja meg és követi Istenét. Azért, mert tapasztalja Isten jelenlétét életében, megérzi azt a belső teljesség-töltetet, amelyet jelenléte kölcsönöz. A jézusi ember hite nem a korlátlan hatalomra, hanem a korlátlan szeretetre adott válasz.

A szolgálat, amelyről a próféta beszél, ebből a kétféle felismerésből táplálkozik. Az ószövetségi ember fél az Isten büntetésétől, ezért szolgál, ezért igyekszik eleget tenni minden kötelességének. Az újszövetségi, jézusi ember, lelkében Isten szeretetével, önként szolgál az Úrnak, s ez örömmel tölti el, életének ez ad értelmet.

Egyszerű példával lehet szemléltetni ezt. Van gyermek, aki apja kegyetlen verésétől rettegve mindent elvégez, amit szülője számára kiró. De *csak annyit*, és azt sem szívesen. És van gyermek, aki anélkül, hogy bárki is kérné, önként elvégez egy csomó munkát, többet, mint amit elvárnának a szerető szülők, csak hogy örömet szerezzen. És ez számára is öröm.

Nekünk is szól a felhívás: szolgáljatok az Úrnak! De mit jelent ez az elmondottak fényében? – Jó, ha a lelkünkben marad egy kis félelem az Úrtól, akinek kezében van az életünk, családunk, a világ élete. Azért jó, mert gyarlók vagyunk, hajlamosak erkölcsi, vallás erkölcsi kötelességeink elhanyagolására. De sokkal

jobb, ha Jézussal s az ő példájára járva, a naponkénti imádkozás és Istenre-figyelés során megérezzük, megértjük Istenünk nagy szeretetét. És apránként eljutunk oda, hogy nem a büntetéstől való félelemből, hanem önként, szeretetből vállaljuk a szolgálatot, amely osztályrészünkül jutott. Mert az ilyen ember már nemcsak kötelességét végzi el, nemcsak fizetségért dolgozik, hanem azért, mert ez neki lelki megnyugvást és boldog perceket szerez.

Az Úrnak szolgálni – ez a szeretet kettős parancsának betöltését jelenti. A több munka önkéntes vállalását még akkor is, ha visszaélnék vele, akkor is, ha más azt meg nem értheti.

A fontos az, hogy Istennek adom, s ez nekem öröm. Ámen.

Bálint Róbert

Mindennapi reménységünk: Isten

„Reggel pedig harmat hullott a táborra körös-körül. Amikor fölszikkadt a lehullott harmat, apró szemcsék borították a pusztát, mintha apró dara lett volna a földön. Amikor meglátták ezt Izrael fiai, azt kérdezték egymástól? »Mi ez?« Nem tudták ugyanis, hogy mi az. De Mózes megmondta nekik, hogy ez az a kenyér, amelyet az Úr adott nekik eledelül. Ezt parancsolja az Úr: »Szedjen belőle mindenki, amennyit meg tud enni, fejenként egy ómert vegyetek lélekszám szerint; annyit szedjete, ahányan egy sátorban vagytok!« Izrael fiai így cselekedtek, és szedett ki többet, ki kevesebbet. Amikor azután megmérték ómerrel, nem volt fölösleges annak, aki többet szedett, sem hiánya annak, aki kevesebbet szedett. Mindenki annyit szedett, amennyit meg tudott enni. Mózes azt mondta nekik, hogy senki se hagyjon belőle másnapra. De nem hallgattak Mózesre. Voltak, akik hagytak belőle másnapra is, de az megkukacosodott és megbüdösödött. Ezért megharagudott rájuk Mózes. Így mindenki annyit szedett reggelenként, amennyit meg tudott enni. De ha már forrón sütött a nap, megolvadt.” (2Móz 16,13b–21)

„Én vagyok az élet kenyere: aki énhozzám jön, nem éhezik meg, és aki énbennem hisz, nem szomjazik meg soha.” (Jn 6,35)

Nagytisztelétű Profeszor és Tanár urak, tisztelt Diákok, kedves keresztény Testvéreim!

Megtisztelő érzés a Protestáns Teológiai Intézetben végezni szolgálatot.¹ Tíz év távlatából nézek vissza, és tudatosan bennem, hogy már nem a magát otthon érző ember szavával szólalok most meg, hanem mint jó ismerős, akit inkább az emlé-

¹ Az egyházi beszéd 2011. január 20-án az egyetemes imahét keretében tartott istentiszteleten hangzott el.

kek, mintsem a jelen ismerete köt ide. Üzenetem megfogalmazásának módja is jelenlegi élethelyzetemből fakad. Nem vonatkoztathatok el attól, hogy elsősorban falusi gyülekezetek, kis közösségek lelkésze vagyok, az evangéliumot nemcsak ünnepnapokon és vasárnapokon hirdető, hanem a gyülekezeti és a társadalmi valóságban benne élő lelkész. Ma a reménységről szeretnék szólni. És csak ennek fényében tehetem. Hadd kezdjem egy megállapítással:

A reménység a lélek kenyere. Ahogy a testnek szüksége van a kenyérre és a vízre, úgy van szüksége táplálékra a léleknek is. Ahogy a testnek szüksége van az erőre, úgy van szüksége a léleknek is a remény erő adó, felüdítő kisugárzására.

Testi nincstelenségéből és lelki reménytelenségéből áll a zsidó nép élete Egyiptomban. Hol van már az az idő, amikor még József oltalma alatt éltek! Most sanyargatás, nélkülözés, megvetettség az osztályrészük. A betevőért naphosszat kell verejtékezni, s a nép lassú, de biztos pusztulásra van ítélve. A birodalom ellenségeivé váltak. Elsőszülött fiaik sorsa a halál. A jövő nemzedék pusztulásával a nép sorsa is pusztulás.

Ebből a kilátástalanságból gyűjti össze őket az Úr. A lassan, de biztosan elérkező sorvadásból hívja el őket az Ígélet Földjére! Amikor már nincs holnap, amikor már a jelen is kín, aszott és száraz a szájpadrás, a lélek, mint az égetett tégla: akkor zúdul a népre – mint a bőség – Isten szabadítón üdítő áldása... Van remény! Van holnap! Van élet!... Nehéz feldolgozni. Nehéz elhinni. Szinte alig lehet azonosulni vele... De kapva kap a nép a menekülés reménysége után. Isten küldötte, Mózes szavára elindul, és az Úr meghálálja a bizalmat. Vezeti őket, vigyázza és óvja őket. Így menetel a nép Kánaán földje, az Ígélet Földje felé. A remény megérinti a lelket. De a test igen hamar követeli a maga jussát, és zúgolódnia kezd a nép: táplálékot akar... Ahogy a test erőtlenedik, úgy erőtlenedik meg a lélek reménye is. A beidegződött félelem, amely a test sorvadásából fakad, megtöri a lélekben még meg nem kapaszkodott reményt. Csak az égető szükséglet és a félelem marad: Mi lesz velünk? – Visszaköszön a sanyargatott múlt, a hiány érzése és félelme. A remény nélküli test szólal meg, a remény nélküli éhség... Még nem kész a nép – lélekben még semmiképpen sem – a rá váró Kánaánra...

(Alig múlt fél éve annak, hogy a San Francisco melletti Berkeley-ben találkoztam ismerősömmel, nevezzük – modjuk – Jacknek. Egy hajléktalanok és a mélyszegénység témájában megrendezett előadássorozaton vettem részt az egyik presbiteriánus teológia konferenciatermében. Az Egyesült Államokban, ahol a táplálék kérdése általában nem tartozik a legtöbb ember égető gondjaihoz, ilyen alkalmakkor mindig szolgálnak fel valami enni- és innivalót. Épp ez volt az a körülmény, ami még az előadások megkezdése előtt újdonsült ismerősömré irányí-

totta a figyelmem. Furcsának és nem képbe illőnek találtam, hogy egy rendesen öltözött középkorú férfiú, környezetéhez nem illő módon, mohón járja körül az asztalokat, és gyűjti az ételt szájába, zsebébe... Nem kellett sok idő, hogy megértsem a dolgot. Jack ugyanis egyik meghívott előadó-vendége volt a találkozónak. Amint kiderült, életéből több mint tíz évet töltött hajléktalanként Los Angeles utcáin, a kábítószerfüggők, a lecsúszottak, a társadalmilag kirekesztettek világában. Része volt a test nyomorúságában, és a lélek reménytelenségét, a pusztulásba való süllyedés halált hozó érzését is mélyen megtapasztalta. Lecsúszott életével egy súlyos baleset következtében szakított. Autó gázolta el, de csodával határos módon megmenekült a haláltól. Ekkor értette meg, hogy Isten újabb esélyt adott neki. „Az Űr csodát tett velem! Megmentett engem” – mondta... S azóta igyekezett visszatornászni magát az életbe. Családjával újra kapcsolatot épített ki, végül Isten iránti szeretete és hálája a teológiai képzés felé irányította lépteit. Közösségi lelkészként akar segíteni másokon.

Találkozásunk idején már révbe ért élete, de még mindig nem tudta megszokni a mindennapi létbiztonságot. Teste s még teljesen le nem vetkőzött, beidegződött félelmei nem engedték, hogy teljes egészében átadja magát új, megváltozott élete körülményeinek. Pedig Isten megtartó munkáját személyesen tapasztalta meg életében. De néha még a megváltás sem elég: az egyszerű katarzisz-élmény. Ismerősöm története számomra azt sugallja: az Űr való ráhagyatkozást napi szinten kell megtanulni. A reményt, a *mindennapi betevő reményt* az Űrban újra kell tanulni.

Hasonló helyzetben van a zsidó nép is, amikor táplálékért kiált. Ekkor adja az Űr a mannát. Ez az a kenyér, amelyet az Űr adott a népnek eledelül – mondja Mózes. Nem a megszokott módon kaptátok, s nem is az, amit eddig ismertetek, nem az, amiből eddig is részsessedtetek, hanem *ez az a kenyér, amelyet Űr adott!* Fogyasztani is másképpen kell. Mindenkinek jut. Mindenki jóllakhat belőle. De félretenni belőle, felhalmozni nem lehet. A nép gyűjteni kezdi, s meglepődve látják, hogy tényleg mindenkinek jut. Természetes az is, hogy vannak, akik próbálkoznak a következő napra is félretenni – de amit gyűjtenek, megromlik, ehettelenné válik.

Hangsúlyozni szeretném a mozzanat *másságát*, a megszokottól való eltérést, a szakítást az addigi élet minden megnyilvánulásával. Isten megszabadított népe számára átalakul a valóság. Most már az Űr oltalmában vannak. Az Űr törvényei mások: amit az Űr ad, az mindenki számára elég. A nép még nem szokott hozzá a gondolathoz, Isten tehát remélni tanítja a népet. Nagyon fontos mozzanatát látom ebben a manna történetének. Isten a manna egyetlen napra elegendő áldá-

sával próbálja szoktatni a népet a benne való bizalomra. Először arra tanít, hogy Isten oltalmában mindig van táplálék: ma is, holnap is, holnapután is. Rábízhatod magad Istenre!

Másodszor arra tanít, hogy ez mindenki számára elég. A történetből azt halljuk, hogy akár sokat, akár keveset gyűjtöttek, végül mindenkinek annyi jutott, amennyire szüksége volt. Isten új rendre készíti népét: egy olyan közösség megalkotására, ahol mindenki szükséglete szerint részesül a javakból. A manna csak ma jó, csak mára szól. A közösség *csak annyit* kap, amennyire minden tagjának szüksége van. *De mindenképp elég lesz* mindenki számára.

Thomas Robert Malthus a 18–19. század fordulóján kifejtett elmélete szerint a népességnövekedés gyorsabb, mint a létfenntartási cikkek termelésének az üteme. Vagyis a Föld egy adott ponton nem lesz képes eltartani az egyre növekvő népességet. Ő a maga rendjén 7 milliárdra becsülte azt a számot, amelynek elérésekor a katasztrófa bekövetkezik. Az idén elérjük! Jó hír, hogy egyes kutatók állítása szerint a Föld akár 10 milliárd embert is képes eltartani – néhány megfelelő intézkedéssel. Rossz hír, hogy nem feltétlenül az erőforrások szűkössége a legnagyobb probléma – bár egyértelműen fenyegető valóság –, hanem azok használata, eloszlása, az azokkal való (vissza)élés módja. Az ember mohóságának mértéke pedig határtalan, s a mások sorsáért való felelősségvállalás, a felelősségteljes gondolkodás és az önmagunk kényelméről való lemondás nem feltétlenül sorolható erősségeink közé.

A zsidó nép pusztai vándorlása kapcsán úgy is fogalmazhatnánk: a megmaradáshoz az atomizálódó, a közösségi felelősségvállalástól leszakadó, embertársától eltávolodó ember, a csupán önértékéért harcoló egyén helyett a magát közösségben meglátó emberre van szükség. Ennek a közösségnek az a jellemzője, hogy vigyáz, odafigyel minden tagjára.

A fentieket összefoglalva elmondhatjuk, hogy a manna a zsidók néppé fejlődéséhez szükséges eszköz Isten kezében. Azt is mondhatjuk, hogy a zsidó nép önazonosságtudat-formálódásának elengedhetetlen eszköze. Mert mi a zsidó nép önazonossága? Az, hogy ők *Isten népe!* Isten népének alapvető jellemvonása pedig nem más, mint az Úrba vetett bizalom és a minden tagjára – mint Isten gyermekére és egymásnak testvérére – egyenként odafigyelő, megtartó közösség.

Nagyon érdekes az is, hogy a manna mint Istentől kapott táplálék csak a pusztai vándorlás éveit „tart”. Ahogy a nép lábát az Ígélet Földjére teszi, Isten tovább nem „szolgáltatja” számukra az eledelt. Az Isten népévé összeforrott közösségnek most már – megerősödött identitása birtokában – boldogulnia kell.

A manna kérdése az Újszövetségben is előfordul, mégpedig János evangéliumának 6. fejezetében. A Jézust arra kéri, hogy igazolja magát: „És te milyen jelt mutatsz, hogy miután láttuk, higgyünk neked? Mit cselekszel? Atyáink a mannat ették a pusztában, ahogyan meg van írva: Mennyei kenyeret adott nekik enni” (Jn 6,30b–31). A Jézus korabeli zsidó nép válságban van. Politikai elnyomás és belső megosztottság az osztályrészük. Táplálékra van szükségük: megerősítő, hitet és reményt adó, felüdítő táplálékra. De Jézus elutasítja őket.

Először is azért, mert a manna a pusztai vándorlás tápláléka, és nem az Ígéret Földjének tápláléka. A nép azonban az Ígéret Földjén van, ahol a pusztai vándorlás hitében megerősödött nép gyümölcsén, tudásán felnőve kellene magáról gondoskodnia. Másodszor azért, mert a manna a külvilágtól elzárt, magában megerősödő, önmagára találó közösség tápláléka. A nép jelenlegi gondja éppen az, hogy önazonosságát az idegen, külső hatások által látja veszélyeztetve. De a megoldás nem egy újabb pusztai vándorlás. Nem elszigeteltségben, bezárkózásban, hanem más népekkel való kapcsolatban kellene megmaradnia. Harmadszor, bár a manna Istentől kapott táplálék, mégis van benne kényszerűség: nem igazán van a népnek választási lehetősége; erős a külső kényszer. Ezzel szemben a Jézus korabeli népnek a belülről jövő „kényszerűség” kellene hogy adja a megtartó táplálékot. Isten törvényeit és útját belső készletéből, kényszer nélkül válaló közösségre lenne szükség.

A szükségletek szempontjából az igény a régi. Csakhogy megváltozott az élethelyzet. És ebben a megváltozott élethelyzetben, bár ugyanúgy szükség van a mindennapi betevő remény megtalálására, az Istenben való feltétlen bizalom ébredésére, a közösség tagjait támogató, megtartó, gondoskodó erejére, a megoldás elérésének más útja van. Jézus a manna helyett egyebet kínál: „Én vagyok az élet kenyere: aki énhozzám jön, nem éhez meg, és aki énbennem hisz, nem szomjazik meg soha.” (Jn 6,35b) A tanítása igazságán, életének példáján kialakuló és az általa továbbított reménység által megerősödő, belső elhatározásból vállalt közösség lehetőségét kínálja. Nem máról holnapra megtartó táplálékot, hanem életadó reménységet kínál. Csodaszerűen hat a Jézus halála után létrejövő keresztények számának – üldöztetések ellenében is – alig két évszázad alatti hatványozott növekedése. Csodaszerűen hat egészen addig: amíg megértjük, hogy hitük nemcsak a megtartásra volt elég, hanem továbbadásra is; amíg megértjük, hogy az életvitellé vált reménység kifelé is megmutatkozik: hitelesnek látszik, hitelessé válik. A gyülekezetben reménységgel megtört kenyér hiteles gyakorlata és példája vonzerő a reménytelenséggel küzdő világban.

Kedves fiatal, jövődöbeli Kollégák, tisztelt Professzor urak! Felekezeteink, egyházközösségeink az évszázadok tapasztalatán megedződött közösség tanulságain nőttek fel. Gyülekezeteink jó része *pusztát megjárta* és *pusztában megmaradt* közösség. Templomaink, épületeink és közösségeink így épültek fel, kipróbált és megpróbált alapokra. Engem még ilyen közösségek szolgálatára készítettek fel, és ennek szolgálatában képzeltem el életemet. Az elmúlt időszak azonban, amely a felkínált reménységgel kezdődött, és amely felajzott hangulatban lóditott neki az új lehetőségeknek, időközben ezen értékekre épülő közösségeinket sok helyen darabokra törte, esetleg alapjaiban rázta meg.

Lényegesen más kép vár a mai gyülekezetbe érkező szolgálattévőre, mint akár tíz esztendővel ezelőtt. Már az idillikusan hívogató falusi közösség képe is egyre inkább foszladozik. Egyfelől azáltal, hogy a társadalom felépítésében, működésében jelentős változások mentek végbe. Megnőtt az emberek közötti érintkezés tere; még zárt közösségeink is „nyiladozni” kezdtek. A csak egy közösségre szorító emberi kapcsolatok (pl. falu) kitágultak, nagyobb távolságokra nyúlnak, ezáltal gyengítve a befelé húzó szálak erősségét és kapcsolatok mélységét. A globalizált világ hatásai megállíthatatlanul töltik be a köztereket, de családi hajlékaink „belső” szobáját is: meghatározzák és átformálják életünket. Akár szomorúan is állapíthatjuk meg, hogy a földrajzi távolság lecsökkent, a lelki távolság nőtt az emberek között.

Másfelől az előbbi feltételek elindítottak egy folyamatot, amelynek révén a ma emberében erős a késztetés arra, hogy halmozzon. Az egyik nagy probléma, amely erre a felhalmozásra készíteti az embert, éppen a reménység elvesztése a közösségi cselekedet értelmében. Mindenki a maga számára akarja biztosítani a jövőt, mert nem bízik abban, hogy a közösségi befektetés eredményhez vezetne. Nincs reménye az embernek a közös, egymásért való munkában. Talán Isten szerető gondviselésében sem?! Nem véletlen, hogy felhalmoz, mint ahogy az sem véletlen, hogy a felhalmozott javak – Károli szóhasználatában – „megbűszhődnek”, azaz romlást hoznak a közösségre. A reménység megtörik a testi szükség akaratán.

Kedves fiatal Kollégák! Szerekezetileg, lelkileg és lehetőségekben megváltozott közösségek hangulatával kell szembesülnünk. De ez nem ok arra, hogy a reménytelenség hangját szólaltassam meg. Mert a reménység vágya épp úgy ott van közösségeink életében – akár tudatosan, akár megfogalmazatlanul –, mint a pusztá vándorló népében vagy mint a Jézustól jelet kérőkben. Egyetlen kérdés, hogy a meglévő hiányt hogyan igyekszünk pótolni?! Figyelembe kell vennünk, hogy külső környezetünket aligha tudjuk kizárni, így az éhséget csillapító eledel ma nem a manna, hanem a belső meggyőződésből fakadó hit és életvitel. De an-

nak is tudatosulnia kell bennünk, hogy ha kizárni a világot nem is tudjuk, arra befolyással lehetünk az egyetemes élet lüktetésébe bekerülő őskeresztény gyülekezetek nehézségben segítséget, reménységet, alternatívát adó, befogadó, hiteles életmódját gyakorolva.

Feladatunk nemcsak történelmi és vallási azonosságunk megtartása, hanem a jézusi tanításon alapuló közösségként nekünk a jelen életre is érvényes reménységet és hitet kell ébreszteni, megerősíteni és továbbadni. Feladatunk a kenyeret reménységgel megtörő, az életet reménységgel megosztó és megélő közösségre való igényt ébreszteni és erősíteni. Feladatunk ilyen közösség tagjaivá válni.

Nagy kihívás? Az! De Isten áldása és minden napra jutó reménysége velünk van és lesz ebben a munkában. Ámen.

KÖNYVSZEMLE

Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest, 2009. 163 oldal.

Tükröt tartó, egyéni és egyházi önvizsgálatra készítő könyvet vehet kezébe az érdeklődő, ha elolvassa Fekete Károly debreceni gyakorlati teológiai professzor legújabb könyvét. Egyetérthetünk dr. Bölcskei Gusztáv püspökkel, aki „hálaadó adósságtörlesztésnek” nevezi a művet, amely 2009-ben, a Barmeni Nyilatkozat megszületésének 75. évfordulóján jelent meg, hiszen egyrészt hálával tartozunk azoknak, akik a legnehezebb időkben megfogalmazták az egyház létezésének indokoltságát és világban betöltendő szerepét, másrészt meg az utókor felhalmozott adósságát törleszti azokkal szemben, akik életükben és munkájukban komolyan vették a Nyilatkozat tételait és a belőle sugárzó mértékadó szellemiséget.

Miről van szó? – Arról a már-már heroikusnak ható cselekedetről, amely által az 1934. május 29-e és 31-e között Wuppertal város Barmen kerületének református templomába összegyűlt 139 résztvevő – reformátusok, evangélikusok és az ún. „uniált egyházakhoz” tartozók – elfogadott egy olyan teológiai nyilatkozatot, amelyben kiálltak az evangéliumi protestáns hitigazságok

mellett, és tiltakoztak a nemzetiszocialista eszmék ellen.

Az előtörténethez hozzátartozik, hogy a harmincas évek elején megalakult Német Keresztyének egyházához tartozók, a Deutsche Christen tagjai az Evangélium szellemiségével homlokegyenest ellenkező elveket kezdtek vallani: azt hirdették, hogy ők elsősorban németek, és csak azután keresztények, elvetették az Ószövetséget, és az Újszövetséget is meg akarták tisztítani a zsidó elemektől, Hitler uralomra jutását Isten általános kijelentésébe beletartozó eseménynek tartották, és azt vallották, hogy a gyülekezetből ki kell zárni a zsidó származású egyháztagokat. E törekvések ellenében indult meg az az ellenzéki mozgalom, amely a Hitvalló Egyház és a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megszületését eredményezte. Teológiai-szellemi atyjuk Karl Barth akkori bonni teológiai professzor, Hans Asmussen evangélikus lelkész és Thomas Breit müncheni egyházfőtanácsos volt. A barmeni zsinatra ők készítették elő azt a tervezetet, amelyet a különböző hozzászólások és vélemények figyelembevételével a 86 lelkészi és 53 világi küldött egyhangúlag elfogadott.

Fekete Károly professzor könyve Bölcskei Gusztáv *Ajánlásával* kezdődik, ezután következik a *Bevezetés*, amelyben a nyilatkozat jelentőségéről, illetve a lelkiismeretünket nyugodni ma sem hagyó hat tétel időszerűségéről olvashatunk. A szerző azzal indokolja a könyv születését, hogy a barmeni nyilatkozat tanítása nincs eléggé benne az egyházi köztudatban, pedig nemcsak a harmincas években volt hatása, hanem a mindennapokban is vezérelvünk lehetne.

A következő fejezet tartalmazza a zsinat létrejöttének *történeti háttérét*, illetve a zsinat munkálatainak lefolyását és azok közvetlen értékelését. Ezután olvasható maga a *Nyilatkozat*, amelynek külön érdekessége, hogy az a Fekete Károly által nagyra értékelt dr. Török István fordítása, ám 1954-ben, elkészültekor nem jelenhetett meg. Ezek után a szerző tárgyalja az egyes tételek felépítését, a Nyilatkozat szerkezetét, majd a legterjedelmesebb részben a teológiai nyilatkozat magyarázatát olvashatjuk.

A Nyilatkozat önmeghatározással kezdődik, és kimondja, hogy a Német Evangéliumi Egyház alapja Jézus evangéliuma, tagjait pedig „az egy, szent, közöséges és apostoli egyház” Uráról való hitvallás köti össze. Majd arról beszél, hogy a „német keresztyének” tanítási és cselekvési módja oda vezet, hogy az egyház – minden érvényben levő egyházi hitvallás szerint – megszűnik egyháznak lenni. Ezután követ-

kezik a hat tétel, amely az alábbiakat mondja ki: 1. Az Egyház az Igén kívül más hatalmasságokat nem ismerhet el kijelentésként. 2. Életünk minden területén Istennek kell engedelmeskednünk. 3. A keresztyén egyház testvérek gyülekezete, s így a mindenkori politikai meggyőződésnek senkit sem lehet kiszolgáltatni. 4. Az egyházon belüli tisztségek nem jelentenek alárendeltségi viszonyt. 5. Az állam nem tudja az egyház hivatását betölteni, és az egyház sem lehet az államnak alárendelve. 6. Az egyház feladata Isten üzenetének átadása, ezt nem lehet önhatalmúlag választott célok szolgálatába állítani.

A következő fejezet az egyes tételek felépítésével foglalkozik. Eszerint mindegyik tétel elején egy bibliai alapvetés áll, ezt alátámasztja egy rövid teológiai érvelés, és a tételt a hamis tanítás elvetése, cáfolata zárja. Találó Fekete Károly jellemzése, mely szerint a Barmeni Teológiai nyilatkozat „az egyház hivatásáról szóló alkalmi biblia magyarázat”.

A 82 oldalt kitevő, leghosszabb rész a nyilatkozatot magyarázza. A *Bemutatkozás* megjegyzéseket tartalmaz a nyilatkozat bevezető soraihoz, a *Helyzetkép* a történelmi szituációt ábrázolja, míg a *Következtetések* a nyilatkozat mában is érvényes üzenetét mutatja.

Mindegyik tételnek külön címe van, ezt bibliai alapvetés, majd a teológiai érvelés követi, ezután jön a téves tanítások visszautasítása. Mindegyik tételt következtetések zárnak, amelyek-

ben a szerző aktuális kérdéseket is tárgyaló, a Nyilatkozat szellemiségéből táplálkozó véleményeket mond. Görcső alá veszi mai viszonyulásunkat Jézushoz, a Bibliához, a szociális kérdésekhez, megvizsgálja világnézetünket, politikai állásfoglalásainkat, egyházon belüli viselkedésünket, kisebbségi státusainkat, igehirdetéseink milyenségét stb. Tavaszty Sándor, Török István, László Dezső, Eberhard Busch és mások véleménye támasztja alá a következtetéseket, az olvasó sok esetben bólogat, egyetértését kifejezve. A következtetések érthetőek és világosak, bibliai alapokon nyugodnak, és bennük a szerző hangsúlyozza, hogy a mindenkori hitvalló egyházaknak joguk van megszólalni, illetve kötelességük tiltakozni, ha az Evangéliumot önértékek mentén elferdítik. A babitsi „vétkesek közt cinkos, aki néma” érződik abban az érvelésben, amely szerint „aki hallgat, indirekt módon egyetért azzal, amit mások döntenek”.

Külön érdekesség az 5. tétel utáni *Következtetések* végén levő írás, amely a *Néhány megjegyzés igehirdetőknek és igehallgatóknak a „Politika, Nemzet, Nemzetpolitika a Szószéken”* témakörhöz címet viseli. Alapállása az, hogy a közélet történéseire szükséges reflektálni az Ige fényében, de a közélet eseményei sohasem lehetnek a kijelentés forrásává az egyház számára. Wilfried Engemann 2001-ben megjelent *Homiletikája* alapján fejti ki a prédikálásnak/igehirdetésnek a politikához viszonyu-

ló, ma is megfontolandó álláspontját. Elismeri, hogy a prédikáció elkerülhetetlenül politikai jellegű, mert nyilvánosan szólal meg, és prófétai jellegű, de feladata nem az, hogy beleveessen az adott társadalmi-politikai helyzetbe, hanem leleplezni annak visszasságait, s mindezt az Írás szempontjából. László Dezső: *Nép, nemzet, lelkipásztor* című írása ugyanígy próbál eligazítást adni: A történelemnek Isten a kormányzója, ezért a lelkész feladata rámutatni Isten gondviselészerű vezetésére egy nemzet életében. Segítenie kell a nemzet helyes önismeretre jutását, a nemzeti bűnök megbánását, munkálnia kell a nemzeti küldetéstudat megerősítését, és képviselnie kell a szellemi értékek fontosságát. Fekete Károly ezt egészíti ki azzal, hogy a mai lelkészeknek/lelkipásztoroknak óvakodnia kell a „magyar nagypéntek”, „magyar Golgota” stb. szimbolikájának túlhangsúlyozásától, mert ezek nem állíthatók egy vonalba Jézus szenvedésével és halálával.

A magyarázatok a Nyilatkozat záradékával – *Verbum Dei manet in aeternum* – Isten Igéje örökre megmarad – kapcsolatos megjegyzésekkel érnek véget. A latin mondat Ézs 40,8b-t és az 1Pét 1,25-öt idézi, és tudatos visszautalás a reformáció korára, amikor is a speyeri birodalmi gyűlésen hasonlóképpen egy kisebbség élt azzal a joggal, hogy a hit dolgában szembeforduljon a többség akaratával, *protestációt* terjesztve elő V. Károly császár és a ka-

tolikus fejedelmek eljárásai ellen. Ha eddig nem lett volna világos, most már bizonyossággá lesz az olvasó előtt, hogy Barmenben a reformatori örökséget komolyan vevő hitvallók nyilatkoztak, akiket – Török István megfogalmazásában – „az Ige tesz hitvallóvá”!

A könyv azonban itt nem ér véget. A meglepetés erejével hat, ahogyan két konkrét példa révén a Nyilatkozat magyarországi utóéletébe nyerünk bepillantást. Az első írás egy 2007-es, a totalitárius rendszereket elemző konferencián elhangzott előadás, amely *Ifj. dr. Varga Zsigmond mártírúma* címet viseli. Egy olyan fiatalemberről szól, aki teológus éveit a német Hitvalló Egyház és a bonhoefferi elvek szerint működő Teológus Gyülekezet megalapításán fáradozott, amely „a hitvalló egyháztagságra, hitbéli öntudatból folyó missziói munkára, az élet minden viszonylatában szilárd keresztyén erkölcsi jellemre és keresztyén magyar hazafiságra, és mindezek által az Ige szolgálatára való nevelésre” építkezett volna. Később a bécsi gyülekezet lelkésze lett, s amikor egy istentisztelet alkalmával a Gestapo tisztje felszólta a szószékre, hogy megvonja tőle a szót, ő ezt csendes határozottsággal megtagadta. Koncentrációs táborba került, ahol a bibliai Jóbra gondolva tűrte a szenvedést, sőt még társainak lelki-gondozója is volt. Az embertelen bánásmód következtében 1945. március 5-én vértanúhalált szenvedett, kiérde-

melvén a „magyar Bonhoeffer” nevet. Vértanúhalálát a debreceni Református Hittudományi Egyetem falán emléktábla ajánlja az utókor figyelmébe, amelyen jelmondata áll: *Non videri sed esse – Nem látszani, hanem lenni!*

Fekete Károly nemcsak bemutatja Varga Zsigmond mártírúmat, hanem megpróbálja megfejteti azt, hogy mire tanít az alig 26 évet élt, reményteljes fiatalember vállalt sorsa. A választ abban látja, hogy komolyan kell venni tanítványságunkat, észre kell vennünk, hogy a tudományos teológia és a sorskérdések összefüggenek, illetve hogy az eseményeken jelen kell lenni, és azokon mindvégig meggyőződésünket kell képviselni. Párhuzamot von a „sztárolt” emberek és a mártírok között, és az utóbbiak állandóan előjövő időszerűségét tekinti számunkra is mérvadónak, az előbbieket pünkösdi királyságával szemben.

A Nyilatkozat utóéletéhez tartozik az is, hogy 1955-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémia néhány hallgatója, lelkészek és segédlelkészek egy 4 pontból álló „Hitvalló Nyilatkozatot” fogalmaztak meg Barmen mintájára, amelyben az egyház megújulását szorgalmazták, bírálták a misszió megszűnését, és azt, hogy az egyház elfeledte azt a prófétai magatartást, amely nélkül pusztán „kiszolgáló egyházzá” lesz.

Összegzőképpen: *A barmeni teológiai nyilatkozat* elgondolkodtató és állásfoglalásra készítő könyv. A lát-

szólag „csak” történelmi esemény olyan tükörré válik, amelyben a mindenkori egyházak és azok lelkészei és világi tagjai megvizsgálhatják önmagukat. „Unitárius szemmel” olvasva is, a teológiai különbözőségeken túl is folyton érintve érezzük magunkat. A próféta-ság, az egyház hivatása és feladata, a világban betöltött szerepünk stb. egyetemes és szüntelenül megújuló aktualitással rendelkeznek, ezért a könyv olvasása közben állandóan azzal szembesülünk, hogy mondatait nemcsak az „akkor és ott”, hanem az „itt és most” helyzetében is értelmezzük. Azt hiszem, hogy ez bizonyítja leginkább a szerző, Fekete Károly szándékának sikerét: a hat tétel nem hagyja nyugodni az olvasó lelkiismeretét, és személyes és közösségi hitvallásaink (újra)fogalmazására késztet. Ma is tisztázni kell az uralkodó ideológiák hatását egyházi életünkben, ma is ki kell cövekelni az egyház és az állam működésének határait, ma is világosan állást kell foglalni az isteni kijelentés útmutató igazsága mellett, ma is szólni kell, ha az egyházi

hierarchiában nem a testvéri viszony dominál!

Fekete Károly érdeme, hogy életre kelti a történelmi eseményt. Olvasmányosan, érthetően ír, főleg a következtetések alapján érződik, hogy ismeri a mai világnak az egyházakra való hatását, és az ezekre adandó válaszokat. Nagyon jó a Nyilatkozat magyarországi recepciójának a bemutatása, különösen, hogy azt Varga Zsigmond mártíriumának szemszögéből láttatja. Kár, hogy a „Hitvalló Nyilatkozatot” nem kommentálja – minden bizonnyal tanulmányos lett volna!

A könyv borítója egyszerű, a nyomdai munka megfelelő, betűválasztása nagyon jó. Öröm olvasni, aktuális kérdései gyakran megállásra készítenek. Olvasásra ajánlom minden felekezet lelkészének és egyháza ügyéért felelősséget érző világi embernek egyaránt. Adja Isten, hogy általa világosabban tudjuk megfogalmazni szakmai hitvallásainkat és egyházi feladatainkat!

Koppándi Botond

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1–V/2. köt. [Főszerkesztő: Dávid Gyula.] Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2010. 1332 oldal.

Tulajdonképpen örvendeznünk kellene, hogy megjelent a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (RMIL) utolsó két kötete, s ezzel az erdélyi könyvkiadás és szellemi élet egyik legnagyobb vállalkozása zárult le. Íme, felleltároztuk a

Magyarországtól 1918/1920-ban elszakított legnagyobb területegység, s a „hozzákerekített” Románia magyar írásbeliségét. Maradandóvá tettük azt a hősi küzdelmet, amelyet a kisebbségbe került magyarság vívott önálló szel-

lemi élete kialakításáért, megtartásáért. Bár Erdély a történelmi múltban is rendelkezett bizonyos politikai-szellemi önállósággal, a kényszerű határmegvonás, a kapcsolattartás állandó akadályozása idézte elő, hogy a magyar írásbeliség Erdélyben a nagy magyar törzs oldalhajtásaként külön életet kezdett élni. Most, amikor a határok „légisítéséről” beszélünk, s az elszigeteltség egyre jobban oldódik, az erdélyi irodalom újra felzárkózik a törzshöz, s a „romániai magyar irodalom” egyre ritkábban említett – s egyre nehezebben meghatározható – fogalommá válik. Ilyen szempontból ez a lexikon talán a záróköve, összegzése lesz a román államhatárok között kibontakozó magyar irodalom „romániaságának”.

Lexikonunk kezdeményezője, megálmodója Balogh Edgár volt. 1966 táján a *Korunk* főszerkesztő-helyetteseként és az egyetemen a publicisztika tanáraként egyre gyakrabban szembesült azzal, hogy az akkor már közel fél-százados múltat maga mögött tudó romániai magyar írásbeliségnek nincs megbízható nyilvántartása, az itt élt alkotók s a kiadványok adatait csak nehezen lehet begyűjteni egy-egy tanulmány, cikk elkészítéskor. A Bod Péter-féle első magyar nyelvű életrajzi lexikonunk, a *Magyar Athenas* megjelenésének kétszázadik évfordulóját ünnepeltük akkoriban, s ez adhatta az ötletet neki, hogy egy hasonló, lexikon-szerű számbavételt kell készíteni romániai magyar viszonylatban is. Az

átmeneti politikai-ideológiai liberalizálódás 1968-ban tette lehetővé, hogy Balogh Edgár kis közösséget hívjon össze a *Korunk* szerkesztőségébe a lexikon-terv kidolgozására. Ez a tizenegy tagú szerkesztőbizottság Balogh Edgáron kívül Benkő Samuból, Jancsó Elemérből, Jordáky Lajosból, Kacsó Sándorból, Kántor Lajosból, Láng Gusztávból, Mikó Imréből, Réthy Andorból, Sóni Pálból és Venczel Józsefből állt. Mint látható, többségük akkoriban már a hatodik évtizedét taposta. Öten meg sem érték az első kötet megjelenését. Köztük a két alapember, a címszójegyzék kidolgozója, Venczel József és a bibliográfus Réthy Andor. Pótlásukra vont a Balogh Dávid Gyula és Köllő (Engel) Károly irodalomtörténészeket, Gábor Dénes bibliográfust, Szabó Attila természettudományi író, valamint Tóth Sándor filozófust. Közben az 1970-ben megalakult Kriterion Könyvkiadó vált a készülő lexikon „gazdájává”, s a kiadói szerkesztés Dávid Gyulára hárult. Az első kötet anyaga 1974-re állt össze, de a szerkesztés, ismételt lektorálás 1981 elejéig elhúzódott, azután a cenzúra dobta néhányszor vissza a kéziratot, s decemberig követelt javításokat rajta. Úgyhogy csak számos kompromisszum után, az év végén lehetett a nagyváradi nyomdába adni a szöveget, s onnan 1982 februárjának közepén jött ki az első példány.

Szerkesztés közben alakult ki a lexikon jellege, felépítése. Balogh Edgár

közíróként eleve a nagyközönség felé fordult, nem a tudósok, tollforgatók számára akart lexikont készíteni. Ezért az adatolást lehetőleg szövegben kérte, hogy a szócikkek olvasmányosak legyenek. Az irodalom fogalmának azt a változatát fogadta el, amely a 18. századig uralkodott, vagyis minden írott művet ide sorolt. Így a természettudósok, orvosok, matematikusok, mérnökök, művészek szakirodalmi munkássága is helyet kapott a lexikonban, ha magyar nyelvű volt. Szócikk-típusokat kellett kialakítani. A személyi szócikkekön kívül gyűjtőfogalmak, tudományágak, sajtótermékek, magyar jellegű kultúrintézmények, szervezetek, felekezetek kaptak külön címszót. Emellett a nagyobb városok magyar szellemi életét is össze kellett foglalni, s a múlt nagy egyéniségeinek erdélyi szellemi utóéletét, valamint a határ túloldalán élő kimagasló írók erdélyi kapcsolatait szintén szócikkben kellett összegezni. Ezek az utóbbi kategóriák időben és térben is messze kitágították a lexikon határait. Így aztán az első kötetnél volt miért harcolni a cenzúrával. Belekötöttek az időhatárok tágításába, az olyan írók szerepeltetésébe, akiknek eszmeisége nem egyezett az akkori politikával, kisöpörtek minden egyházi személyiséget, vallásos író, ki kellett zárni az országból az utóbbi évtizedekben távozottakat is. A második világégés után beszüntetett magyar intézményekről alig pár sort lehetett írni. Viszont, hogy a lexikont „vigye”, a ro-

mán kapcsolatokat maximálisan ki kellett kerekíteni, a rendszert kiszolgáló írókat gyakran érdemükön felül részletezve bemutatni. Úgyhogy a lexikonnal kapcsolatos eredeti elképzelések jócskán módosultak a szerkesztés, az összeállítás folyamán. A lexikonokra jellemző objektivitást alig lehetett betartani. Mégis sikerként könyvelték el határon innen és túl az első kötet megjelenését. Akkoriban csak ezt lehetett adni!

Az első kötet megjelenése szárnyakat adott Balogh Edgárnak és a szerkesztők többségének. Az akkori gyakorlat szerint, ha egy sorozat első kötetét engedélyezték, a további kötetek már könnyebben haladhattak a kitaposott úton. Balogh minden erejét bevetve, állandó telefonálással és levelezéssel sürgetve munkatársait 1983 decemberére összeállította a második kötetet. Ezúttal szigorúan működött az öncenzúra. Mind a szerkesztők, mind a munkatársak tudták, miről nem szabad írni, mit kell elkerülni, mire jó hangsúlyt fektetni. Még arra is figyeltek a szerkesztők, hogy az akkoriban ellenségnek nyilvánított Kós Károlyt ne kelljen szerepeltetni, s ezért nem az egész K-betűs anyagot, hanem csak a Ke-ig terjedő részét foglalták a kötetbe. Megjelenését mégsem engedélyezték. S az egyre merevebbé váló rendszerben mind kevesebb remény lehetett a kiadásra. Csak Balogh Edgár bízott a folytatásban, s dolgoztatott a következő kötetek anyagán is. Aztán megtör-

tént a fordulat, s a rendszer bukása után azonnal a váradi nyomdába került a kézirat, s 1991-re – meglehetősen gyenge kivitelben – kijött a sajtó alól. A könyvesboltokban az „Index, tiltott könyvek szabadon” feliratú átkötő szalaggal árusították.

A megjelentetés ezúttal nem vonta maga után azt a lendületet a munkában, amit várni lehetett volna. Hiszen minden téren dolgozni kellett, az egész kisebbségi kultúrát új alapokra kellett helyezni, s ez nagyon sok embert teljesen lekötött, elvonta a szócikk-írás időigényes és háládatlan munkájától. Maga Balogh Edgár is belátta, hogy túl a 80. életévén át kell adnia a szerkesztést a fiatalabb Dávid Gyulának, aki már eddig is a kiadó részéről szorosán kapcsolódott a munkához. Megmaradt főmunkatársnak. De Dávid Gyulára is egyre több feladat hárult. Meg kellett újítani az egész szerkesztőséget, s néhány elvi kérdésben is dönteni kellett. Az egyik sarkalatos kérdés az volt, hogy a további köteteknek 1989 legyen-e a felső időhatára. 1989-cel ugyanis nyilvánvalóan lezárult egy korszak, s ami azután következik, már új szempontokat követel; várható volt a gyors kibontakozás, az intézményrendszer kiépülése. Balogh Edgár ragaszkodott a kötetek megjelenés előtti lezárásához, s így a lexikon szinte parttalanul áradt az elkövetkező időkben, úgyhogy a most megjelent kötetek már közel kilenc évtizedet fognak át. A harmadik kötet 1994 tavaszán hagyta el ugyancsak a

nagyváradi nyomdát, s ez lett az első olyan kötet, amely már ténylegesen tükrözte a szerkesztők szándékát.

Az 1990-ben újjáalapított Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) vállalta az intézményi keret biztosítását a következő kötetek részére. Különböző magyarországi hatóságok, alapítványok támogatása lehetővé tette fiatal munkaezők bevonását a szerkesztésbe. Ez a kollektív szerkesztés azonban tésék-lássék módra folyt, s Balogh Edgár 1996-ban bekövetkezett halálával megszűnt az állandó sürgetés, noszogatás is. Dávid Gyula a szakmai igényességet növelte, az eddigieknél jobban bevonta a magyarországi kutatási lehetőségeket. Így azonban szinte kilátástalanná vált egy-egy kötet kéziratának a véglegesítése. A IV. kötet anyaggyűjtését 1995. december 31-ével zárták ugyan, mégis 2002 végéig halasztódott közreadása.

Újabb nyolc év után jelenik meg a kétrészesre sikeredett V. kötet. A nagy késés egyik oka az, hogy az 1990-es évek közepén a pályázási lehetőségek leszűkültek, fiatal szerkesztőségi munkatársak alkalmazása lehetetlenné vált. A szerkesztés átköltözött a Dávid Gyula vezette Polis Könyvkiadó irodájába. S a nagynéha adódó szabadabb időszakában maga a főszerkesztő írta a hiányzó szócikkeket, bár néhány egyetemi tanszék fiatalabb munkatársait sikerült megnyerni nagyobb összefoglalások elkészítésére. De a „törzsmunkatársak” szinte mind elmaradtak,

mert már-már kilátástalannak tűnt a zárókötet megjelentetése. A feldolgozandó anyag is – főleg a személyeket és intézményeket illetően – állandóan bővült. Úgyhogy a cikkek jelentős részének már az 1989 utáni állapotokat kellett tükröznie. Ez a lexikon inkább csak címében lehetett azonos az első két kötettel. És mégis – Dávid Gyula kitarásának és egyéni teljesítményének köszönhetően – 2010 nyarán az utolsó, kettős kötet is megjelent.

A RMIL rekordot döntött a magyar lexikon-irodalomban. A hozzá legközelebb álló, egyszemélyes szerkesztésű Szinnyei József-féle magyar írói lexikon 1891–1914 között, tehát 23 év alatt jelentette meg 14 kötetét. Az első magyar nagylexikon, a Pallas 1893–1900 között hozta ki 16 kötetét és 2 pótkötetét. A második, máig alapműként emlegetett Révai-féle nagylexikonnak már több idő kellett: 1911–1935 között született 21 kötete. Itt már közel negyed század telt el a szerkesztéssel. Ehhez mérhető a közelmúlt 19 kötetes *Világirodalmi Lexikona* (1970–1996), ennek közzététele a pótkötettel együtt 26 évet igényelt. Viszont legújabb nagylexikonunk, a *Magyar Nagylexikon* szintén 19 kötete (1993–2004) már csak 11 évet igényelt. Persze, az utóbbi lexikonok mindegyike mögött állandó intézményes keret állt, fizetett munkatársak sora évekig ezeken dolgozott. Az RMIL jóformán csak erkölcsi támogatást élvezett a Korunk, a Kriterion szerkesztősége, az EME és az

EMKE részéről. Mondhatni: Balogh Edgár, majd Dávid Gyula egyszemélyes szerkesztésében született. Így nem csoda, hogy öt (lényegében hat) kötete több mint négy évtizednyi munka nyomán 28 év alatt jelent meg.

Az V. kötet anyaga annyira felgyűlt, hogy ketté kellett osztani, így az V/1. kötet az S–SZ, az V/2. kötet a T–ZS betűs szócikkeket tartalmazza. Mindkettőt a nagyváradi nyomda kivitelezte, kiadóként a Kriterion és az EME szerepel. A főszerkesztő mellett feltüntetett szerkesztőbizottság 11 személyt sorol fel (Balogh Edgár†, Benkó Samu, Gábor Dénes, Kacsó Sándor†, Kántor Lajos, Köllő Károly†, Láng Gusztáv, Sóni Pál†, Szabó Attila, Tóth Sándor, Venczel József†), közülük öten már halottak, hárman távoztak az országból. Így ez a bizottság csak szimbolikus. Reálisabb a 9 tagú szerkesztői munkaközösség, ennek tagjai ténylegesen szócikkeket írtak. A 19 szakszerkesztő egy-egy tudományágat képvisel, s a pázmájába tartozó szócikkek egy részének is a szerzője. A 12 helyi szerkesztő valamely várossal vagy vidékkel kapcsolatos szócikket írt, vagy ottani személyekről szolgáltatott adatokat. Az első kötetben 101, a másodikban 110 munkatárs neve és szignója fordul elő a szócikkek végén. Közöttük is sok az időközben elhunyt, vannak, akik már több mint három évtizede hiányoznak közülünk, de annak idején teljesítették „penzumukat”, s csak most került szócikkük a kötetbe.

A két kötet összterjedelme 1332 oldal, összesen 1100 szócikket tartalmaznak. Mint a főszerkesztő a november 19-i bemutatón elmondta, a kötetek 3 ezer példányban jelentek meg, ez volt a példányszáma a IV. kötetnek is. (Viszont a III. kötet 10, a II. kötet 20, az I. pedig 40 ezer példányban került a piacra!)

Az V. kötet az eredetileg tervezett 2005-ös határidőn is túl, 2009-ig öleli fel az adatokat, úgyhogy kilencven évet fog át. A legidősebb, személyi címszóval szereplő 1843-ban született, a legfiatalabbak az 1970-es évek közepén látták meg a napvilágot. A lexikon törzsanyagát természetesen a személyi szócikkek teszik ki. Ezek egy részét kérdőív alapján sikerült összeállítani, de akadtak olyanok is, ahol lehetetlen volt a születési vagy halálozási helyet/ időpontot tisztázni, esetleg az életpálya vége kinyomozhatatlanná vált. Elvileg legalább egy-két megjelent kötet jogosított fel valakit a lexikonban való előfordulásra, de ezt nem lehetett szigorúan betartani. Ellenben túlzottnak véljük a „tudós személyek” esetében a gyűjteményes kötetekben, antológiákban, emlékkönyvekben közzétett tanulmányok számbavételét. Korábban itt a szerkesztő válogatott, példaként emelt ki néhányat. Az igazi próbatételt a nagy írók életpályájának és munkásságának a felvázolása jelentette. Ezek esetében ugyan elérhető az összegzések, de alaposan mérlegelni kellett a sűrítéshez, válogatni kellett a bibliog-

rafiánál is. Ilyen nagy terjedelmű szócikket kapott Sipos Domokos, Sütő András, Szabédi László, Szántó György, Székely János, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Szilágyi Domokos, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tompa László, Wass Albert. Ők az „igazi” írók. Más, jelentős íróknak csak az utóélete, kultusza, esetleg hatása illeszkedik korszakunkba, ezek neve után többnyire az „emlékezete” kiegészítés áll: Sámi László, Szabó Dezső, Széchenyi István, Szerb Antal, Szigligeti Ede, Tamási Áron, Teleki Sándor, Tolnai Lajos, Vörösmarty Mihály, Wesselényi Miklós, Zajzoni Rab István. Ez utóbbi szócikkek felsorolják az illetőkre vonatkozó romániai megemlékezéseket, tanulmányokat, szépirodalmi, művészeti alkotásokat.

A legnagyobb feladatot az összefoglaló szócikkek jelenthették, hiszen egy-egy fogalomnak, témakörnek, vitának, jelenségnek, irodalmi formának számos vonatkozását, helyi történetét kellett feldolgozni, nem egyszer korábbi összegzések híján, vagyis úttörő munkát végezve. A sajtótörténetet Görffy Gábor és Dávid Gyula, a szabadkőműves irodalmat, a szász-magyar irodalmi kapcsolatokat, a tankönyvkiadást, a transzilvanizmus irodalmát, a Vallani és vállalni-vitát, a Vásárhelyi Találkozó témakörét szintén Dávid Gyula foglalja össze. A sportirodalom és publicisztika László Ferenc, a stilsztika Józsa Nagy Mária, a szakácskönyvek sora Kovács Neme-

re, a színházi sajtó Kötő József, a szociológia Roth Endre, a történettudomány Vincze Zoltán, a zeneírás Benkő András és Judit feldolgozásában kap szócikket. Az egyik legmodernebb média, a televízió igényelte a leghosszabb cikket, Zsigmond Melinda összefoglalását. Hetvenkét hasábon dolgozza fel hazai történetét, s 40 magyarul is közvetítő stúdiót vesz számba. Az egyes, cím szerint e betűkhöz sorolható sajtótermékek szintén – néha igen terjedelmes – szócikkhez jutnak. A kolozsvári *Szabadságot* Tibori Szabó Zoltán, a *Temesvári Hírlapot* Szekernyés János, az *Unitárius Közlönyt* Kovács Sándor, az *Utunkat* és a Benedek Elek indította kolozsvári *Vasárnapot* Dávid Gyula, az *Üzenetet* Jenei Tamás mutatja be – hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

Különösen nehéz feladat volt a nagy múltú magyar városok kultúrtörténetének összegzése. Erre Balogh Edgár rendszerint a helyi szerkesztőket kérte fel, akik bevezetőjükben értékelték az 1919 előtti hagyományokat is, s azok folytatásaként mutatták be a helybéli társaságokat-egyesületeket, sajtót, könyvkiadást, nyomdászatot, színházi életet, néha a zenei és építészeti jellegzetességeket, a rádiózást-televíziózást. E szócikkek gyakran hiánypótlóak is, mert olyan egyesületeket, sajtótermékeket lehet megemlíteni, amelyek az első két kötetből – a sajtócenzúra működése miatt – kimaradtak. E kettős kötetben kap helyet Segesvár (Máté

Attila), Sepsiszentgyörgy (Berde Zoltán – Bartha Katalin Ágnes), Szatmárnémeti (Bura László), Székelykeresztúr (Fülöp Lajos), Székelyudvarhely (Hermann Gusztáv – P. Buzogány Árpád), Szilágysomlyó (Papp Béla), Temesvár (Szekernyés János), Zilah (Seres Zsófia) magyar irodalmi és művelődési életének számbavétele. Két szócikk esetében a meghalt szerző anyagát utóbb ki kellett egészíteni. E szócikkek 11 hasábtól (Segesvár, Szilágysomlyó) 28 hasábig (Sepsiszentgyörgy, Temesvár) terjednek.

A magyar szempontból fontos intézmények is külön szócikket kapnak. A székelyföldi intézmények többsége elnevezése miatt itt kerül bemutatásra: Székely Nemzeti Múzeum (Bartha Katalin Ágnes), székelyudvarhelyi tudományos könyvtár [sic!] (Roth András Lajos), székelyudvarhelyi Népszínház (Dávid Gyula – P. Buzogány Árpád), Teleki Téka (Dávid Gyula). Ide kell sorolnunk még a bukaresti székhelyű, kolozsvári magyar kirendeltséggel működő Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó Rózsa Máriától összeállított történetét.

A lexikon első kötetéből szinte minden felekezeti-egyházi vonatkozást kisépérték a cenzúrázáskor. Balogh Edgár úgy próbálta az így keletkezett hiányt pótolni, hogy mindegyik felekezet kapjon egy-egy külön szócikket, s oda majd sűrítsek be a legjelentősebb tollforgatóik pályaképét, egyesületeik és kiadványaik történetét. Így került be

a II. kötetbe, mindössze hat hasáb terjedelemben az izraelita irodalom. A katolikust viszont elhalasztották egy későbbi kötetre (római katolikus), csak a *Katolikus Munkáslap* képviseli ezt a felekezeti vonulatot. A III. kötettől már az egyes felekezeti írók, folyóiratok, egyesületek is megkaphatták saját szócikküket, úgyhogy ezután az összefoglalásnál egyensúlyozni lehetett: az első két kötetből hiányzókat itt kellett pótolni, a többieket éppen csak említeni. Az V. kötetre a szektairodalom, az újprotestáns felekezetek irodalma (baptista, adventista), valamint az unitárius vonatkozások számbavétele maradt. Az *unitárius* kezdetű szócikkeket (egy kivételével) mind Kovács Sándor írta. Mintaszerűen oldotta meg harminc hasábon az *unitárius egyházi irodalom* összefoglalását. A 19. századi előzmények bemutatása után teológiai szempontból korszakolja a szakirodalmat, az egyháztársadalom alakulását és a sajtóéletet. 1861-től kezdődőleg négy korszakot állapít meg. Magát az irodalmat szakcsoportokra osztva mutatja be: 1. Gyakorlati teológia, 2. Bibliateológia, 3. Rendszeres teológia, 4. Egyháztörténet, 5. Népművelő, ifjúsági és gyülekezeti kiadványok. Tekintettel arra, hogy ilyen jellegű számbavétel eddig nem történt, ugyancsak munkaigényes lehetett e szócikk megírása. Jó, hogy eredményeit a *Keresztény Magvetőben* (2003) is közölte. Itt megjegyezzük, hogy az I. kötet részére elkészült a Ferencz József püspök és

Erdő János (akkor teológiai tanár) személyi szócikke is, de azokat kivágták. Akárcsak az e sorok írója által kidolgozott Dávid Ferenc Egylet-szócikket. Ennek adatait kibővítve – Erdő János kérésére – tanulmány formájában is feldolgoztuk, de a *Keresztény Magvető*-ből is visszavetették. Csak a cenzúra megszűnte után közölhette azt a folyóirat 1989-ben. A II. kötet részére írt *Keresztény Magvető*-szócikkünk is csak úgy maradhatott a kötetben, hogy az már 1990-ben került nyomdába.

Kovács Sándor munkáját dicséri az Unitárius Irodalmi Társaság és az egyházi folyóiratok (*Unitárius Egyház, Unitárius Evangélium, Unitárius Híradó, Unitárius Hírnök, Unitárius Jövendő, Unitárius Közöny, Unitárius Szószék, Unitárius Tudósító*) szócikke. Csak az Unitárius Könyvtár-sorozatról ír Dávid Gyula.

Számos unitárius személyiségről kapunk életrajzi és szakirodalmi összefoglalást az V. kötetben. A szócikkekben nincs utalás a vallásra, úgyhogy a teljesség igénye nélkül soroljuk fel őket: Sebesi Samu, Simén Dániel, Szabédi László, Szabó Árpád, Szabó Gyula, Szabó Pál Endre, Szabó Sámuel (helyi szerkesztő is), Szász Ferenc, Székely Attila, Szent-Iványi Sándor, Szentmártoni Kálmán, Sztranyicki Mihály, Tófalvi Zoltán, Tóth György, Ürmösi József, Ürmösi Károly, Ürmösi Károlyné, Ütő Lajos, Vajda Gyula, Váradi Aurél, Varga Béla, Vári Albert, Vári Domokos, Végh József, Vörös István, Weress Béla,

Zoltán Aladár, Zoltán Sándor, Zsakó Erzsébet, Zsakó István, Zsakó János. Végh Józsefnél csak az 1903-as születési évszám szerepel (talán megtalálható a pontos születési hely és idő valamelyik anyakönyvben!), a halál helye és ideje hiányzik: tudunkkal a második világháború végén orosz fogságban pusztult el 1945 körül.

Különbén elég sok helyen található kérdőjel a születés vagy halál idejénél. Itt három Kolozsvárt elhunyt tanáregyéniség esetére utalnánk: Simon Károly volt igazgatónak a fia, Simon Gábor (a Brassai egykori igazgatója) biztosan megmondaná édesapja halála idejét, sírja a Házsongárdban! Somodi Albert kolozsvári tanfelügyelőnél és Török István iskolaigazgatónál is rokonság vagy egykori munkahelyük révén meg lehet találni a pontos adatot. Mindnyájuk halálhíre – számos részvétnyilvánítás kíséretében – megjelent a *Szabadságban*.

Az V. kötethez is mellékeltek rövidítés-jegyzéket és helynév-jegyzéket, ez utóbbinál országoként csoportosítva találjuk meg a helységek magyar, valamint jelenlegi hivatalos nevét és megye-besorolását. A „Felhasznált források” tulajdonképpen a lexikon alapterminológiáját adják, azon lexikonok, bibliográfiák, repertóriumok, össze-

foglaló művek jegyzékét, amelyeket kézikönyvként használtak a szerkesztők, összesen 69 címet sorolnak fel. Mindegyik eddigi kötetet, így ezt is a főszerkesztő előszava vezeti be. Ezúttal az *Elöljáró szó – vagy mentség* címmel. Ennek utolsó fejezete a pótkötet kérdésére vonatkozik. Ugyanis az elmúlt két évtizedben már többször felvetették, hogy az első két kötethez, esetleg az egész sorozathoz pótkötetet kellene készíteni. Az első két kötet a politikai cenzúra (illetve öncenzúra) miatt nagyon hiányos, ráadásul több mint két-három évtizeddel ezelőtti állapotokat tükröznek. Számos olyan személyiség, intézmény, sajtótermék jelent meg, amelyeknek szócikk kellene, s az ott bemutatott személyek munkássága is azóta sokat bővíthetett, vagy haláluk miatt lezáródhatott. Dávid Gyula – miután hősiiesen kihozta a lexikon zárókötetét is – úgy találja, hogy nem lenne megoldás a pótkötet összeállítása, hanem egy fiatalabb generációnak, új koncepció szerint egy újabb lexikont kellene szerkeszteni a „lassan már egy évszázados” romániai szellemtörténet hiteles bemutatásához. Tegyük hozzá, hogy napjainkban ez csak intézményes keretben lenne megvalósítható. Kérdés, hogy lesz-e rá igény.

Gaal György

ABSTRACTS

András Kovács: *The Transylvanian Pilgrims of El Camino. Corbels of the Sanctuary of Homoródjánosfalva (Ionești, RO)*

Homoródjánosfalva, a village first mentioned in 1448, lies along the River Homorodul Mare in the former county of Udvarhelyszék ('Sedes Udvarhely'). Its parish church, today Unitarian, is certainly of medieval origin. It is generally suggested in the art historical literature that the church was constructed in the 13th century (and is thus originally Romanesque) and was expanded around 1522. Architectural details visible today, however, offer no support for this almost 140-year-old hypothesis. The Gothic structure of the church and the exclusively late Gothic details all point to the early 16th century and in no way support a Romanesque origin for the nave. The details of the sanctuary provide a more precise dating: a sanctuary equal in width to the nave is a late Gothic phenomenon.

The third and sixth shields of carved corbels of the sanctuary are the well-known insignia of pilgrims: the pilgrim's staff with the pilgrim's satchel, hanging from the staff and the pilgrim's scallop (*Pecten Jacobaeus L.*). This sea scallop used throughout the Mediterranean region as a drinking vessel by pilgrims, later became one of the attributes of St James the Greater. The shell adorns the hat of the saint when shown as a pilgrim, and pilgrims seeking his grave at Santiago da Compostela purchased scallop badges, which became an eloquent symbol of their piety. The patrons of the church, known only from their carved coats of arms, may have begun the late Gothic refashioning of the church at the beginning of the 16th century to commemorate a pilgrimage to Santiago de Compostela. The pilgrim's accessories may also have served to ward off evil.

Botond Koppándi: *The Homiletics of the Funeral*

Most ministers consider funerals to be the hardest task in their ministry. There are many questions raised by this sad event in the life of a congregation: certain theological questions need to be addressed, faith issues come up very often, and so very deep pastoral skills are absolutely demanding in order to be a good minister for the bereaved.

The study addresses the main issues of the funeral, mainly from a Homiletical perspective, but also addressing the Pastoral and the Liturgical side of the ministry, too. It talks about the preparation of the funeral as a pastoral act, the funeral itself as a liturgical action, but most of all, it gives a clear understanding of what a pastor should do in terms of crafting the funeral sermon. It is addressed especially to the ministers and the students who are struggling with the finding and preparation of “the right” text and words which are suitable to speak about a life which needs to be esteemed and celebrated. Others may find words of hope and comfort in the theology of the death as viewed from a Unitarian perspective.

János Pál: *Paradigm Change in Minority Fate. The Economical Organisation in the Unitarian Church between 1920–1940*

Before 1920 the social and economical problems were present with a lesser emphasis in the church life. After Trianon this view changed substantially. Because it has lost its meaning as a result of the discriminatory politics, the Church was enforced to lean on its followings in an increasing mode. But the discriminatory politics weakened the economical power of the Hungarian community too. The pauperization of his followings and the grave economical situation obliged the church to involve in the organization of the economical life. Besides the church's interest a similar importancy had the aim of keeping the national identity.

In this activity we can detach two periods. The first period started from 1920 until 1930. This period contained the first stream of Romanian state's discriminatory measures; the church's and the Hungarian minority's economical position loosing. This was the reappraisaling period regarding to the role of the Church and ministers in the Hungarian minority society and the clarification of the following strategies.

The second period contained the putting in practice of economical strategies and the successful institutional construction.

The church's economical organization activity was motivated by national, social, theological, moral and pragmatcal factors.

Besides this, an important role had the existing traditions, the ministers who studied in foreign universities, and the Hungarian society's material and moral solidarity.

György Gaal: *Árpád Gyergyay – Medical Scientist and Curator of the Unitarian College*

The Gyergyai family settled at the very beginning of the XVIIIth century at Kolozsvár/Cluj, its members were leading personalities of the town-council and of the Unitarian Church. The first physician from this family was Árpád Gyergyai Sen. (1845–1881) who made the first experiments in Transylvania connected with blood coagulation and transfusion. Árpád Gyergyay Jr. (1881–1952) was born after his father's premature death. He studied at the Unitarian College and also became a physician, one of the first otolaryngologists. The short history of the Medical Faculty from Kolozsvár and of Otolaryngology in Hungary is presented. Gyergyay started his otolaryngological activity at the Department of Surgery. He was promoted privatdocent in 1912, and in 1913 he founded the first Department of Otolaryngology in this town. He participated at international congresses presenting his discoveries in the field of Laringology as well of Audiology. In the period of 1920–1940 he worked at his private sanatorium. In 1940 he was promoted full professor of Otolaryngology and dean at the returning Hungarian University. He was a specialist of international fame. His wife was also Unitarian. They participated in the life of the Unitarian Church. Gyergyay was elected curator of the Unitarian College in 1932.

A tanulmányok szerzői:

Dr. Gaal György – ny. tanár, művelődés-, hely- és irodalomtörténész, Kolozsvár

Koppándi Botond – lelkész, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanársegéde

Dr. Kovács András – művészettörténész, akadémikus, egyetemi tanár (BBTE), Kolozsvár

Pál János – segédlelkész, okleveles történész, Marosvásárhely

STUDII

András Kovács Pelerinii ardeleni ale lui El Camino. Despre pietrele-consolă ale apsidei de la Ionești	3
Botond Koppándi Aspectele homiletice ale înmormântării – 2.	13
János Pál Soartă minoritară și schimbare de concepții – 1. Strategiile și activitatea economică a Bisericii Unitariene între 1920 și 1940	26
Dr. György Gaal Árpád Gyergyay. 130 de ani de la nașterea eruditului medic și administrator de colegiu.	48

ATELIER

István Sándor Jánosfalvi Document eclesiastic din Orășeni, 1843	62
--	----

AMVON

Dénes Pálfi Căutați-l pe Domnul!	72
Kinga Réka Székely Gloria crezului batjocorit	75
Mária Pap Prima milă	79
Lajos Lőrinczi Serviți Domnului!	83

Róbert Bálint	
Speranța noastră cotidiană: Dumnezeu	86

RECENZII

Károly Fekete: <i>Declarația Teologică de la Barmen. Itinerar pentru studierea documentului</i> [A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához] (Botond Koppándi).....	93
---	----

<i>Lexiconul Literaturii Maghiare din România</i> [Romániai Magyar Irodalmi Lexikon.] vol. V/1–V/2. (György Gaal).....	97
--	----

Rezumate.....	106
---------------	-----

Fondat în 1861. Publicat de Biserica Unitariană din Transilvania. Apare trimestrial.

Redactor șef: **dr. Sándor Kovács**

Redactor: **Tamás Jakabffy**

Îngrijirea textelor/corectură: **Miklós Kürti**

Tehnoredactor: **Péter Virág**

Colectivul de redacție: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire,**

Botond Koppándi, Lehel Molnár B.,

dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi

Adresa redacției: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania

Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.com.

Tipărit în Tipografia GLORIA, Cluj. ISSN 1222-8370.

STUDIES

András Kovács The Transylvanian Pilgrims of El Camino. Corbels of the Sanctuary of Homoródjánosfalva (Ionești, RO)	3
Botond Koppándi The Homiletics of the Funeral (2)	13
János Pál Paradigm Change in a Minority's Fate. The Economic Reorganisation in the Unitarian Church between 1920–1940 (1)	26
György Gaal Árpád Gyergyay – Medical Scientist and Curator of the Unitarian College . .	48

WORKSHOP

István Sándor Jánosfalvi Oration for the Dedication of the New Sounding-board Made by Fridrich Pekátz for the Unitarian Church of <i>Városfalva</i> 14th of May 1843	62
--	----

SERMONS

Dénes Pálfi Seek the Lord!	72
Réka Kinga Székely The Ridiculed Faith's Triumph	75
Mária Pap The First Mile	79
Lajos Lőrinczi Serve the Lord!	83

Róbert Bálint	
Our Everyday Hope: God	86

BOOK REVIEWS

Károly Fekete: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához [A Guiding Principle for Studying The <i>Theological</i> Declaration of <i>Barmen</i>]. (Botond Koppándi).....	93
Romániai Magyar Irodalmi Lexikon [Encyclopedia of the Hungarian Literature in Romania.] V/1–V/2. vol. (György Gaal)	97
Abstracts	106

Year of Foundation: 1861. Edited by Unitarian Church. Appears quarterly.

Editor in Chief: **dr. Sándor Kovács**

Editor: **Tamás Jakabffy**

Copyreader: **Miklós Kürti**

Layout: **Péter Virág**

Members of the Editorial Board: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire, Botond Koppándi, Lehel Molnár B., dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania

Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.com.

Printed in the GLORIA Printing House. ISSN 1222-8370.